

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
УКРАЇНИ ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕЧНА АСОЦІАЦІЯ

РОЛЬ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Київ 2012

УДК 026:37](477-
25)(062/552) ББК 78.342я431
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою Державної
науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 19 від 20.12.2012)*

**Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору
України** [Електронний ресурс] : зб. наук. пр. / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-
ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол.: П. І. Рогова (голова), Л. М. Заліток
(заст. голови) та ін.]. – Електрон. текст. дані. – К., 2012. – Режим доступу:

До збірника наукових праць увійшли статті, які були написані за результатами НДР
«Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого
інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О.
Сухомлинського», що оприлюднювалися на Всеукраїнському науково-практичному
семінарі, який був проведений 16–18 вересня 2012 р. відповідно до плану роботи НАПН
України і ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на 2012 р.

Редакційна колегія:

П. І. Рогова, канд. іст. наук, старш. наук. співроб., засл. працівник культури України,
директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (голова)

Л. М. Заліток, канд. пед. наук, заст. директора з наукової роботи ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського (заступник голови)

О. В. Воскобойнікова-Гузєва, канд. іст. наук, директор Інституту бібліотекознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, старш. наук. співробітник

Ю. І. Артемов, канд. тех. наук, старш. наук. співроб. ДНПБ України

ім. В. О. Сухомлинського *О. І. Виговська*, канд. пед.

наук, доцент, засл. працівник освіти України, пров. наук.

співроб. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського *Л. О.*

Пономаренко, заст. директора з науково-бібліотечної роботи ДНПБ

України ім. В. О. Сухомлинського.

Т. І. Годацька, вчений секретар ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Науковий редактор *П. І. Рогова*

Літературні редактори: *І. П. Білоцерківець, В. В. Кравчук*

Зміст

Список скорочень	5
Вступ	7
Рогова П. І. Інформаційний простір держави та його розбудова освітянськими бібліотеками: стан та перспективи	11
Артемюв Ю. І. Про авторське право та деякі проблеми при формуванні електронних інформаційних ресурсів у наукових бібліотеках	36
Прокопчук В. С., Кантлін С. О. Електронні інформаційні технології в науковій бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: стан та проблеми впровадження	43
Картузов К. М. Бібліотека навчального закладу: яка вона є сьогодні та якою має бути. Проблеми та перспективи розвитку шкільних бібліотек на прикладі Миколаївщини	53
Полторацька Л. М. Освітянська бібліотека на сучасному етапі	72
Лобановська І. Г. Лінгвістичне забезпечення електронного каталогу: комплексний підхід	81
Білоус В. С. Лінгвістичне забезпечення – важливий аспект роботи автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи у корпоративній діяльності бібліотеки вищого навчального закладу	93
Дзюба Н. Й. Предметизація документів – інформаційне ядро електронного каталогу	106
Зоріна Н. Є. Кооперування діяльності з аналітичного опрацювання збірників наукових праць: проблеми і перспективи	113
Коваленко С. Г. Зведена база даних дисертацій з педагогіки та психології: актуальність та перспективи створення	128
Кадіна О. А. Ефективне управління у сучасній бібліотеці як ознака лідерства	137
Чайка І. А. Електронні інформаційні ресурси наукової бібліотеки педагогічного ВНЗ: нові форми реалізації	144

<i>Шиліна О. О.</i> Веб-портал бібліотеки вишу як невід’ємна частина освітнього інформаційного простору	155
<i>Глухенька В. О.</i> Віртуальна система обслуговування в науковій бібліотеці Хмельницького національного університету	161
<i>Вараксіна Н. В.</i> Шляхи створення електронної бібліотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського	170
<i>Карпенко С. В.</i> Участие научной библиотеки Украинской инженерно-педагогической академии в создании интегрированного отраслевого информационного ресурса вторичных документов	182
<i>Іващенко В. М., Палійчук Р. І.</i> Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек: результати дослідження	189
Додаток. Рекомендації Всеукраїнського науково-практичного семінару «Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору України»	198
Відомості про авторів	203

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АБІС – автоматизована бібліотечно-інформаційна система

АНО – академія неперервної освіти АПН України –

Академія педагогічних наук України

АФ ПЗ – авторитетний файл предметних заголовків

ББК – Бібліотечно-бібліографічна класифікація БД

– база даних БЗ – бібліографічний запис

ВАК – вища атестаційна комісія ВІТКЗ – відділ інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення ВНЗ – вищий навчальний заклад

ГНЕБ – галузева наукова електронна бібліотека ГНПБ України ім. В. А. Сухомлинського – Государственная научно-

педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского

ГПА – гуманітарно-педагогічна академія ДГУ – державний гуманітарний університет

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського ДПУ – державний педагогічний університет ДУ – державний університет ЕБ – електронна бібліотека

ЕДД – електронна доставка документів

ЕК – електронний каталог

ЕОМ – електронно-обчислювальна машина ЄДРПОУ – Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України ЗвБД – зведена база даних ЗвЕК – зведений електронний каталог

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗНП – збірники наукових праць

ІГР – інтегрований галузевий інформаційний ресурс ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ІОП – інформаційний освітній простір ІПА –

інженерно-педагогічна академія ІПМ –

інформаційно-пошукові мови

ІППО – інститут післядипломної педагогічної

освіти ІПС – інформаційно-пошукові системи ІПТ –

інформаційно-пошукові тезауруси ІПУ – інженерно-педагогічний університет

ІРБІС – інтегрована розвивальна бібліотечна інформаційна система

КВВД – кваліфікація видів економічної діяльності КВНЗ –

комунальний вищий навчальний заклад ЛЗ – лінгвістичне забезпечення

ЛНУ імені Тараса Шевченка – Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
МБА – міжбібліотечний абонемент

МГУ – міжнародний гуманітарний університет
МОНмолодьспорту України – Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
МПУ – міський педагогічний університет

МР – методичні рекомендації НАН України –
Национальная академия наук Украины

НАПН України – Національна академія педагогічних наук України
НБ – наукова бібліотека

НБУ им. В. И. Вернадского – Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского
НДР – науково-дослідна робота

НПУ – національний педагогічний університет
НТІ – науково-технічна інформація
НУ – національний університет

ОПОПК – обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів
ОІППО – обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
ОІУВ – обласний інститут удосконалення вчителів
ОП – обов'язковий примірник
ПЗ – предметні заголовки
ПЗ – програмне забезпечення

ПОД – пошуковий образ документа
ПОЗ – пошуковий образ запити
ПР – предметна рубрика

РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет» – Республіканський вищий навчальний заклад «Кримський інженерно-педагогічний університет»
РІППО – республіканський інститут післядипломної педагогічної освіти
РКК – Регіональний кооперативний каталог
РЦВ – рідкісні і цінні видання
САБ – система автоматизації бібліотек

СКСЗ – систематична картотека статей зі збірників
СНД – Співдружність незалежних держав
УБА – Українська бібліотечна асоціація
УДК – Універсальна десяткова класифікація
УИПА – Украинская инженерно-педагогическая академия
УМО – Університет менеджменту освіти
ЦУКК – Центральний український кооперативний каталог
ЭК – електронний каталог

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства – суспільства знань освітянські книгозбірні, відповідаючи вимогам часу, трансформуються із пасивних сховищ документної інформації у сучасні бібліотечно-інформаційні центри і стають невід’ємною складовою інформаційної індустрії нашої держави. Модернізація, поглиблення й розширення системи інформаційного забезпечення вітчизняної педагогічної науки й освіти стають одними з пріоритетних напрямів їхньої діяльності.

Актуальною проблемою сьогодення є також розвиток інформаційного простору України, зокрема його сегмента – освітнього, який повинен бути насичений інформаційними ресурсами з психолого-педагогічних питань та освіти, а також мати сформовану систему широкого і грамотного його використання. Інформаційний простір держави формують бібліотеки усіх відомств, а освітній, насамперед, – освітянські, цілеспрямовано застосовуючи наукові і практичні підходи до його створення.

З метою активізації формування інформаційного простору України та модернізації системи інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної педагогічної науки й освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як головний методичний та координаційний центр мережі освітянських книгозбірень МОНмолодьспорту України та НАПН України у своїх наукових проектах розробляє теоретичні, організаційні, методичні засади щодо введення в практику своєї діяльності та бібліотек мережі інноваційних напрямів роботи, єдині підходи, правові норми, щодо створення складової інформації ресурсів держави. Актуальним завданням розбудови інформаційного простору є інтеграція інформаційних ресурсів, у чому важливу роль відіграють такі форми спільної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та освітянських бібліотек, як координація, кооперація та корпоратизація.

У наукових проектах, зокрема у НДР **«Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного**

ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського» (наук. керівник – П. І. Рогова, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.), яку розробляє колектив бібліотеки впродовж 2011–2013 рр., триває робота з поглиблення теоретичних, методичних та організаційних засад щодо формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (ІГР)

спільними зусиллями колективів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і бібліотек мережі МОНмолодьспорту України та НАПН України.

У процесі виконання даної НДР планується також сформулювати поняттєво-категоріальний апарат дослідження, розробити комплекс інструктивних та методичних матеріалів з питань створення ІГР, забезпечити технологічні процеси та операції для створення ІГР й розміщення його на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; перевірити експериментальним шляхом ефективність технологій, способів і засобів функціонування ІГР в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України. Для реалізації поставлених завдань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського оптимізує інформаційно-комунікаційну взаємодію з бібліотеками мережі, упроваджуючи в практику їхньої діяльності результати своїх досліджень, впливаючи на покращення матеріально-технічної бази вищезазначених бібліотек та підвищення кваліфікації фахівців даних книгозбірень.

Виконанню поставлених завдань та втіленню в практику наукових і практичних здобутків, розроблених колективом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського впродовж 2011–2012 рр., сприяв проведений 16–18 вересня 2012 р. Всеукраїнський науково-практичний семінар **«Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору України»**, який відбувся відповідно до плану роботи НАПН України і ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на 2012 р. у межах виконання даної НДР.

Проведений захід був присвячений також посиленню координування та кооперування щодо формування ІГР на базі ДНПБ

України ім. В. О. Сухомлинського спільно з мережею освітянських книгозбірень.

У семінарі брали участь близько 100 осіб, серед них: фахівці ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського, директори та провідні фахівці інших національних і державних бібліотек, Львівської обласної та Миколаївської науково-педагогічних бібліотек, бібліотек ВНЗ III–IV р. а.

педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, фахівці спеціальних наукових бібліотек установ НАПН України, методисти з бібліотечних фондів обласних управлінь освіти і науки, бібліотекарі професійно-технічних та загальноосвітніх навчальних закладів, представники Української бібліотечної асоціації.

Учасниками семінару було розглянуто комплекс тем, а саме: роль бібліотек України у формуванні інформаційного простору держави: стан і перспективи; теоретичні, організаційні, науково-методичні й технологічні засади створення ІГР на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; електронні ресурси в бібліотеках;

сайти і веб-портали освітянських бібліотек як інтегратори галузевих інформаційних ресурсів в єдину інформаційно-бібліотечну систему; рідкісні й цінні видання у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотеках мережі та ін.

За результатами роботи семінару вироблено рекомендації, які сприятимуть активізації діяльності освітянських бібліотек у формуванні інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу та створенню єдиного вікна доступу до освітніх ресурсів на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

За матеріалами виступів укладено збірник наукових праць **«Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору України»**, який пропонується до вашої уваги. Зазначені вище рекомендації також увійшли до видання як додаток.

Матеріали збірника будуть корисними для наукових працівників, дослідників, викладачів, бібліотекарів, студентів, а також усіх, кого цікавить питання інформаційної та інноваційної діяльності бібліотек, формування інтегрованих ресурсів, координація та кооперація в бібліотечній сфері.

П. І. Рогова,
канд. іст. наук, старш. наук.
співроб., засл. працівник
культури України, директор
ДНПБ України ім. В. О.
Сухомлинського

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ДЕРЖАВИ ТА ЙОГО РОЗБУДОВА ОСВІТЯНСЬКИМИ БІБЛІОТЕКАМИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано стан та перспективи формування галузевого сегмента з психолого-педагогічних питань й освіти в інформаційному просторі України й участь у цьому процесі мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України. Висвітлено ключові поняття щодо формування інформаційного простору держави бібліотеками України, зокрема: інформаційний простір, інтеграція, корпоративність, кооперація, інтегрований галузевий інформаційний ресурс (ІГР). З'ясовано ефективні інструменти інноваційної діяльності книгозбірень, передусім зі створення електронних ресурсів. Розглянуто результати наукової роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського щодо формування ІГР спільно з провідними бібліотеками мережі на сучасному етапі. Окреслено перспективи діяльності вищезазначених книгозбірень у цьому напрямі на найближчі роки.

Ключові слова: *освітянські бібліотеки, мережа освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України і НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, інформаційний простір, інтеграція бібліотек, інтегрований галузевий інформаційний ресурс, ІГР.*

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю створення інформаційного простору держави, про що наголошено у Законах України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (2007) [16], «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [17], «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» [15], у «Концепції Державної цільової національної культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека XXI» [11]. Адже стійкий рух і розвиток України у першій половині XXI ст., динаміка національної освіти, інтегрування її у європейський і світовий освітній простір мають бути адекватними сучасним інтеграційним і

глобалізаційним процесам, які відбуваються у світі, вимогам переходу держави до постіндустріальної цивілізації. Для виконання поставлених завдань ключовими напрямками державної освітньої політики в Україні є:

- розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі;
- інформатизація освітньої галузі, удосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки;
- створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти [15].

З огляду на вищезазначене, розвиток інформаційного простору в Україні, зокрема його сегмента – освітнього, який має бути насичений інформаційними ресурсами з психолого-педагогічних питань та освіти, а також мати сформовану систему широкого і грамотного його використання, що підкреслено Концепцією суспільства знань, розробленою ЮНЕСКО [9], є актуальною проблемою сьогодення. Інформаційний простір держави формують бібліотеки усіх відомств, а освітній, насамперед, – освітянські, цілеспрямовано застосовуючи наукові і практичні підходи до його створення.

Метою статті є аналіз діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України щодо створення галузевого сегмента в інформаційному просторі України, єдиного національного депозиту електронних бібліотечних ресурсів, що охопить інтегровані галузеві ресурси з психолого-педагогічних питань, до яких надаватиметься доступ широкому колу освітян та іншим громадянам держави.

У цьому контексті з'ясуємо поняття *інформаційний простір*. Зазначимо, що загальноприйнята, точна і всеохоплююча дефініція відсутня. Здійснений нами аналіз відповідних законів України, наукових праць зарубіжних та вітчизняних учених, зокрема Т. Ф. Берестової [3; 4], М. Я. Дворкіної [5], Ю. О. Жука [7], В. О. Карпенка [10], В. А. Фокєєва [20] та інших, дав підстави визначити, що поняття *інформаційний простір*

застосовується дуже широко, у кожного із зазначених вище авторів воно має своє визначення. Ми підтримуємо думку групи науковців, представлену у словнику «Інформаційне суспільство» [8], що «*інформаційний простір* (національний) – інформаційне середовище, в якому здійснюються інформаційні процеси та інформаційні відносини щодо створення, збирання, відображення, реєстрації, накопичення, збереження, захисту й поширення інформації, інформаційних продуктів та інформаційних ресурсів, на яке розповсюджується юрисдикція держави» [8, с. 86].

Як зазначає Т. Ф. Берестова «для інформаційного простору створюються єдині умови його функціонування, які знімають обмеження у доступі до інформації. Єдиний інформаційний простір формується ціленаправленою діяльністю його конструктора і підтримується через використання загальних правових норм, єдиних методик і технологій, а також завдяки планомірному, рівномірному і цілеспрямованому розвитку матеріально-технічних засобів» [2].

Отже, з метою активізації формування інформаційного простору України та модернізації системи інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної педагогічної науки й освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як головний методичний та координаційний центр мережі освітянських книгозбірень МОНмолодьспорту України та НАПН України у своїх наукових проектах цілеспрямовано розробляє теоретичні, організаційні, методичні засади щодо введення в свою діяльність та бібліотек мережі інноваційних напрямів роботи, єдиних підходів, правових норм, лінгвістичного забезпечення щодо вищезазначеного.

Аналіз наукових праць зарубіжних і вітчизняних дослідників, а саме: О. Лаврик [14], Н. Соколової [19], Л. Костенка [12], Г. Шемаєвої [21] дає можливість визначити, що інтеграція є одним з ефективних інструментів в інноваційній діяльності бібліотек, зокрема у створенні електронних ресурсів. О. Лаврик вважає, що інтеграція – це нове завдання книгозбірень на сучасному етапі [14, с. 13]. За її визначенням, інтеграція – це діяльність, яка

забезпечує формування органічного інформаційного простору, що дозволить здійснювати поступовий перехід від традиційної інформаційної культури до електронної [14, с. 13]. Тому актуальним завданням для мережі освітянських бібліотек на сучасному етапі, зокрема для розбудови інформаційного простору, є інтеграція інформаційних ресурсів, важливу роль в якій відіграють такі форми діяльності як координація, кооперація та корпоратизація. *Кооперування*, з економічного погляду, – це встановлення довгострокових виробничих зв'язків між підприємствами, кожне з яких спеціалізується на виробництві окремих частин єдиного виробу [6, с. 309].

Ми погоджуємося з визначенням цього поняття. Екстраполюючи його на бібліотечну діяльність, зазначимо, що цей процес у бібліотечній справі може бути тимчасовим і постійним, внутрішньоміським, внутрішньорайонним, внутрішньообласним (особливо в комплектуванні фондів і обслуговуванні користувачів), міжрайонним (кооперування бібліографічної і науково-методичної роботи), внутрішньогалузевим чи міжгалузевим. Кооперування у бібліотечній справі також буває функціональним, коли бібліотеки об'єднуються для задоволення певних видів інформаційних запитів [1 с. 73].

З огляду на те, що *корпорація* з латинської – *об'єднання*, нами запропоновано таке визначення терміна «*корпоративна бібліотечна діяльність*» – об'єднання дій бібліотечних закладів та інших інформаційних установ для досягнення спільної мети і завдань, спрямованих на покращення інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів та формування інформаційного простору держави. Зазначимо, що в бібліотечній діяльності корпоративний напрям досить активно втілюється у створенні комп'ютерних мереж, успішне функціонування яких обумовлюється такими чинниками:

комплексна автоматизація книгозбірень, розвиток засобів доступу користувачів до ЕК бібліотек, створення корпоративного телекомунікаційного простору для інтеграції інформаційних ресурсів, удосконалення бібліотечних стандартів, форматів представлення даних тощо [13, с. 209].

Тому логічним стало розроблення колективом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського впродовж 2011–2013 рр. НДР «Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського» (наук. керівник – П. І. Рогова, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.). Актуальність теми полягає у поглибленні теоретичних, методичних та організаційних засад щодо формування галузевих електронних ресурсів та необхідності створення ефективної системи, яка складається зі сформованого інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (ІГР), спільними зусиллями колективів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та освітянських бібліотек мережі МОНмолодьспорту України та НАПН України, а також створення єдиного вікна доступу до нього.

У процесі виконання даної НДР буде:

- розроблено й поглиблено теоретичні, організаційні та науково-методичні засади функціонування ІГР;
- сформовано поняттєво-категоріальний апарат ІГР;
- розроблено комплекс інструктивних матеріалів із питань створення ІГР на галузевому та регіональному рівнях;
- скоординовано та методично забезпечено створення ІГР в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України;
- обґрунтовано й розроблено технологічні процеси та операції для створення ІГР й розміщення його на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- перевірено експериментальним шляхом ефективність технологій, способів і засобів функціонування ІГР в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України.

Корпоратизація та кооперація є одними з найефективніших форм інноваційної діяльності бібліотек, зокрема щодо створення інтегрованих ресурсів. У даній НДР продовжуються і поглиблюються ці напрями діяльності, розпочаті у попередніх дослідженнях під керівництвом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з мережею освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України. Корпоративна та кооперативна співпраця зобов'язує колективи книгозбірень розробляти і розподіляти спільні підходи у таких сферах діяльності: створення ІГР, зведених баз даних тощо, вимагаючи, щоб кожен з учасників робив відповідний внесок за своїми можливостями з дотриманням заздалегідь встановлених правил і водночас міг користуватись усіма результатами спільних досягнень.

Під час підготовчого та основного етапів даної НДР розроблялись теоретичні, методичні та організаційні засади формування ІГР на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Зокрема, підготовлено Концепцію інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, обґрунтовано поняття ІГР, його сутність, принципи, структуру, зміст і функції, розроблено низку вагомих інструктивних («Формування бази даних Авторитетного файлу «Предметні заголовки» для електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», «Створення бібліографічних записів для зведеної бази даних дисертацій» та ін.) та методичних документів для формування ІГР, зокрема таких, як: «Індексування документів ключовими словами», «Уніфікація сумарного обліку бібліотечних фондів освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України», «Перевірка бібліотечних фондів» тощо, які впроваджуються в практику діяльності бібліотек мережі. Крім того нами визначено поняття *інтегрований галузевий інформаційний ресурс* (ІГР) – це акумульовані вітчизняні та зарубіжні електронні ресурси з питань педагогіки, психології та освіти, спеціалізовані, персоніфіковані БД

наукової інформації, до яких надаватиметься доступ користувачам завдяки відповідному програмному забезпеченню.

У Концепції інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу, розробленій ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, також підкреслено, що ІГР має створюватися спільно з мережею освітянських бібліотек, основою діяльності якої стане корпоративний напрям та багаторівнева модель. У якості модератора ресурса і комплексу науково-організаційних і науково-методичних заходів, пов'язаних із ним, виступає вищезазначена наукова установа. Важливим аспектом інтегрування бібліотечно-інформаційного ресурсу в сучасних умовах є інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) з утвореними ними інтерфейсами, шлюзами, метаданими, завдяки яким створюватиметься єдине вікно доступу до електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів. У результаті реалізації Концепції на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського буде створено мегапортал, який виконуватиме роль єдиного вікна доступу до освітніх ресурсів. Для здійснення запланованого ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського активізувала інформаційно-комунікаційну взаємодію з бібліотеками мережі, упроваджуючи в практику результати своїх досліджень, інноваційних напрямів роботи. Установа сприяла покращенню матеріально-технічної бази бібліотек, підвищенню кваліфікації фахівців вищезазначених книгозбірень, розпочала з бібліотеками мережі внутрішньогалузеву кооперативну роботу та започаткувала корпоративні проекти з формування електронних ресурсів, зокрема зведених баз даних, галузевої реферативної бази даних.

Для цього як у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського так і у бібліотеках мережі насамперед відбувається формування як традиційних, так і електронних ресурсів, їх збереження та використання. У 2012 р. спостерігалась позитивна динаміка щодо отримання головною педагогічною книгозбірнею обов'язкового примірника (ОП) документів до фонду. Якщо у 2010 р. до бібліотеки ОП надходив від 1210 установ та організацій різних форм власності, то на 01.09.12 р. цей показник становить 1402 установи.

Зважаючи на мету та завдання бібліотеки, збільшився репертуар її періодичних фахових видань. Так, у 2010 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського отримала 382 назви газет та журналів з України і Російської Федерації, з них – п'ять назв журналів іноземними мовами (далекого зарубіжжя). У 2012 р. до її фонду надходило 405 назв фахових періодичних видань, з яких – 11 назв журналів іноземними мовами далекого зарубіжжя. Важливою складовою сучасних фондів є документи на електронних носіях. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на 01.09.2012 р. їхня кількість становила 339 документів проти 230 документів у 2010 р.

Аналіз нових надходжень документів у провідних бібліотеках мережі впродовж 2011 р. свідчить про те, що порівняно з 2010 р. до їхніх фондів надійшло майже на **10 %** більше – **325 379** прим. Станом на 01.01.2012 р. кількість документів на електронних носіях становить всього 32091 прим. [18]. Упродовж 2011 р. до фондів бібліотек мережі надійшло 6118 прим. документів на електронних носіях, що на 1579 менше, ніж у 2010 р. У зв'язку зі зниженням надходжень документів на електронних носіях до фондів провідних освітянських бібліотек директорам даних книгозбірень необхідно приділити цьому питанню особливу увагу.

У головній педагогічній бібліотеці України систематично поповнюються новими бібліографічними записами (БЗ) три БД її ЕК: «Книги», «Періодика», «Рідкісні книги». Загальний обсяг ЕК на 01.01.13 р. налічує понад 150 тис. записів, формуються повнотекстові БД, надаються он-лайн послуги тощо.

Як засвідчив аналіз інноваційних напрямів діяльності у провідних бібліотеках мережі, здійснений фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, загальний обсяг ЕК у цих бібліотек, а саме ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, на 1.01.12 р. становить понад 3,6 млн записів. Найбільші обсяги ЕК у бібліотеках: НПУ ім. М. П. Драгоманова (550 955 записів), Тернопільського НПУ

ім. В. Гнатюка (434 500 записів), Чернігівського НПУ ім. Т. Шевченка (410 704 записів). Необхідно зазначити, що завдяки впливу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2011 р. бібліотекою Глухівського НПУ ім. О. П. Довженка нарешті було придбано програмне забезпечення «УФД/Бібліотека», що дало змогу колективу розпочати роботу над створенням електронного ресурсу. Це була одна з останніх бібліотек ВНЗ, яка завдяки цьому модернізувала свою діяльність. Почали активно працювати над створенням ЕК деякі з книгозбірень обласних ІППО, а саме: бібліотеки Дніпропетровського ОІППО (5 225 зап.), Київського ОІПОПК (10 758 зап.), Кримського РІППО (115 зап.), Полтавського ОІППО ім. М. В. Остроградського (1 876 зап.), КВНЗ «Херсонська АНО» (29 930 зап.) та ін. На 1.09.12 р. **12** провідних бібліотек мережі, а саме: 11 бібліотек ВНЗ ІІІ–ІV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю та **одна** бібліотека обласного ІППО створюють ЕБ, надаючи до неї доступ [18]. На стадії розроблення ця послуга ще у **п'яти** бібліотеках. Репозитарії праць науковців ВНЗ формують бібліотеки таких вишів: Вінницького ДПУ ім. Михайла Коцюбинського, Тернопільського НПУ ім. В. Гнатюка, Української ІПА, Черкаського НУ імені Богдана Хмельницького.

Важливою складовою інформаційних ресурсів для забезпечення розвитку вітчизняної освіти і науки є рідкісні і цінні видання (РЦВ). З метою оприлюднення, надання доступу до них й створення національного галузевого реєстру РЦВ в Україні у межах виконання даної НДР чималу увагу фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського приділяли їх збереженню та використанню. Для вивчення та визначення спільних дій, а також можливості інтегрування РЦВ в ІГІР впродовж 2011–2012 рр. фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського досліджувались фонди провідних книгозбірень мережі шляхом анкетування. Проведене дослідження засвідчило, що майже у 60 % респондентів, у т. ч. й у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, зберігається близько 230 000 рідкісних і цінних видань, серед яких – 8 % галузевого спрямування та 3 % – періодичні

видання, у т. ч. педагогічної й психологічної тематики. Результати анкетування показали, що у бібліотеках мережі збереженню, популяризації та використанню цих документів приділяється недостатня увага. Так, із зазначеної вище кількості оцифровано близько 1 000 примірників, із них – **114** із фондів бібліотек мережі, близько **800** – з фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що нині є найбільшою колекцією оцифрованих видань психолого-педагогічної тематики серед провідних освітянських книгозбірень України, до яких надано доступ у локальній мережі бібліотеки.

Бібліографічний опис понад 2 000 рідкісних і цінних видань, зокрема і 800 оцифрованих, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського представляє в ЕК у БД «Рідкісні книги». Із 74 провідних бібліотек мережі інформацію про РЦВ надано на сайтах у 12 окремою базою; у 26 – у традиційних каталогах, інші не дали відповіді. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського рекомендує книгозбірням подавати інформацію про РЦВ на власних сайтах або на веб-сторінках окремою базою. Також виявлено, що бібліотеки не мають відповідних інструктивних документів, достатнього фінансування, кваліфікованих кадрів, сучасного технічного забезпечення для збереження РЦВ. Для системної роботи із власним фондом та фондами бібліотек мережі науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розроблено «Програму зберігання бібліотечного фонду в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського на 2008–2015 рр.» та розпочато підготовку низки інструкцій і рекомендацій щодо зберігання та надання доступу до фондів РЦВ у книгозбірнях освітянської мережі МОНмолодьспорту України та НАПН України. Ці інструктивні й рекомендаційні матеріали передаються до бібліотек мережі.

Важливим напрямом поглибленого інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної педагогічної науки і освіти є надання бібліотеками доступу користувачам до іноземних ресурсів різних видів галузевого спрямування. Для виявлення потреб освітян у вищезазначеному в межах даної НДР фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського систематично

проводилось анкетування користувачів. Опитування засвідчило недостатню кількість документів іноземними мовами у фондах ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та у книгозбірнях мережі, зокрема з питань порівняльної педагогіки у зарубіжних країнах, двомовної освіти як педагогічної проблеми, адаптації студентів до роботи в школі тощо.

Виявлено, що у бібліотеках мережі взагалі відсутні зарубіжні фахові видання та іноземні електронні ресурси. З метою повноцінного забезпечення потреб користувачів галузі фаховими іноземними матеріалами ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського передплачено у 2012 р. додатково п'ять зарубіжних періодичних видань (усього на 1.01.2013 р. бібліотекою передплачується 11 фахових зарубіжних журналів), статті з яких вводяться до її електронного каталогу з анотаціями українською мовою. Для надання доступу до іноземних фахових джерел, які передплачує ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, нею було ініційовано розміщення інформації про ці видання не тільки на своєму веб-порталі (<http://dnpb.gov.ua/id/1329/>), а й на сайтах провідних книгозбірень мережі. Статті з іноземних журналів, які зберігаються у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, оприлюднені в ЕК бібліотеки і за бажанням користувачів можуть надсилатися в повнотекстовому варіанті е-поштою на їхню адресу.

Додаткові джерела у бібліотечно-інформаційному забезпеченні користувачів – це вагома складова інформаційних ресурсів й обов'язкова умова сучасного інформаційного забезпечення фахових потреб освітян. Дуже невелика кількість книгозбірень, а саме: чотири з 74, зокрема, наукові бібліотеки НПУ ім. М. П. Драгоманова, Української ІПА (м. Харків), Уманського ДПУ імені Павла Тичини, Хмельницького НУ у 2011 р. придбали доступ до дисертацій Російської Федерації та деяких інших комерційних баз даних. Отже, директори цих бібліотек змогли переконати ректорів у важливості електронних джерел для освітян та студентів ВНЗ.

Із придбанням бібліотеками цих ресурсів є ще одна цікава перспектива. В Україні діє корпоративний проект ElibUkr «Електронна бібліотека України:

створення центрів знань в університетах України», вступним квитком до якого є передплата хоча б однієї зарубіжної БД і передача її до зазначеного проекту. Як результат, бібліотеки отримують доступ до всіх БД, що є у проекті, при цьому у десятки разів збільшивши можливість доступу своїх користувачів до важливої інформації. Також, з метою надання доступу до повнотекстових ресурсів іноземними мовами ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та Асоціація «Інформатіо-Консорціум» організувала у 2012 р. для провідних бібліотек мережі тестовий безкоштовний двомісячний доступ до повнотекстових БД наукових фахових періодичних видань EBSCO. Це дало можливість освітянам України ознайомитись зі світовими здобутками з психолого-педагогічних питань та освіти. Такі заходи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського продовжуватиме і надалі. До вищезазначеної акції було запрошено 74 книгозбірні ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю і бібліотеки установ НАПН України. Через пасивність і недалекоглядність їхніх директорів за період функціонування доступу лише 20 бібліотек виявили бажання скористатися ним та надати можливість своїм читачам використовувати ресурс у науковій та навчальній діяльності. Отже, більшість директорів книгозбірень не розуміють важливості даного питання і не приділяють достатньої уваги повноцінному забезпеченню інформаційних потреб своїх користувачів інформацією з іноземних електронних ресурсів, сприянню обізнаності зі світовими тенденціями розвитку освіти і науки, вивченню зарубіжного педагогічного досвіду.

Одним із позитивних результатів корпоративної діяльності освітянських бібліотек в зазначений вище період стало створення на базі порталу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського двох БД: зведеної бази даних дисертацій з психолого-педагогічних питань та зведеної бази фахових періодичних видань, які передплачують ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та провідні освітянські бібліотеки. Упродовж першого етапу виконання цього завдання у 2011–2012 рр. ДНПБ України

ім. В. О. Сухомлинського проведено відповідну організаційно-методичну роботу, зокрема:

– для уніфікації створення бібліографічних записів дисертацій розроблено інструкцію «Створення бібліографічних записів для зведеної бази даних дисертацій»;

– для ідентифікації бібліотек мережі розроблено сигли;

– проведено відповідну організаційну роботу з дирекцією, завідувачами бібліотек установ НАПН України щодо модернізації книгозбірень (проведення до них Інтернету, придбання АБІС «ІРБІС», підвищення кваліфікації співробітників);

– проаналізовано стан фонду дисертацій, які зберігаються у бібліотеках установ НАПН України, активізовано створення ними БД дисертацій.

У результаті на 01.09.12 р. зведена БД дисертацій з психолого-педагогічних питань та освіти й зведена база фахових періодичних видань вже розміщені на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у розділі «Ресурси», підрозділ «Електронні ресурси» (<http://dnpb.gov.ua/>). На першому етапі формування цих баз робота велася тільки з бібліотеками установ НАПН України, на другому етапі – планується формувати ці БД з іншими бібліотеками мережі, а саме ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю.

З метою пришвидшення формування інформаційних ресурсів гострою потребою сьогодення є кооперативне аналітико-синтетичне опрацювання фахових періодичних видань шляхом обміну для подальшого їх введення до своїх ЕК. До цієї інноваційної діяльності, ініційованої ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, долучилися 10 провідних освітянських бібліотек, які мають АБІС «ІРБІС», а саме: наукова бібліотека НПУ ім. М. П. Драгоманова, Миколаївська науково-педагогічна бібліотека, Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека, бібліотеки Вінницького ДПУ ім. Михайла Коцюбинського, Ніжинського ДУ ім. Миколи Гоголя, Республіканського ВНЗ «Кримський ГУ» (м. Ялта), КВНЗ «Херсонська

АНО», Української ШПА (м. Харків), Кримського ІПУ (м. Сімферополь), Дніпропетровського ОІППО. На 1.09.2012 р. спільними зусиллями ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського та цих бібліотеками здійснюється аналітико-синтетична обробка інформації з 127 назв фахових часописів України та Російської Федерації, яка відображається в ЕК книгозбірень. У результаті за 2011 р. – по вересень 2012 року ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського отримала п'ять тис. бібліографічних записів, а експортувала близько 16 тис.

Крім того, зазначене сприяло:

- зменшенню економічних і фізичних витрат учасників кооперативних робіт на створення й підтримку в бібліотеках ЕК завдяки одноразовому введенню бібліографічного запису та його багаторазовому використанню всіма учасниками й користувачами;
- вільному доступу всіх категорій користувачів до поглиблених бібліотечно-інформаційних ресурсів, ефективності й оперативності обслуговування ;
- підвищенню кваліфікації персоналу бібліотек;
- уведенню інновацій у діяльність книгозбірень;
- підвищенню рейтингу освітянських бібліотек України;
- активній розбудові інформаційного простору України.

Вторинна продукція бібліотек є складовою ІГР, яка створюється для популяризації та надання доступу до фондів книгозбірень й інформаційного забезпечення потреб користувачів. Повні тексти даної продукції ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського розміщує на своєму веб-порталі у розділі «Інформаційна діяльність». У цьому ж розділі вищезазначеною науковою установою сформовано підрозділ «Бібліографічна продукція мережі освітянських бібліотек України», де акумульовано інформацію про бібліографічні видання, підготовлені провідними бібліотеками мережі.

Водночас аналіз надходжень вторинної продукції дав підстави для таких висновків: до фонду ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського бібліографічні

показчики надходять не від усіх провідних книгозбірень. Зокрема, згідно зі «Зведеним планом науково-інформаційної й видавничої діяльності освітянських бібліотек України...», у 2011 р. бібліотеками мережі було заплановано підготувати 156 бібліографічних посібників з актуальних психолого-педагогічних питань, із них 59 планувалось видати типографським способом, 97 – в електронній і принтерній формі. Натомість до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надійшло лише 46 показників у традиційній формі, електронних і принтерних – жодного примірника.

Аналіз сайтів мережі освітянських книгозбірень засвідчив, що власна бібліографічна продукція майже усіх провідних книгозбірень не представлена у повному тексті на сторінках їхніх сайтів. Тобто, віддалений користувач не має доступу до даного виду продукції ні на сайті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, ні на сайтах ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю. Отже, важлива робота, на виконання якої бібліотеками витрачається чимало зусиль і яка сприяє інформаційному забезпеченню розвитку освіти, фахових потреб освітян, популяризації фондів даних книгозбірень, зводиться нанівець.

Для повноцінного створення ІГІР та широкої популяризації своїх фондів провідним бібліотекам мережі необхідно приділити цьому питанню увагу, представляючи свою бібліографічну продукцію в повнотекстовому вигляді на власних сайтах та надсилаючи її до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як у традиційній, так і в електронній формі.

Останніми десятиріччями в Україні активно формується загальнодержавна електронна реферативна БД «Україніка наукова». Для створення галузевого сегмента з актуальних психолого-педагогічних питань у даній БД та галузевої реферативної бази на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О.

Сухомлинського триває і поглиблюється системна кооперативна робота головної педагогічної книгозбірні й бібліотек мережі, розпочата ще у 2007 р. Якщо у 2010 році до цього напрямку роботи залучилося 14 провідних книгозбірень мережі, а саме: 12 бібліотек ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного

профілю та дві бібліотеки установ НАПН України, які працюють у АБІС «ІРБІС», що надавали інформацію про статті з 16 збірників наукових праць, то впродовж 2011–2012 рр. ці бази створюються ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського спільно із **16** провідними бібліотеками мережі, які надають реферативну інформацію з 19 періодичних і продовжуваних видань. *Це бібліотеки:*

Вінницького ДПУ ім. Михайла Коцюбинського, Дрогобицького ДПУ ім. Івана Франка, Кам'янець-Подільського НУ ім. Івана Огієнка, НПУ імені М. П. Драгоманова, Київського університету імені Бориса Грінченка, Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, ДВНЗ «Криворізький НУ», ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», Рівненського ДГУ, Тернопільського НПУ ім. В. Гнатюка, Уманського ДПУ ім. Павла Тичини, Харківського НПУ ім. Г. С. Сковороди, Української ШПА (м. Харків), Херсонського ДУ, Хмельницької ГПА.

Проте за межами реферативного ресурсу залишається ще 15 періодичних та продовжуваних видань, які видаються у ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю і реферати яких мають бути представлені в обох реферативних базах. Це, зокрема, такі видання:

1. Вісник Глухівського НПУ ім. О. П. Довженка : зб. наук. пр. Сер.: Пед. науки.
2. Наукові записки Кіровоградського ДПУ : зб. наук. пр. Сер.: Пед. науки.
3. Вісник Запорізького НУ : зб. наук. пр. Сер.: Пед. науки.
4. Вчені записки Кримського ІПУ : зб. наук. пр.
5. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журн. (Сумський ДПУ).
6. Наукові записки : зб. наук. пр. Сер.: Психолого-пед. науки. (Ніжинський ДУ ім. М. Гоголя).
7. Науковий вісник Миколаївського ДУ ім. В. О. Сухомлинського. Сер.: Пед. науки.

8. Наук. вісн. Миколаївського ДУ ім. В. О. Сухомлинського. Сер.: Психологія.
9. Вісник Черкаського НУ : наук. журн. Сер.: Пед. науки.
10. Збірник наукових праць Бердянського ДПУ ім. П. Д. Осипенко. Сер.: Педагогічні науки.
11. Науковий вісник Мелітопольського ДПУ : зб. наук. пр. Сер.: Педагогіка.
12. Науковий вісник Південноукраїнського ДПУ ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. Сер.: Пед. та психол. науки.
13. Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. пр. (Полтавський НПУ);
14. Імідж сучасного педагога : наук.-практ. журн. (Полтавський НПУ);
15. Вісник Чернігівського ДПУ ім. Т. Г. Шевченка : зб. наук. пр. Сер.: Пед. науки. Фізичне виховання та спорт.
16. Вісник Чернігівського ДПУ ім. Т. Г. Шевченка : зб. наук. пр. Сер.: Психологічні науки.

Отже, директорам провідних освітянських бібліотек, які діють у структурі ВНЗ, де видаються вказані видання, необхідно сприяти розвитку цього конче важливого напрямку та перспективній роботі щодо реферування зазначених вище видань.

Для поглибленого формування змісту електронних ресурсів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ініціювала ще один кооперативний напрям, а саме: введення спільними зусиллями до ЕК бібліотек змісту збірників наукових праць (ЗНП), в яких висвітлюється розвиток психолого-педагогічної науки у ВНЗ. Вищеназвана бібліотека отримує щорічно понад **130** назв ЗНП з наукових установ України і понад **60** назв матеріалів конференцій, що становить більше ніж **630** документів з питань педагогіки та психології на рік. Крім того, бібліотека отримує значну кількість ЗНП з інших дисциплін гуманітарного профілю. Оперативно опрацювати таку кількість інформації силами однієї кнгозбірні і ввести її до ЕК досить складно, оскільки це вимагає значних людських ресурсів і витрат часу. Тому

для підвищення ефективності роботи в цьому напрямі необхідно впроваджувати інноваційні підходи, одним з яких є кооперування роботи щодо аналітичного розпису статей. А саме – обмін БЗ з бібліотеками мережі та установами, які видають наукові збірники, насамперед з установами НАПН України, ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, обласними інститутами післядипломної педагогічної освіти, а також класичними університетами. З цією метою у 2012 р. у межах НДР фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського шляхом анкетування було здійснено дослідження можливості обміну аналітичними БЗ статей зі ЗНП із зазначеними вище бібліотеками на кооперативних засадах. У

результаті з'ясовано умови та особливості взаємодії, а також розроблено етапи здійснення запланованого та виявлено основні проблеми, які необхідно вирішити на шляху впровадження цього проекту. Слід відзначити, що з **63** опитаних бібліотек лише **28** висловили готовність до співпраці **на спільних умовах**, підкреслюючи, що для виконання проекту слід вирішити низку питань, зокрема:

- посилити матеріально-технічну базу провідних бібліотек мережі;
- придбати конвертер для обміну БЗ статей із періодичних та продовжуваних фахових видань;
- розробляти методичні та технологічні документи, які сприятимуть ефективності кооперативної співпраці книгозбірень;
- систематично підвищувати кваліфікацію бібліотечних працівників щодо ІКТ.

Отже, перший етап за даним напрямом здійснено, розпочата робота поетапно триватиме далі.

Для надання доступу користувачам до створених бібліотеками ресурсів упродовж 2011–2012 рр. провідні освітянські книгозбірні розширювали свої он-лайн послуги. На 01.09.2012 р. через сайти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та 13 бібліотек ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, надавались такі сервіси: віртуальна

довідка, ЕДД. Віртуальною довідкою ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, яка діє з 2007 р., за вищезазначений період обслуговано понад 1 000 віддалених користувачів. ЕДД освітяни мали змогу користуватися через сайти **33**-х провідних бібліотек, хоча представлена вона на головній сторінці сайтів тільки у двох книгозбірень – НПУ ім. М. П. Драгоманова та Черкаського НУ імені Богдана Хмельницького.

Аналіз стану комп'ютеризації у провідних бібліотеках мережі, здійснений фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, дав підстави для висновку, що у книгозбірнях покращилась матеріально-технічна база: збільшилась загальна кількість комп'ютерів, автоматизованих робочих місць. На 1.01.12 р. комп'ютерний парк провідних книгозбірень мережі налічував 1255 машин, збільшившись на 64 одиниці порівняно з 2010 р. Найбільша кількість комп'ютерної техніки зосереджена у бібліотеках ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілів – 82 % від загальної кількості (1030 комп'ютерів). У бібліотеках обласних ІППО – 8 % (103 комп'ютери), у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – 6 % (75 комп'ютерів), у ЛОНПБ і МНПБ – 2 % (29 комп'ютерів), у книгозбірнях установ НАПН України – 1 % (18 комп'ютерів) [18].

Робота в єдиній ліцензійній АБІС відкриває перед бібліотеками широкі можливості для формування електронних ресурсів та кооперативної діяльності з ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського й іншими книгозбірнями зі створення єдиного галузевого інформаційного ресурсу (ЄГІР) та ІГІР. Аналіз наявності АБІС у бібліотеках мережі свідчить про те, що ці книгозбірні використовують різні АБІС, що становить проблему. Так, із **74** провідних бібліотек мережі:

– **ІРБІС** використовують **26** бібліотек, з них – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, ЛОНПБ, МНПБ, **10** книгозбірень ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілів, **вісім** бібліотек ОІППО, **п'ять** книгозбірень установ НАПН України;

– «УФД Бібліотека» – **18** бібліотек, з них **17** книгозбірень ВНЗ III– IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілів, **одна** бібліотека установи НАПН України.

– **інші АБІС** «Політек-Софт», «UNILIB», «КОХА» та програмне забезпечення власної розробки мають **12** бібліотек [18].

За результатами налізу забезпеченості АБІС, у найгіршому стані **16** бібліотек ІППО та установ НАПН України, що свідчить про нерозуміння завідувачами цих книгозбірень важливості даного питання для удосконалення діяльності.

Фахівцями ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського з'ясовано, що за останні півтора року провідні книгозбірні мережі почали активно презентувати себе в Інтернеті. Станом на 01.09.2012 р., із **74** провідних бібліотек мережі **23** бібліотеки мають сайти та 34 – сторінки на сайтах закладів або установ, у структурі яких вони діють. Отже, в Інтернет-просторі ще не представлено **17** бібліотек, серед них: бібліотека Глухівського НПУ ім. О. П. Довженка, 7 книгозбірень ОІППО – Житомирського ОІППО, Запорізького ОІППО, Луганського ОІППО, Миколаївського ОІППО, Одеського ОІУВ, Сумського ОІППО, Тернопільського ОКІППО, 7 бібліотек установ НАПН України.

Аналіз відповідності змісту сайтів/сторінок у бібліотеках мережі інформаційним потребам науковців і практиків освітянської галузі України та представлення на них електронних інформаційних ресурсів з метою їхнього подальшого інтегрування виявив, що у більшості випадків бібліотечні ресурси не отримують на сайтах гідного відображення. Так, ЕК представлено на сайтах лише **25** книгозбірень з 74, на сайтах **10** бібліотек йдеться про організацію і ведення електронного каталогу, доступ до якого є лише в локальній мережі.

Проведений аналіз дав підстави визначити п'ять кращих сайтів серед провідних бібліотек мережі. Це сайти: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, наукових книгозбірень НПУ

імені М. П. Драгоманова, Хмельницького НУ, Української ІПА, Уманського ДПУ ім. Павла Тичини. Необхідно відзначити кращі сайти бібліотек ОППО, зокрема Дніпропетровського ОППО, Івано-Франківського ОППО, ІППО Чернівецької області.

Зауважимо, що за цей період 15 провідних бібліотек мережі активізували свою громадську діяльність, ставши членами Української бібліотечної асоціації (УБА), беручи активну участь у її заходах, конкурсах, семінарах, підвищенні кваліфікації. Уперше освітянські книгозбірні заявили про себе під час всеукраїнських конкурсів. Зокрема, у 2011 р. за активне втілення в практику широкого спектру інновацій, які сприяють розвитку освітнього простору України, у всеукраїнському конкурсі в номінації «Бібліотека року 2011» ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського посіла перше місце, книгозбірня ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» за створення та реалізацію моделі сучасної бібліотеки вищого навчального закладу отримала друге місце; наукова книгозбірня НПУ імені М. П. Драгоманова посіла друге місце у всеукраїнському конкурсі бібліотечних інтернет-сайтів у номінації «Кращий сайт бібліотеки вищого навчального закладу».

Отже, порівнюючи нинішній стан провідних освітянських бібліотек з 2010 р. щодо їхньої інноваційної діяльності та створення галузевого сегмента в інформаційному просторі держави, необхідно зазначити, що ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського за 2011–2012 рр. проведена чимала наукова і практична робота з бібліотеками мережі, зокрема, у таких напрямках: формування сайтів, електронних ресурсів, створення зведених БД, введення в діяльність бібліотек он-лайн сервісів тощо. Водночас, деякі фахівці провідних книгозбірень мережі ще проявляють пасивність у введенні в роботу інновацій, у декотрих бібліотеках відсутня єдина система підходів до проаналізованих напрямів роботи та координація з ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського й іншими провідними книгозбірнями. Ще є небажання оперативно реагувати на пропозиції ДНПБ України

ім. В. О. Сухомлинського як головного методичного центру мережі освітянських книгозбірень.

Для розбудови інформаційного простору держави та створення його галузевого сегмента з психолого-педагогічних питань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та провідним бібліотекам мережі у наступні роки необхідно здійснювати таке:

- спрямувати наукові дослідження на створення теоретичної БД для функціонально-структурної трансформації книгозбірень у науково-інформаційні та культурно-просвітні комплекси, які забезпечують виробництво, накопичення, використання і поширення знань;

- активно рекламувати бібліотеки як сучасні інформаційні центри, популяризувати бібліотечно-інформаційні ресурси і послуги у мережевому середовищі;

- посилити інноваційну складову в процесі розвитку бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів;

- у бібліотеках мережі активізувати формування електронних ресурсів галузевого спрямування;

- спільними зусиллями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та провідних книгозбірень мережі створювати єдине вікно доступу до інтегрованих інформаційних ресурсів на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;

- з метою реалізації принципу рівного й вільного доступу до інформації та розбудови інформаційного освітнього простору держави бібліотекам мережі надавати доступ до своїх електронних ресурсів, електронних каталогів, вторинної продукції через Інтернет;

- поширювати і поглиблювати спільну корпоративну та кооперативну роботу між ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та провідними бібліотеками мережі щодо створення реферативних баз, інтегрованих електронних ресурсів, зведених баз даних тощо;

– активізувати взаємодію книгозбірень мережі щодо обміну бібліографічною продукцією в електронній і традиційній формі;

– бібліотекам мережі:

- оприлюднювати на власних сайтах кількісні показники щодо обсягу електронних ресурсів;
- формувати в окремій БД рідкісні та цінні видання, які зберігаються у бібліотеках;
- створювати електронні версії бібліографічних видань, забезпечуючи до них доступ віддаленим користувачам через веб-сайти бібліотек;

– для активізації інтеграційних процесів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з провідними книгозбірнями мережі вирішити питання щодо створення або придбання конвертера;

– передплачувати вітчизняні і зарубіжні додаткові джерела для повноцінного бібліотечно-інформаційного забезпечення науково-педагогічної діяльності й освіти.

Список використаної літератури

1. Библиотечное дело : терминологический словарь / сост.: И. М. Сусллова, Л. Н. Уланова. – 2-е изд., перераб. и знач. доп. – М. : Книга, 1984. – 224 с.
2. Берестова, Т. Возделываем общее поле ... : муниципальная библиотека в едином информационном пространстве России / Татьяна Берестова // Библиотека. – 2006. – № 1. – С. 41–45.
3. Берестова, Т. Ф. Информационное пространство библиотеки: понятие и структура / Татьяна Федоровна Берестова // Библиотековедение. – 2007. – № 4. – С. 38–43. – Библиогр.: 10 назв.
4. Берестова, Т. Ф. Общедоступная муниципальная библиотека в едином информационном пространстве : науч.-метод. пособие: № 19 / Т. Ф. Берестова. – М. : Либерия-Библинформ, 2005. – 285 с.
5. Дворкина, М. Я. Информационное обслуживание: социокультурный подход / М. Я. Дворкина ; Моск. гос. ун-т культуры и искусств. – М. : Профиздат, 2001. – 111 с.
6. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / під ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. – 703 с.
7. Жук, Ю. О. Теоретико-методологічні проблеми формування інформаційного освітнього простору України [Електронний ресурс] / Жук Юрій Олександрович // Інформаційні технології і засоби навчання / Ін-т інформ.

технологій і засобів навчання АПН України. – Електрон. текст. дані. – К., 2007. – № 3 – Режим доступу: <http://www.ime.edu-ua.net/em3/content/07zuoeei.htm>. – Назва з екрана.

8. Інформаційне суспільство. Дефініції: людина, її права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція / В. М. Брижко, О. М. Гальченко, В. С. Цимбалюк та ін. ; за ред. Р. А. Калюжного, М. Я. Швеца. – К. : Інтеграл, 2002. – 220 с.

9. К обществам знания [Электронный ресурс] : Всемир. доклад ЮНЕСКО / ООН по вопросам образования, науки и культуры. – Электрон. данные. – [Париж] : Изд-во ЮНЕСКО, [2005]. – 231 с. – Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf>. – Загл. с экрана.

10. *Карпенко, В.* Інформаційна політика та безпека : підручник / Віталій Карпенко. – К. : Нора-Друк, 2006. – 320 с.

11. Концепція Державної цільової національної культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека ХХІ» : схвалено розпорядженням Каб. Міністрів України від 23 груд 2009 р. № 1579-р. // Бібл. планета. – 2010. – № 1. – 1-4 інформ. бюл.

12. *Костенко, Л. Й.* Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель / Л. Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28.

13. *Лавренева, О. А.* Библиотечные компьютерные сети / О. А. Лавренева // Библиотечная энциклопедия / Рос. гос. б-ка ; [науч. совет: В. В. Федоров (председатель), Е. В. Никанорова (зам. председателя), М. Д. Афанасьев и др.]. – М., 2007. – С. 209–211.

14. *Лаврик, О. Л.* Академические библиотеки: состояние и модель развития в современной информационной среде : автореф. дис... д-ра пед. наук : 05.25.03 / Лаврик Ольга Львовна. – Новосибирск, 2003. – 76 с.

15. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс] : [проект]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>. – Назва з екрана

16. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537-V // Відом. Верхов. Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.

17. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 8 верес. 2011 р. № 3715-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2012. – № 19/20. – Ст. 166.

18. Провідні освітянські бібліотеки України в дзеркалі статистики : зб. аналіт. і стат. даних за 2011 р. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: Л. О. Біла, А. В. Копилова ; наук. ред.: П. І. Рогова, І. І. Хемчян]. – К., 2012. – 93 с.

19. *Соколова, Н. В.* Интеграция информационно-библиотечных ресурсов и сервисов: вариативность решений в рамках общей концепции / Н. В. Соколова // Электронная библиотека : современные технологии

информационных ресурсов : сб. науч. тр. – СПб., 2011. – С. 54–73.

20. Фокеев, В. А. Библиографоведение. Информатика : терминологический словарь / В. А. Фокеев. – М. : Литера, 2009. – 488 с. – (Сер. «Современная библиотека» ; вып. 46).

21. Шемаєва, Г. В. Транспортування знань у каналах інформаційного забезпечення науки / Г. В. Шемаєва // Бібл. планета. – 2005. – № 4. – С. 29–31.

В статье анализируется состояние и перспективы формирования отраслевого сегмента по психолого-педагогическим вопросам и образования в информационном пространстве Украины и участие в этом процессе сети библиотек образования МОНмолодьспорта Украины и НАПН Украины. Освещены ключевые понятия по формированию информационного пространства библиотеками образования Украины, в частности: информационное пространство, интеграция, корпоративность, кооперация, интегрированный отраслевой информационный ресурс (ИГИР). Определены эффективные инструменты инновационной деятельности библиотек, прежде всего по созданию электронных ресурсов. Рассмотрены результаты научной работы ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского по формированию ИГИР совместно с ведущими библиотеками сети на современном этапе. Намечены перспективы деятельности вышеупомянутых библиотек в этом направлении на ближайшие годы.

Ключевые слова: библиотеки образования, сеть библиотек образования МОНмолодежиспорта и НАПН Украины, ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского, информационное пространство, интеграция библиотек, интегрированный отраслевой информационный ресурс, ИОИР.

Ю. І. Артемов,
*канд. тех. наук, старш. наук. співроб.
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*

Про авторське право та деякі проблеми при формуванні електронних інформаційних ресурсів у наукових бібліотеках

Розглянуто деякі аспекти щодо удосконалення законодавства про авторське право, особливості формування електронних інформаційних ресурсів та їх надання широкому колу читачів, запропоновано спосіб виплати гонорарів авторам за використання їхніх публікацій в Інтернеті.

Ключові слова: авторське право, наукові бібліотеки, електронні інформаційні ресурси, інтеграція інформаційних ресурсів, електронні бібліотеки.

Постановка проблеми. Останні кілька десятиріч світове співтовариство, можливо не цілком усвідомлюючи цього, увійшло в епоху електронних інформаційних ресурсів. У світі вже створені й продовжують створюватися тисячі електронних бібліотек, колекцій, репозитаріїв і баз даних різної потужності й різного призначення. Цьому сприяють революційні зміни у сфері електронних технологій. Однак, статус і політика доступу до електронних ресурсів усе ще вимагає істотних, можливо, кардинальних змін у суспільних відносинах, які стосуються авторського права. У зв'язку із цим актуальним є аналіз проблем формування електронних інформаційних ресурсів, особливо тих із них, які пов'язані з науковими бібліотеками.

Аналіз останніх досліджень. Окремим дослідженням щодо праворозуміння й правозастосування електронних інформаційних ресурсів присвячені численні публікації С. Алдошина, К. Афанасьєвої, Н. Волошина, О. Красовської, В. Луговської, Й. Павлуші, О. Погребної, Є. Стогнія, Л. Тимофєєнко, Н. Чухрая, Я. Шрайберга й інших. Однак специфіка формування електронних інформаційних ресурсів у наукових бібліотеках залишається все ще недостатньо дослідженою [1; 2].

Метою цієї статті є аналіз перспектив розвитку форм і шляхів створення електронних ресурсів у сучасних наукових бібліотеках з урахуванням розвитку суспільних відносин у сфері авторського права.

Основна частина. У сучасному світі існують дві системи захисту авторського права. Відповідно до англо-американської системи, захисту підлягають тільки майнові права авторів. Відповідно до європейського – авторам належать ще й особистісні немайнові права на створені ними добутки [3–6; 9].

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» (Стаття 14) [7], автор має такі особисті немайнові права:

1) вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо;

2) забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом;

3) вибирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках і під час будь-якого його публічного використання; 4) вимагати збереження цілісності

твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора.

Особисті немайнові права автора не можуть бути передані (відчужені) іншим особам.

Відповідно до Статті 15 того ж Закону, до майнових прав автора (чи іншої особи, яка має авторське право) належать:

а) виключне право на використання твору;

б) виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами.

Майнові права автора (чи іншої особи, яка має авторське право) можуть бути передані (відчужені) іншій особі згідно з положеннями статті 31 цього Закону, після чого ця особа стає суб'єктом авторського права.

Істотно те, що Закон України «Про авторське право й суміжні права» (Стаття 1) установлює таке поняття, як службовий твір:

службовий твір – твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем.

Стаття 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлює:

1. Авторське особисте немайнове право на службовий твір належить його автору.

2. Виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем.

3. За створення і використання службового твору автору належить авторська винагорода, розмір та порядок виплати якої встановлюються трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем.

Це означає, що при включенні в електронну бібліотеку, колекцію, репозитарій або базу даних наукової публікації, створеної в порядку виконання службового завдання або за контрактом, зовсім не обов'язково одержувати дозволи в кожного автора окремо. Цілком достатньо отримати його лише у власника виняткового майнового права на використання цього службового наукового добутку. Таким в Україні є, як правило, певна державна інституція або громадська організація, яка існує за рахунок державного бюджету. Творцям електронного ресурсу залишається тільки стежити, щоб особистісні немайнові права автора при залученні службового добутку не порушувалися, у чому вони, звичайно, не зацікавлені. Це істотно спрощує створення електронної бібліотеки й одночасно відкриває шляхи для

інтеграції електронних інформаційних ресурсів за галузевим або іншим принципом [10–12].

На жаль, Законодавець недостатньо чітко визначив поняття «службовий твір». Науковець завжди має можливість стверджувати, що ідеї, викладені в даному конкретному творі, виходять за межі отриманого ним завдання й тому воно службовим не є. У результаті можуть виникати певні правові колізії. Така ситуація докорінно відрізняється від літературної праці. Там, як правило, видавець укладає з автором договір, відповідно до якого він одержує виняткові майнові права на всі добутки автора, виконані ним у певний проміжок часу.

З іншого боку, праця вченого й письменника істотно різняться. І той, і інший працюють заради просування власних ідей, одержання морального й матеріального задоволення. При цьому розмір матеріального заохочення для письменника цілком залежить від кількості проданих ним примірників. Для нього сама можливість електронного копіювання його добутоків є серйозною загрозою. Зовсім інша справа – наукова публікація. Вона слугує для завоювання або підтвердження її автором певного статусу. Згодом одержання цього статусу створює певні матеріальні блага для автора, але прямо на його матеріальне становище воно, як правило, не впливає. Якщо він публікує статтю, то, зазвичай, гонорару не одержує. Якщо монографію, то зі складнощами віднаходить кошти на друк в найкращому разі 300 примірників, які в остаточному підсумку виявляються недоступними широкому користувачеві. Саме він повинен бути головним прибічником створення й нарощування електронних ресурсів у бібліотечному середовищі. Якщо цього не відбувається, то поясненням може бути наявність застарілих упереджень.

Сучасне законодавство у сфері авторського права спрямовано, швидше, на захист інтересів видавців. Коли в законах про охорону авторських прав, цивільних кодексах, законах про бібліотеки йдеться про бібліотеки, з їхнього числа не вирізняють наукових бібліотек, незважаючи на істотні відмінності їхньої місії від місії бібліотек публічних. Передбачається, мабуть, що для

захисту наукових інтересів існують інші галузі права: патентне право, підприємницьке право та інше. Внаслідок цього в Україні, як і в усім світі, виникають перешкоди на шляху поширення сучасних електронних бібліотек і проблеми при побудові суспільства знань. Проте, росте розуміння того, що лібералізм у частині охорони авторських прав повинен поступитися утилітаризму, принаймні у сфері доступу до наукової інформації за допомогою сучасних засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

Як же все-таки уможливити одержання гонорарів автором за використання його публікацій в Інтернеті? Таку можливість надають сучасні інформаційні технології. Цим засобом можуть стати мікроплатежі.

Мікроплатежі із самого початку були винайдені як спосіб продавати он-лайн-контент в Інтернеті.

Мікроплатежами прийнято називати платежі на суму менше ніж 10 доларів. Саме такі суми зазвичай фігурують при платежах через Інтернет за покупку інформації, доступ до баз даних або за надання яких-небудь інших інформаційних послуг. Нині основним способом мікроплатежів є білінг - оплата послуг за допомогою відправлення СМС із мобільного телефону. На жаль, сьогодні накладні витрати при смс-платежах такі, що мікроплатежі за недостатньо активного трафіку залишаються все ще економічно не вигідними. Наукові бібліотеки при очікуваному потоці запитів не можуть запропонувати свої послуги користувачам із накопиченням і відрахуванням частки мікроплатежів авторам. Виходом із цього становища може стати інтеграція бібліотечних інформаційних ресурсів з наданням єдиного вікна доступу для користувачів. Це збільшить трафік й уможливить реалізацію смс-оплати контенту з відрахуванням гонорарів авторам. Одночасно це може слугувати платформою для обчислення рейтингу публікацій і авторів.

З огляду на зазначене вище, можна зробити такі висновки:

1. Сучасне авторське право в Україні вже надає достатні можливості для створення й розвитку наукових електронних бібліотек.

2. Подальше вдосконалення авторського права та законів про бібліотеки й бібліотечну справу має бути спрямоване на виокремлення наукових бібліотек із загального числа книгозбірень із наданням їм більших прав у частині створення й поширення електронних ресурсів.

3. Необхідно інтегрувати інформаційні ресурси наукових бібліотек та надавати до них єдине вікно доступу для максимально широкого кола користувачів.

Список використаної літератури

1. Будущее библиотек в информационном обществе: позиция Британской комиссии по библиотекам и информации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: gprntb/win/ntb/ntb99/2/f02_12.html. — Загл. с экрана.

2. *Вилегжаніна, Т.* Україна в інформаційно-бібліотечному просторі / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2006. – № 3. – С. 4–7.

3. *Коваль, А.* Порухення авторського права і суміжних прав: кримінально-правові проблеми, які потребувають свого вирішення / А. Коваль // Інтелект. власність. – 2004. – № 4.

4. Манифест ИФЛА об Интернет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: gnprbu/nmo/ifla-1.htm. – Загл. с экрана.

5. *Погребна, О.* Електронні ресурси Національної парламентської бібліотеки України в інформаційному супроводі процесу політичних реформ у державі / О. Погребна // Бібл. планета. – 2005. – № 1. – С. 19–20.

6. Позиция ИФЛА по вопросам авторского права в цифровой среде [Электронный ресурс]. – Режим доступа: sas1.at/publ/20-1-0-72. – Загл. с экрана.

7. Про авторське право і суміжні права [Електронний ресурс] : Закон України від 23.12.1993 № 3797-ХІІ (редакція станом на 19.11.2012). – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/3792-12. – Назва з екрана.

8. *Резніченко, В. А.* Електронні бібліотеки: інформаційні ресурси та сервіси / В. А. Резніченко, О. В. Захарова, Е. Г. Захарова // Проблеми програмування. – 2005. – № 4. – С. 60–61.

9. *Фирсов, В. Р.* Законодательное обеспечение деятельности библиотек в современных условиях / В. Р. Фирсов // Библиотеки в правовом пространстве. Современные проблемы. – СПб., 2008. – С. 9–28.

10. *Філіпова, А.* Питання змісту бібліотечних веб-сайтів в Інтернеті / А. Філіпова // Бібліотеч. планета. – 2008. – № 3. – С. 12–15.

11. *Шамаєва, Г.* Електронні ресурси бібліотек України в інформаційному забезпеченні науки: стан та перспективи розвитку/Г. Шамаєва // Бібл. планета. – 2006. – № 4. – С. 21–25.

12. *Шейко, В.* Електронні бібліотеки в Україні: перспективи розвитку / В. Шейко // Бібл. вісн. – 2007. – № 5. – С. 31–34.

Рассмотрены некоторые аспекты относительно усовершенствования законодательства об авторском праве, особенности формирования электронных информационных ресурсов и их предоставления широкому кругу пользователей, предложен способ выплаты гонораров авторам за использование их публикаций в Интернете.

Ключевые слова: авторское право, научные библиотеки, электронные информационные ресурсы, интеграция информационных ресурсов, электронные библиотеки.

В. С. Прокопчук,

д-р іст. наук, професор, директор наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

С. О. Кантлін,

заступник директора наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Електронні інформаційні технології в науковій бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: стан та проблеми впровадження

У статті проаналізовано процес упровадження інформаційних технологій, формування та використання електронних інформаційних ресурсів у науковій бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: наукова бібліотека, електронні інформаційні ресурси, інформаційні технології, електронний каталог, веб-сайт, база даних, повнотекстові видання, зведений електронний каталог, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Постановка проблеми. Діяльність бібліотеки, як і будь-якого університетського підрозділу, багатовекторна. Але головним напрямом була й залишається робота з формування інформаційного ресурсу – його посилення, удосконалення, оновлення. Вона спирається як на традиційні, так і на інноваційні форми й методи. Сьогодні останні все виразніше набувають характеру не поодиноких новацій, а комплексних технологій та охоплюють: формування електронної складової інформаційного ресурсу, переведення бібліотечних процесів на автоматизований комп'ютерний режим, оперативне обслуговування користувачів шляхом автоматизованого пошуку літератури, її реєстрації в електронному формулярі, надання доступу до ЕК та повнотекстових ресурсів у дистанційному режимі. Усе актуальнішими стають питання переведення бібліотечних процесів на автоматизований режим роботи, створення та розвитку електронних інформаційних ресурсів у масових бібліотеках і книгозбірнях навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень. Цей процес знайшов відображення у низці досліджень фахівців бібліотечної справи, таких як В. Білоус [1], О. Григоренко [2], Л. Дитинник [3], І. Зінченко [4], М. Мартинов [5], Л. Новакова [6], Т. Савчук [8], Л. Татарчук [10].

Мета цієї статті – підсумувати перші кроки діяльності колективу наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з упровадження комп'ютерних інформаційних технологій, узагальнити її, виявити проблемні аспекти й визначити шляхи активізації цього напрямку формування та використання інформаційного ресурсу.

Основна частина. Наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка розпочала перехід на нові інформаційні технології не так давно: 2006 р. придбали й почали освоювати комп'ютерну програму «УФД. Бібліотека», у вересні 2007 р. відкрили комп'ютерну читальну залу.

Починали з формування електронного каталогу й нарощували його в міру надходження персональних комп'ютерів (ПК). Спочатку ввели до електронного каталогу активну частину фонду – книги 1995 і наступних років видання, паралельно опрацьовували фонди окремих бібліотечних підрозділів.

З 2010 р., щойно отримали по два комп'ютери у відділі комплектування і наукової обробки літератури та наукової бібліографії, почали в комп'ютерному режимі опрацьовувати книги, журнали, наукові збірники, у такий спосіб автоматично вносити бібліографічні записи до електронного каталогу і друкувати на принтері каталожні картки. Так, відділ бібліографії на 1 жовтня 2012 р. вніс до ЕК 12 тис. бібліографічних описів статей, відділ комплектування – близько 50 тис. книжкових надходжень.

Таким чином, більше ніж 285 тис. бібліографічних записів було внесено до ЕК, що дало можливість розпочати автоматизацію й комп'ютеризацію інших бібліотечних процесів. Сьогодні вже сім

бібліотечних підрозділів (бібліотеки фізико-математичного, педагогічного, економічного факультетів, мистецької літератури, читальний зал № 1, абонемент історичного факультету, науково-бібліографічний відділ) обслуговують читачів в автоматизованому комп'ютерному режимі.

Автоматизовано такі процеси, як обробка надходжень (реєстрація партій літератури, примірників, друк карток та формулярів документів, облік періодики, аналітичний опис видань), списання, друк книги інвентарного обліку, виявлення дублетних документів, створення тематичних картотек та віднесення до них документів, автоматизований пошук літератури за темами й створення бібліографічних списків, експорт-імпорт каталогів, обслуговування читачів (реєстрація, видача та повернення документів, друк читацьких квитків, списків із переліком читачів за різними категоріями пошуку), обмін записами з іншими бібліотеками (бібописами книг, статей періодики, інформацією про фонди).

Водночас розпочато обклеювання нових надходжень літератури штрихкодovими етикетками, а також видань тих підрозділів, у яких завершено формування ЕК і здійснюється обслуговування користувачів в автоматизованому режимі.

На виконання постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи "Бібліотека – XXI"» пріоритетом 2012 р. визначено створення електронного каталогу «Рідкісні і цінні видання». Зареєстровано вже 21 тис. документів із 27-ми.

Розгортає діяльність з накопичення електронного інформаційного ресурсу й доведення його до користувачів комп'ютерна читальна зала (КЧЗ), відкрита у вересні 2007 р. на базі семи ПК. Сьогодні у ній розміщено 20 машин, копіювальний пристрій, 616 дисків з електронною інформацією, до ЕК внесено 14 тис. записів про наявні в читальній залі електронні видання, 8 500 електронних підручників, посібників, курсів лекцій, монографій введено в університетську локальну мережу, і вони стали доступними

викладачам, студентам із будь-якого університетського ПК. Цей ресурс формується поступово і непросто. За п'ять років кількість дисків вдалося збільшити у 2,6 раза, увести в мережу повнотекстових документів – у 4,6 раза більше (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка збільшення фонду КЧЗ

Рік	2007	2008	2009	2010	2011
Диски	241	367	513	563	616
Повнотекстові документи	1600	3210	4515	6135	7330

КЧЗ надає значний спектр послуг із тиражування записів на електронних носіях, ксерокопіювання друкованих видань, користування персональними комп'ютером як для самостійної роботи, так і для доступу до мережі Інтернет, електронного каталогу, повнотекстової бази даних електронних документів.

Поступово зростає кількість користувачів, відвідування, документовидача (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість користувачів, відвідування, документовидачі

Рік	2007	2008	2009	2010	2011
Користувачі	1500	2608	4180	4500	5000
Відвідування	2200	5701	8344	9178	15362
Документовидача	2860	5962	11552	12054	22527

З 2011 р. розпочато інтеграцію нашого електронного ресурсу з відповідним ресурсом бібліотек ВНЗ області.

Спільно формуємо зведений електронний каталог (ЗВЕК), редагуємо бібліографічні записи ЕК і надсилаємо до наукової бібліотеки Хмельницького національного університету. За період функціонування ЗВЕК зібрав 370 880 назв, у т. ч. 9 045 бібліографічних записів (60 тис.

примірників) книг, переданих нашою бібліотекою. Користувачі відвідали ЗвЕК 5 377 разів, 3 800 разів зверталися до нашого електронного ресурсу [9].

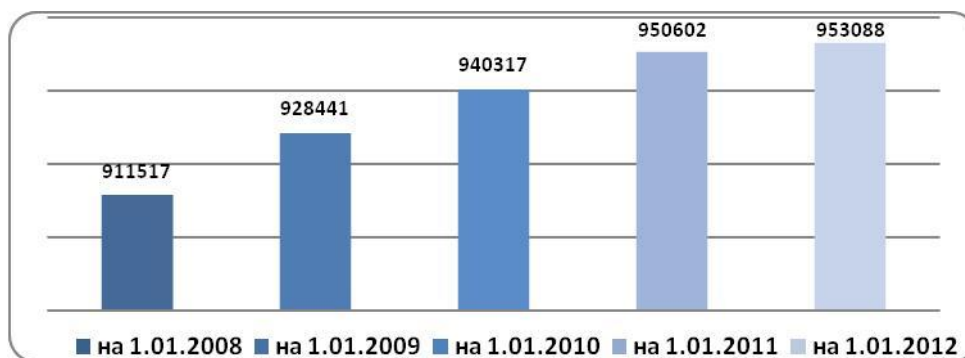
Започатковано корпоративну діяльність з НБ ХНУ з розпису періодичних і продовжуваних видань, обміну аналітичними описами статей 19 журналів: «Актуальні проблеми економіки», «Бухгалтерський облік і аудит», «Вища школа», «Екологічний вісник», «Економіка України», «Економіка, фінанси, право», «Календар знаменних і пам'ятних дат», «Педагогіка і психологія», «Фінанси України», «Шлях освіти», «Дефектологія», «Економіст», «Київ», «Київська старовина», «Мовознавство», «Народна творчість та етнографія», «Слово і час», «Соціальна педагогіка», «Статистика України».

Корпоративна співпраця здійснюється також і з Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського з реферативного опрацювання двох збірників – «Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Корекційна педагогіка і психологія» та «Проблеми дидактики історії». Прореферовано 150 статей, їх внесено до загальнодержавної бази даних «Україніка наукова» [7].

Упровадження інформаційних технологій охоплює всі процеси бібліотечної роботи, зокрема тісно переплітається з формуванням та обробкою книжкових фондів.

Діаграма

Фонд наукової бібліотеки (док.)

За останні п'ять років інформаційні ресурси бібліотеки збільшилися більш ніж на 40 977 примірників і на 1 січня 2012 р. становили 953 088 (діагр.) документів, у тому числі навчальної літератури 602 151 прим. (63 %), наукової – 350 937 (37 %), протягом 2011 р. надійшло 12 785 документів: 9 605 книг, 3 054 журнали, 87 газет, 39 дисків з електронними виданнями.

За акцією «Подаруй бібліотеці книгу» в середньому надходження становлять близько 50% річних (табл. 3).

Таблиця 3

Надходження за акцією «Подаруй бібліотеці книгу» (прим.)

2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік
5047	8688	5391	4101	4077

Комплектування виданнями – паперовими та електронними – проводиться за наслідками моніторингу книгозабезпечення. Цей процес теж почали переводити в комп'ютерний режим, формуючи електронний варіант картотеки книгозабезпеченості. Це дає змогу не лише здійснювати аналіз книгозабезпеченості окремих предметів, кафедр та факультетів, а й створювати в автоматизованому режимі тематичні списки підручників та посібників за вищевказаними параметрами, а викладачам аналізувати, які дисципліни ще не забезпечені повністю необхідною для організації навчального процесу літературою, щоб у співпраці з відділом комплектування та наукової обробки літератури усувати недоліки.

Під час упровадження нових інформаційних технологій зіткнулися з низкою проблем, які потребують оперативного розв'язання.

1. Непростим питанням виявилось освоєння працівниками бібліотеки комп'ютерної техніки, а читачами – викладачами і студентами – електронного ресурсу. На допомогу їм розроблено методичні поради та інструкції зі створення та редагування електронного каталогу, реєстрації періодичних видань, аналітичного опису статей, складання рубрикаторів,

обслуговування користувачів в автоматизованому режимі. Проведено серію групових та індивідуальних практичних занять, консультацій із працівниками бібліотеки. Користувачів інструктуємо в комп'ютерній читальній залі під час їхньої роботи з ЕК та повнотекстовими базами даних, систематично друкуємо повідомлення про наявні в бібліотеці електронні інформаційні ресурси та консультації щодо доступу до них через університетську газету «Студентський меридіан» і веб-сайт бібліотеки.

2. На жаль, не вдалося оперативно забезпечити бібліотеку необхідною технікою. І хоча на сьогодні маємо 47 комп'ютерів (сім із них старих модифікацій і потребують заміни), п'ять принтерів (три з них – багатофункціональні пристрої), один пристрій для ламінування, один принтер для друку штрих-етикеток та 14 сканерів-зчитувачів штрих-коду, усе ж для повного переходу на автоматизований режим роботи всіх університетських книгозбірень і ефективнішого формування ЕК не вистачає ще 18 ПК, 15 принтерів, двох сканерів, одного ксероксу та вісім сканерів штрих-коду, доукомплектування цифровою камерою та ін.

3. Безперебійне функціонування та використання електронного ресурсу можливе за умови якісної роботи локальної мережі. Вирішення цієї проблеми залежить не тільки від бібліотеки, а переважно від роботи інформаційно-комп'ютерного центру університету, що потребує постійного контакту і взаємодії з ним.

4. Потрібно поставити на якісно новий рівень роботу такої інформаційної складової наукової бібліотеки, як веб-сайт, який є своєрідним вікном до паперових та електронних ресурсів: дає доступ користувачам до електронного каталогу, повнотекстових видань, знайомить із новинками літератури, періодичними виданнями і місцем їх зберігання, обмінним фондом, виданнями наукової бібліотеки тощо. Досвід свідчить, що потрібно постійно розширювати межі обслуговування користувачів через сайт, вводити нові послуги – віртуальну довідку; дистанційне замовлення

літератури, документів обмінного фонду, МБА. А для цього – розробляти додаткові програмні продукти та адмініструвати їх.

Аналіз порівняно невеликого досвіду роботи наукової бібліотеки університету з питань упровадження новітніх інформаційних технологій дає підстави зробити такі **висновки**:

- попри вдосконалення традиційних форм і методів бібліотечної роботи, магістральним напрямом розвитку сучасної книгозбірні є впровадження електронних інформаційних технологій;
- основними напрямками переходу на новітні технології є: формування електронного каталогу та повнотекстових баз даних; надання доступу до електронної бібліотеки університету та ресурсів мережі Інтернет; переведення бібліотечних процесів на автоматизований комп'ютерний режим;
- необхідна інтеграція і кооперація зусиль як у формуванні, так і використанні електронного ресурсу. Наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за короткий час створила ЕК – 285 тис. бібліографічних записів, бібліотеку електронних підручників, посібників, монографій – 8500 документів, інтегрує свою діяльність із книгозбірнями вищих навчальних закладів Хмельницької області, Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського;
- перехід на нові технології залежить від рівня підготовленості працівників бібліотеки до роботи із сучасними інформаційними ресурсами, технічними засобами й потребує посилення навчально-консультаційної роботи: проведення семінарських занять, організації шкіл передового досвіду та молодого спеціаліста, добору фахівців, які отримали кваліфіковану підготовку у вищому навчальному закладі;
- робота в автоматизованому режимі вимагає повного забезпечення новітніми технічними засобами.

Саме над цим і працює колектив наукової бібліотеки університету.

Список використаної літератури

1. Білоус, В. С. Впровадження сучасних інформаційних технологій в роботу бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського / В. С. Білоус // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. у-ту ім. Івана Огієнка / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, наук. б-ка ; редкол.: О. М. Завальнюк (голова), В. С. Прокопчук (відп. ред.) [та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 306–311. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство ; вип. 2).
2. Григоренко, О. П. Професійні і лідерські якості директора наукової бібліотеки ХНУ Олени Борисівни Айвазян / О. П. Григоренко // Бібліотека та сучасні тенденції в інформаційному забезпеченні освітньої, науково-дослідної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 50-річчю НБ ХНУ, 15–16 берез. 2012 / редкол.: О. Б. Айвазян, В. О. Глухенька, О. О. Мацей. – Хмельницький : ХНУ, 2012. – С. 189.
3. Дитинник, Л. В. Впровадження нових інформаційних технологій в бібліотеці Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії / Л. В. Дитинник // Матеріали науково-практичної конференції «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», Львів, 12 листоп. 2009 р. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2009. – С. 183–185.
4. Зинченко, И. Внедрение электронных библиотечных технологий в библиотеке вуза / И. Зинченко // Бібл. форум України. – 2010. – № 4. – С. 13–15.
5. Мартынов, М. Ретроконверсия каталогов небольших библиотек / М. Мартынов // Бібл. форум України. – 2010. – № 1. – С. 17–20.
6. Новакова Л. Інформаційні продукти і послуги універсальної наукової бібліотеки / Л. Новакова // Бібл. планета. – 2012. – № 3. – С. 20–23.
7. Опря, Т. М. Участь НБ КПНУ ім. І. Огієнка у формуванні загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» / Т. М. Опря // Бібліотека та сучасні тенденції в інформаційному забезпеченні. – С. 177.
8. Савчук, Т. С. Електронні інформаційні ресурси в бібліотеці: створення, використання, організація доступу / Т. С. Савчук // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. у-ту ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 306–311. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство ; вип. 2). – С. 302–306.
9. Статистика звернень до зведеного електронного каталогу бібліотек Хмельницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.tup.km.ua/asp/php_zk_stat/page_lib.php. – Назва з екрана.
10. Татарчук, Л. Впровадження інноваційних технологій в обслуговуванні користувачів державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України / Л. Татарчук // Бібл. планета. – 2011. – № 2. – С. 30–32.

В статье проанализирован процесс внедрения информационных технологий, формирования и использования электронных информационных ресурсов в научной библиотеке Камянец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Ключевые слова: научная библиотека, электронные информационные ресурсы, информационные технологии, электронный каталог, веб-сайт, база данных, полнотекстовые издания, сведенный электронный каталог, Камянец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко.

*К. М. Картузов,
заступник директора Науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва*

Бібліотека навчального закладу: яка вона є сьогодні та якою має бути. Проблеми та перспективи розвитку шкільних бібліотек на прикладі Миколаївщини

Проаналізовано практичну ефективність системи державного управління шкільними бібліотеками. На прикладі шкільних книгозбірень розкрито законодавчу базу, яка регулює діяльність спеціальних бібліотек. Представлено матеріали соціологічного дослідження, проведеного Науково-педагогічною бібліотекою м. Миколаєва спільно із Центром вивчення громадської думки «Наваль-Експерт». Автор на основі отриманих даних акцентує увагу на проблемах державного управління шкільними бібліотеками в епоху електронної інформації.

***Ключові слова:** бібліотека навчального закладу, шкільна бібліотека, Науково-педагогічна бібліотека м. Миколаєва, Центр вивчення громадської думки «Наваль-Експерт», соціологічне дослідження.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. При дослідженні механізмів державного управління бібліотечною справою дуже важливо проаналізувати таку вагому складову, як система управління спеціальними бібліотеками, зокрема шкільними, та дослідити практичну реалізацію державної політики на місцевому рівні.

Відповідно до Принципу 7 Декларації ООН про права дитини, «дитина має право на здобуття освіти, яка має бути безкоштовною і обов'язковою, принаймні на початкових стадіях. Вона повинна отримати освіту, яка сприяла б її загальному культурному розвитку і дозволила б, на основі рівності можливостей, розвивати свої здібності, особисті судження і свідомість моральної та соціальної відповідальності, а також стати корисним членом суспільства» (Декларація прав дитини ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959) [2].

Наявність і використання шкільної бібліотеки становить найважливішу частину безкоштовної та обов'язкової освіти. Шкільна бібліотека має істотне значення як для «розвитку окремої особистості, так і для духовного, морального, соціального, культурного та економічного прогресу суспільства» (з рекомендації ЮНЕСКО/МОП про статус викладачів – UNESCO/ILO Recommendation re the Status of Teachers, ухваленої 5 жовтня 1966 р. на спеціальній міжурядовій конференції в Парижі, організованій ЮНЕСКО спільно з Міжнародною організацією праці) [13].

Шкільна бібліотека відіграє значну роль у виконанні завдань і цілей навчання і сприяє навчальному процесу шляхом реалізації запланованої програми організації доступу до інформації та використання інформаційних технологій, а також розповсюдження матеріалів з метою розширення навчального середовища для всіх учнів. Планована програма навчання інформаційної грамотності, здійснювана у співпраці з учителями та іншими працівниками освіти, становить важливу складову шкільної бібліотечної програми.

Шкільна бібліотека надає широке коло джерел інформації як друкованих, так і недрукованих, включаючи електронні документи та доступ до баз даних, що допомагають сприйняттю дитиною культурної спадщини і створюють основу для розуміння розмаїття інших культур [9].

Навички, здобуті учнями в шкільній бібліотеці, дають змогу адаптуватися до різних ситуацій і забезпечують можливість безперервної освіти протягом всього життя, навіть за негативних умов. Шкільна бібліотека сприяє навчанню грамотності шляхом розвитку читацьких навичок і заохочення читання з навчальною метою і для відпочинку чи розваги.

Читання, перегляд і сприйняття матеріалів на слух стимулюють і підтримують інтерес дитини до читання.

Крім того, учні отримують уявлення про доступні інформаційні та комунікаційні технології; навчаються їх використовувати з метою пошуку й оцінювання інформації для задоволення освітніх та позанавчальних потреб та

інтересів; оволодівають навичками складання візуальних, письмових, аудіовізуальних та електронних повідомлень, які необхідні для розвитку комунікаційних здібностей. Дитина здатна продовжити самостійне навчання навіть тоді, коли освітній процес переривається внаслідок природних катастроф або соціальних потрясінь.

Поряд із підручниками та вчителями всі освітні системи повинні залучати в середовище навчання і шкільні бібліотеки. З метою сприяння взаємовикористанню громадських інформаційних ресурсів шкільним бібліотекарям слід співпрацювати з персоналом публічних бібліотек та інших місцевих центрів інформації.

Наявність хороших шкільних бібліотек слугує свідченням відповідального ставлення державної влади до освіти, яке сприяє тому, щоб діти стали корисними членами суспільства і розвиває індивідуальний потенціал кожної дитини. Шкільна бібліотека з кваліфікованим керівником є важливим фактором розвитку якісної освіти.

Книгозбірня школи може надавати бібліотечні матеріали як джерела інформації для батьків та громадських організацій з метою задоволення інформаційних потреб дітей вдома, у дошкільних установах, у школі під час і після навчальних занять.

Шкільна бібліотека розглядається як одне з вагомих досягнень суспільства і державної влади, які забезпечують освіту дитини. Суспільство, яке сприяє розвитку шкільних бібліотек для блага своїх дітей, робить внесок у своє майбутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання зазначеної проблеми і на які спирається автор. Особливий інтерес для досліджуваної теми становлять оригінальні концепції розвитку бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема книгозбірень шкіл нового типу, щодо перетворення їх на шкільні бібліотечно-інформаційні центри та медіатеки. Цій тематиці присвячені публікації авторів: А. Малько, В. Мозгової, К. Озерова, Є. Ястребцевої, О. Громової, Н. Бірюкової,

Л. Ільчової. Питанням законодавчого регулювання діяльності бібліотек присвячені публікації таких дослідників, як П. Рогової, І. Хемчян, Т. Роскіної.

Виділення невирішених раніше аспектів загальної проблеми, яким присвячується стаття. Аналіз наукових праць із питань державного управління та організації інформаційного забезпечення потреб учнів у шкільних бібліотеках дає змогу констатувати, що статті вищезгаданих авторів стосувалися переважно окремих аспектів функціонування шкільних книгозбірень.

Питання проблем та перспектив розвитку бібліотек шкіл проаналізоване недостатньо.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є аналіз ефективності системи державного управління бібліотеками навчальних закладів, визначення проблем та перспектив розвитку шкільних бібліотек на прикладі міста Миколаєва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Систему вітчизняних нормативно-правових документів у галузі бібліотечно-інформаційної та освітньої діяльності утворюють:

- Конституція України;
- Закони України;
- підзаконні правові акти:
  - ✓ Укази Президента України;
  - ✓ постанови Кабінету Міністрів України;
  - ✓ акти органів виконавчої влади (постанови голів адміністрацій, накази та інструкції керівників підрозділів відповідних адміністрацій);
  - ✓ акти міністерств, державних комітетів, відомств (накази, інструкції, положення, вказівки, статути, рішення колегій, ДСТУ тощо);
  - ✓ акти органів місцевого самоврядування (мають особливу силу на своїй території);
- локальні нормативно-правові акти (акти керівників підприємств, закладів та організацій для регламентування внутрішніх процесів).

Утім шкільні бібліотеки керуються у своїй роботі значно меншою кількістю цих документів, зважаючи на свій статус і коло основних завдань, які визначені в «Положенні про бібліотеку загальноосвітнього навчального закладу...» [6] та «Положенні про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України» [7]. Відповідно до зазначених документів, шкільні бібліотеки мають подвійне відомче підпорядкування, а значить, будують свою роботу, враховуючи (крім Конституції України) нормативні акти двох відомств: Міністерства культури і туризму України та Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Шкільна бібліотека є обов'язковим підрозділом загальноосвітнього навчального закладу й органічно поєднує завдання галузі освіти та бібліотечної справи, здійснює бібліотечно-інформаційне, культурно-просвітницьке забезпечення навчально-виховного процесу як в урочний, так і в позаурочний час. Ця установа вивчає інформаційні потреби вчителів, вихователів, учнів, батьків, здійснює диференційоване обслуговування читачів, використовуючи різні форми і методи роботи [5].

Закон України «Про Національну програму інформатизації» [8] окреслює загальні засади формування, виконання та коригування Національної програми інформатизації, яка визначає стратегію забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки освіти, науки, культури, охорони довкілля та здоров'я людини, державного управління, національної безпеки та оборони держави на основі широкого використання інформаційних технологій, а також створення умов для інтеграції України у світовий інформаційний простір. Завданням зазначеного закону є створення правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних та гуманітарних засад регулювання процесу формування та виконання цієї Програми. Відповідно до статей 18 і 19 закону міністерства та інші органи виконавчої влади можуть створювати галузеві або регіональні програми та проекти інформатизації.

Підзаконними актами до Закону України «Про Національну програму інформатизації» є, наприклад, Національна програма інформатизації;

Державна програма «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці на 2006–2010 роки»; Державна програма інформатизації освіти України «Відкритий світ», Державна цільова науково-технічна програма «Образний комп'ютер», проект «Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів», Державна цільова програма впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів на період до 2015 року «Сто відсотків» та ін.

Із кожним роком усе більше шкільних бібліотекарів усвідомлюють переваги й необхідність упровадження у свою роботу сучасних інформаційних технологій для оптимізації бібліотечно-бібліографічної та інформаційної діяльності. За допомогою спеціальних комп'ютерних програм працівники шкільних бібліотек обліковують основні фонди та підручники, створюють веб-сайти бібліотек, бази даних, електронні каталоги і надають до них доступ у мережі Інтернет, готують мультимедійні презентації, виготовляють власну видавничу продукцію тощо. Зважаючи на незадовільний стан бібліотечних фондів та намагаючись максимально задовольнити інформаційні потреби усіх категорій користувачів, працівники цих книгозбірень активно долучають до інформаційного і довідково-бібліографічного забезпечення навчального процесу ресурси всесвітньої мережі: електронні бібліотеки, електронні довідники, енциклопедії, окремі публікації, повнотекстові бази даних, тематичні репозитарії тощо. Однак при використанні цих ресурсів шкільні бібліотекарі мають дотримуватися умов доступу до них та зважати на права авторів, розміщених в Інтернеті матеріалів.

Формуванню правового механізму функціонування й застосування у бібліотеках нових інформаційних технологій, а також інформаційних продуктів, виготовлених з їх використанням, сприяє дія законів України «Про інформацію» та «Про авторське право і суміжні права».

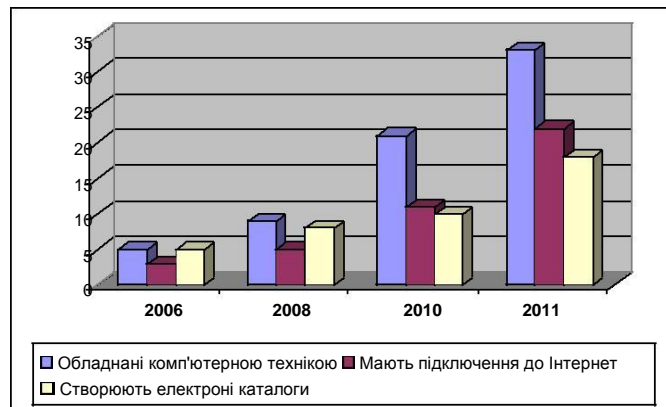
Діяльність шкільних бібліотек Миколаївщини неодноразово ставала предметом обговорення та дискусій серед фахівців бібліотечної галузі й освітян. На науково-практичних конференціях і семінарах всеукраїнського та регіонального рівнів, круглих столах та семінарах постійно точаться розмови про те, якою шкільна книгозбірня є нині і якою повинна стати, які функції та завдання є найбільш пріоритетними, які моделі її розвитку є менш затратними і водночас більш ефективними? На жаль, із цих розмов іноді не зрозуміло, чи відбуваються у життєдіяльності шкільних бібліотек реальні зміни, чи готові вони надати інформаційну підтримку навчально-виховному процесу, пізнавальному і дозвіллевому інтересу учнів, підготувати їх до пошуку корисної інформації, одночасно захистивши від шкідливої. Гострота цих питань особливо відчутна в умовах останніх двадцяти років, коли поповнення бібліотечного фонду (у т. ч. передплата періодичних видань) і придбання комп'ютерної техніки з підключенням до Інтернету майже не фінансується з державного бюджету.

У м. Миколаєві функціонує 72 бібліотеки загальноосвітніх навчальних закладів, в яких працює 79 бібліотекарів. Це переважно фахівці з вищою бібліотечною (56 осіб) та вищою педагогічною (сім осіб) освітою; 16 бібліотекарів мають середню спеціальну освіту. 33 шкільні бібліотеки обладнані комп'ютерною технікою, а 22 мають доступ до Інтернету та створюють власні електронні ресурси.

Намагаючись отримати об'єктивну та неупереджену інформацію про реальний стан матеріально-технічної бази та поповнення фондів шкільних бібліотек, кожні три-чотири роки Науково-педагогічна бібліотека м. Миколаєва, яка, згідно з Положенням про мережу освітянських бібліотек МОН України та АПН України (наказ № 334/31 від 30.05.2003), є науково-методичним центром для освітянських бібліотек регіону, проводить соціологічні дослідження і щорічні анкетування серед бібліотек м. Миколаєва [3]. Ця робота, по-перше, уможливорює привернення уваги держави та громадськості до проблем шкільних бібліотек, а по-друге – надає

підстави для твердження, що в Миколаєві умови роботи шкільних бібліотек зазнають позитивних змін.

Останнім часом багато миколаївських шкільних книгозбірень суттєво поліпшили свою матеріально-технічну базу (рис. 1), урізноманітнили інформаційні послуги, стали сучасними бібліотечно-інформаційними центрами [4].

Рис 1. Динаміка матеріально-технічного забезпечення шкільних бібліотек Миколаївщини

Тринадцять бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів приєдналися до створення «Зведеного електронного каталогу шкільних бібліотек міста», представленого на сайті «Ресурси бібліотек міста Миколаєва» (www.e-catalog.mk.ua) [10]. Цьому значною мірою сприяла спільна системна робота Науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва, Миколаївського науково-методичного центру, Миколаївської обласної бібліотечної асоціації та Миколаївської асоціації шкільних бібліотекарів за дієвої підтримки управління освіти Миколаївського міськвиконкому.

У 2008 р. на замовлення Науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва Центр вивчення громадської думки «Наваль-Експерт» (ЕДРПОУ: 33251129, КВЕД: 74.13.0 Дослідження кон'юнктури ринку та виявлення суспільної думки) провів соціологічне дослідження «Оцінка задоволеності роботою шкільних бібліотек учнями та викладачами миколаївських шкіл» із метою виявлення думки респондентів щодо забезпечення літературою за шкільною програмою [11]. Дослідження виявило дві особливо небезпечні тенденції:

багаторічна невідповідність фондів шкільних бібліотек потребам учнів, лише від 14 до 27 % читачів шкільних бібліотек, не отримавши необхідної інформації, продовжує пошук у публічних бібліотеках міста.

Книжковий фонд із предметів суспільно-гуманітарного циклу «цілком задовольняє» потреби учнів молодших класів на 45 %, середніх – на 40 %, старших – на 39 %. Серед викладачів зазначених предметів подібної оцінки дотримуються 32 %, а от бібліотекарі з такою оцінкою згодні лише на 8 %.

Як відомо, одним із важливих джерел поповнення бібліотечного фонду та оперативного отримання інформації є періодичні видання. Тому вивченню стану комплектування шкільних бібліотек саме цим видом документів було приділено значну увагу. Результати соціологічного дослідження засвідчили:

- для школярів молодших класів бібліотеки одержують у середньому 1,4 примірника на школу; водночас 39 % шкіл не отримують для цієї категорії жодного примірника;
- для школярів середніх і старших класів передплачують у середньому 1,8 примірника на школу.

Наведені цифри змушують замислитися. І насамперед тому, що інтерес до читання свідомо формується саме в школі (хоча значну роль у ньому відіграють родина, батьки). А що може запропонувати шкільний бібліотекар допитливій дитині?

Соціологічне дослідження «Якою має бути бібліотека навчального закладу?» було проведено в квітні 2012 р. Науково-педагогічною бібліотекою м. Миколаєва та Центром вивчення громадської думки «Наваль-Експерт» [5]. Для різнобічного вивчення думки про роль шкільної бібліотеки в сучасних умовах було опитано чотири категорії респондентів: шкільні бібліотекарі, педагоги, батьки учнів і керівники навчальних закладів. Для кожної категорії були розроблені відповідні анкети. Загальний обсяг вибірки становив 300 осіб. Із них опитано 36 шкільних бібліотекарів, 110 педагогів, 120 батьків учнів та 34 керівники навчальних закладів.

На головне запитання дослідження «Якою має бути сучасна шкільна бібліотека?» більшість бібліотечних працівників (75 %) одноставно відповіли, що в сучасних умовах шкільна бібліотека має бути універсальним центром, що реалізує одночасно освітні, інформаційні та культурні завдання. При цьому дві третини бібліотекарів (67 %) вважають, що ці функції їхня книгозбірня реалізує вже сьогодні. Судячи з відповідей інших опитаних, їхні бібліотеки виконують або свою традиційну функцію – зберігання та видачу необхідної літератури (22 %), або функцію інформаційного центру (11 %).

На думку 72 % опитаних, аби бібліотека стала по-справжньому універсальним освітньо-інформаційним і культурним центром, вона має надавати доступ до всесвітньої мережі Інтернет, а її інформаційні ресурси повинні відповідати потребам читачів. Ці фактори в поєднанні з високим рівнем професіоналізму бібліотечного працівника визначають імідж установи загалом (так вважає понад 70 % респондентів).

Майже половина опитаних (49 %) зауважили, що неабияке значення у створенні позитивного іміджу шкільної бібліотеки відіграє атмосфера уваги й доброзичливості у ставленні до читача, а також комфортні умови (37 %).

Більшість респондентів (57 %) підкреслили, що організація роботи з внутрішкільної реклами книгозбірні, пошук додаткових джерел її фінансування, створення комфортних умов (привабливий інтер'єр, зручні меблі, оптимальний режим роботи, комп'ютеризація, доступ до Інтернету) – це ті повсякденні завдання, які мають вирішувати шкільні бібліотекарі. Допомогти їм у цьому можуть керівники шкіл. На думку більшості респондентів-бібліотекарів, саме директори повинні забезпечувати оптимальні матеріально-технічні умови (72 %), формувати спільно з бібліотекарем модель розвитку книгозбірні школи (50 %) та гарантувати необхідний рівень фінансування роботи бібліотеки (47 %).

У діяльності шкільних бібліотекарів менше уваги приділяється роботі з організації волонтерів та залученні колективу школи до розроблення

програми розвитку своєї бібліотеки. На відсутність такої практики у роботі вказали відповідно 20 і 44 % опитаних.

Цікаво було виявити рівень інформованості бібліотечних працівників про хід модернізації діяльності шкільних бібліотек і проблем, з нею пов'язаних. Опитування показало, що майже 80 % бібліотекарів стверджують, що вони досить добре знають про це, і лише 19 % вважають власні знання з цього питання недостатніми. Загалом найпопулярнішими джерелами інформації про новації в шкільних бібліотеках є різноманітні семінари, які проводять Миколаївська науково-педагогічна бібліотека і методичний центр (для 94 % опитаних), а також спеціальні бібліотечні видання (із них отримують відомості близько 90 %).

Судячи з висловлювань бібліотечних працівників, основними причинами незадовільної роботи бібліотек є недостатнє фінансування (про це свідчать три чверті відповідей), відсутність доступу до Інтернету (більше половини відповідей) і комп'ютерної та розмножувальної техніки (цю причину назвав кожен третій бібліотекар).

До числа основних необхідних професійних рис шкільного бібліотекаря більшість опитаних бібліотечних працівників віднесли компетентність, ерудицію і доброзичливість.

На основне запитання анкети щодо ролі, яку повинна виконувати шкільна бібліотека на сучасному етапі, більшість педагогів (73 %) відповіли, що шкільна бібліотека повинна бути універсальним багатofункціональним центром, який реалізовує водночас як освітні, так й інформаційні та культурні функції. Водночас близько чверті опитаних викладачів (23 %) вважають, що шкільна бібліотека має бути насамперед інформаційним центром, забезпеченим сучасними технічними засобами та кваліфікованими кадрами.

На думку більшості респондентів-педагогів (68 %), їхня шкільна бібліотека вже виконує роль універсального центру, тобто, по суті, робота більшої частини шкільних книгозбірень наразі відповідає очікуванням

педагогів щодо того, якою має бути сучасна бібліотека. Не випадково понад 80 % опитаних висловили задоволення роботою своїх шкільних бібліотек.

Судячи з результатів анкетування, така позитивна оцінка пов'язана з досить різноманітними формами співпраці учителів і фахівців книгозбірні – від найбільш популярних консультативних (підбір відповідної літератури, керування читанням учнів) до організації уроків позакласного читання.

Водночас серед основних негативних моментів у діяльності бібліотек педагоги найчастіше називають відсутність комп'ютерної та розмножувальної техніки (43 %), доступу до Інтернету (40 %). Ці чинники унеможливають задоволення попиту вчителів на такі послуги, як робота на комп'ютері, сканування і копіювання документів тощо.

Шкільна бібліотека повинна стати місцем, де вчителі та учні мали б можливість отримати консультації щодо користування новими інформаційними технологіями.

Слід зауважити: саме педагогічні працівники звернули увагу на те, що в книгозбірнях відсутня література відповідно до чинних програм та передплата на періодичні видання для дітей.

Проте загалом учителі зійшлися на думці, що позитивний імідж сучасної шкільної бібліотеки, крім означених вище, формують ще й такі чинники, як рівень професіоналізму бібліотекарів, атмосфера довіри та шанобливе ставлення до читача.

Погляди багатьох опитаних керівників навчальних закладів (71 %) щодо ролі сучасної шкільної бібліотеки збігаються з думкою більшості як бібліотекарів, так і педагогів – сучасна бібліотека повинна виконувати функцію універсального освітнього, інформаційного та культурного центру.

При цьому дві третини опитаних керівників вважають, що підпорядковані їм бібліотеки дотримуються цієї моделі розвитку вже сьогодні. Близько третини керівників (32 %) вважають, що шкільна бібліотека має бути насамперед інформаційним центром із відповідним технічним і кадровим арсеналом.

Важливо було дізнатися, як оцінюють керівники шкіл зміни, що відбулися в шкільних бібліотеках, і наскільки ці зміни відповідають їхньому власному баченню ролі сучасної бібліотеки. Аналіз результатів опитування засвідчив, що більшою мірою позитивні зміни торкнулися матеріально-технічного оснащення книгозбірень. Так, на думку 70 % опитаних керівників, за останні п'ять років поліпшився стан комп'ютеризації бібліотек (80 % із них мають комп'ютери для бібліотекарів, а 40 % – також і комп'ютери для роботи читачів). Близько двох третин (62 %) шкільних бібліотек підключені до Інтернету і більше половини (57 %) мають розмножувальну техніку (причому в половини з них ці можливості з'явилися саме за останні п'ять років). За словами 60 % директорів шкіл, в означений період поліпшився і стан приміщень шкільних бібліотек.

Приємно відзначити, що, крім суто технічних питань, позитивні зміни торкнулися й інформаційних ресурсів. На те, що їхня кількість і якість зросли, вказали майже дві третини респондентів-керівників (65 %). Схвально сприйняли директори шкіл ініційовану нашою бібліотекою активізацію співпраці освітянських і публічних бібліотек м. Миколаєва щодо формування корпоративних ресурсів. Це підтверджують відповіді 90 % опитаних керівників.

Така обізнаність більшості керівників шкіл із проблемами та перебігом модернізації шкільних бібліотек не випадкова, адже вони є регулярними учасниками семінарів і колегій управління освіти, що відбуваються з ініціативи Науково-педагогічної бібліотеки та науково-методичного центру (90 %). Крім того, більше половини директорів (56 %) важливим джерелом інформації про потреби книгозбірні вважають самих бібліотекарів і спеціальні періодичні видання.

Аналізуючи бачення директорами своєї ролі щодо розвитку підпорядкованих їм бібліотек, слід відзначити, що їхні висловлювання майже збігаються з думками бібліотекарів. Отже, свою головну роль у розвитку шкільної бібліотеки більшість директорів вбачає в забезпеченні оптимальних

матеріально-технічних умов її діяльності та розробленні спільно з бібліотекарем моделі розвитку шкільної бібліотеки (близько 80 %). Майже половина опитаних (44 %) своїм головним завданням у цій сфері визначають підбір для бібліотеки кваліфікованих кадрів.

Загалом же роботою своєї шкільної книгозбірні задоволені понад 60 % директорів, кожен третій – швидше задоволений, ніж ні, і лише 9 % не змогли дати чіткої оцінки її діяльності.

Успішна робота шкільної бібліотеки базується не лише на тісній співпраці з педагогічним колективом, а й на постійному контакті з батьками учнів, тому що ставлення до книги, любов до читання прищеплюється насамперед у родині.

Проведене дослідження засвідчило, що більшість батьків (70 %) цікавляться змістом книг, які читають діти, і досить добре орієнтуються в їхніх читацьких уподобаннях. Так, за твердженнями батьків, більше половини їхніх чад віддають перевагу художній літературі, далі – навчальній (42 %) та науково-популярній (34 %) літературі.

Абсолютна більшість опитаних батьків (93 %) відвідували шкільну бібліотеку і майже у всіх (87 %) вона викликала позитивні емоції. На задоволення батьків (85 %), таке ж позитивне ставлення до шкільної бібліотеки мають і їхні діти.

Серед основних негативних моментів у роботі шкільної бібліотеки більше половини опитаних батьків назвали відсутність нової літератури і доступу до Інтернету. Майже третина респондентів (29 %) акцентувала на неналежній увазі до дітей з боку шкільних бібліотекарів.

Щодо ролі, яку повинна виконувати шкільна бібліотека в сучасних умовах, то погляди багатьох батьків (близько 70 %) збігаються з думкою більшості інших учасників опитування, а саме в тому, що шкільна книгозбірня має бути універсальним центром.

Резюмуючи відповіді респондентів на окремі запитання анкети, можна з упевненістю стверджувати, що в м. Миколаєві більшість опитаних

бібліотекарів (67 %), педагогів (68 %), керівників (70 %) та батьків (87 %) вважають, що їхні шкільні бібліотеки вже сьогодні працюють як сучасні бібліотечно-інформаційні центри, реалізуючи одночасно освітні, інформаційні та культурні функції. Утім, як відомо, немає меж для удосконалення. Тому ми надали можливість нашим респондентам висловити думки стосовно того, якою має бути сучасна шкільна бібліотека і які управлінські рішення вони (бібліотекарі) прийняли б для модернізації цих книгозбірень, якби стали директорами шкіл.

Отже, наші респонденти вважають, що шкільну бібліотеку можна назвати справжнім сучасним культурним та інформаційно-комунікаційним центром у разі, якщо:

- інформаційні ресурси книгозбірні регулярно оновлюються і відповідають запитам користувачів (достатня кількість літератури за шкільної програмою, великий асортиментом популярних періодичних видань для дітей різного віку та інших категорій користувачів тощо);
- співробітники бібліотеки систематично вивчають інформаційні потреби вчителів та учнів, постійно урізноманітнюють форми і методи індивідуальної та масової роботи, пропонують нові бібліотечно-інформаційні послуги тощо;
- бібліотека має комфортабельне, затишне, просторе, чисте, добре освітлене приміщення (в якому можна було б організувати зручний доступ до літератури), для чого необхідне осучаснення дизайну, придбання нових меблів;
- книгозбірня комп'ютеризована, створює власні електронні інформаційні продукти, надає користувачам доступ до світових інформаційних ресурсів через мережу Інтернет (окремі бібліотекарі наголошували на необхідності підготовки і реалізації Державної програми комп'ютеризації бібліотек навчальних закладів);
- у книгозбірні є мультимедійне обладнання для перегляду художніх (за мотивами прочитаного матеріалу) і наукових кінострічок;

- у бібліотеці працюють високопрофесійні, уважні, доброзичливі, комунікабельні, творчі, толерантні фахівці, які знають і люблять свою працю.

Для того, аби зробити це реальністю, шкільні бібліотекарі (якби вони були директорами) вдалися б до таких дій, як:

- розроблення загальної моделі розвитку шкільної бібліотеки;
- налагодження співпраці зі шкільною бібліотекою, допомога у вирішенні фінансових питань, виділення коштів з фонду школи (щорічно) на придбання сучасної літератури;
- суттєве розширення площ бібліотеки (абонемент, читальна зала, книгосховище), капітальний ремонт приміщень, розміщення бібліотеки на першому (другому) поверсі, а не на четвертому;
- оснащення комп'ютерами та іншими технічними засобами, які дадуть змогу покращити якість та оперативність інформаційного забезпечення навчального процесу;
- удосконалення системи роботи в напрямі використання інформаційних технологій;
- збільшення штату бібліотечних працівників, забезпечення гідних умов для їхньої ефективної праці;
- створення умов для зберігання та видачі підручників тощо.

Питання відповідності шкільних бібліотек сучасним вимогам завжди стає предметом обговорення на міжнародних, всеукраїнських, обласних, міських конференціях, нарадах, семінарах, тренінгах, у яких бере участь Науково-педагогічна бібліотека.

На міжнародній конференції «Тенденції розвитку шкільних бібліотек в інформаційному суспільстві» (Миколаїв, 2008 р.), в якій взяли участь представники України, Російської Федерації, Республіки Білорусь, у присутності міського голови та начальника управління освіти було вирішено питання додаткової оплати праці шкільних бібліотекарів [12].

У пошуках шляхів поповнення бібліотечного фонду освітянські бібліотеки міста постійно звертаються до громадських організацій в Україні та за кордоном. Одним із прикладів результативності такої роботи стала передача Посольством США в Україні книг англійською мовою, з якими зараз працюють діти в школах із поглибленим вивченням іноземних мов.

Лейтмотивом заходів, які проводить Науково-педагогічна бібліотека м. Миколаєва спільно з Науково-методичним центром під патронатом управління освіти виконкому Миколаївської міської ради, залишається питання «Коли проблеми шкільних бібліотек стануть об'єктом уваги державних структур?». Зокрема, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України не має структурного підрозділу, який би опікувався станом справ у так званому «Кабінеті № 1». Головне, чого зацікавлені люди чекають від держави, – це знати, кому адресувати свої запитання, хто на них відповідь та ухвалить відповідне рішення. Адже заходи регіонального рівня не можуть вирішити проблеми, які потребують державного втручання. Серед цих питань – ухвалення Державної програми читання, якою передбачається поповнення фондів шкільних бібліотек, затвердження Концепції інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України та фінансування її впровадження. Реалізація цих заходів створить сприятливі умови для наближення рівня освіти до європейських і світових стандартів.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у виробленні пропозицій щодо ефективності реалізації державних програм, спрямованих на підвищення якості освіти та інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів спеціальних бібліотек.

Список використаної літератури

1. *Здановська, В.* Вітчизняні нормативно-правові акти в діяльності шкільних бібліотек / В. Здановська // Шкіль. бібл.-інформ. центр. – 2011. – № 11. – С. 15–22.
2. Конвенція ООН про права дитини : ратифіковано постановою ВР № 789-ХІІ (789-12) від 27.02.91). – К. : Столиця, 1997. – 32 с. – (Міжнародні документи ООН з питань прав людини).

3. Організаційно-управлінські, нормативно-інструктивні і методичні документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України (2006–2010 рр.) : [збірник] / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад. І. І. Хемчян ; наук. ред. П. І. Рогова, І. Г. Лобановська]. – К., 2010. – 287 с.

4. Освіта Миколаєва : інформ. огляд за підсумками 2009–2010 навч. року / за заг. ред. Г. І. Деркач. – Миколаїв : Іліон, 2010. – С. 24.

5. Отчет о результатах социологического исследования «Какой должна быть современная библиотека учебного заведения?» [Электронный ресурс] / Центр по изучению обществ. мнения «Наваль-Эксперт» // Шкіл. бібл.-інформ. центр : електрон. дод. до журн. – Електрон. текст. і граф. дані. – 2012. – № 8. – Дод. 5. – 1 ел. опт. диск (CD-ROM).

6. Положення про бібліотеку загальноосвітнього навчального закладу Міністерства освіти України : затв. наказом М-ва освіти України від 14 трав. 1999 р. № 139 // Інформ. зб. М-ва освіти України. – 1999. – № 12. – С. 6–11 ; Завуч. – 2000. – № 5. – С. 15.

7. Про затвердження Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України : наказ М-ва освіти і науки України від 30 трав. 2003 р. № 334/31 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 21. – С. 27–32.

8. Про Національну програму інформатизації : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 1998. – № 27/28. – С. 181.

9. *Пушкова, С. В.* Международная ассоциация школьных библиотек: история, основные направления деятельности / С. В. Пушкова // Школьные библиотеки мира: современное состояние и тенденции развития : сборник / Всерос. гос. б-ка иностр. лит-ры им. М. И. Рудомино, Центр междунар. библиотековедения, Рус. школ. библиот. ассоц. ; сост. С. В. Пушкова. – М. : РШБА, 2009. – С. 129.

10. *Роскина, Т. И.* Повышение уровня информационного обеспечения школьных библиотек через создание корпоративных ресурсов / Т. И. Роскина, К. Н. Картузов // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського : зб.наук. пр. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : Пед. думка, 2010. – Вип. 2 : Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку. – С. 168–173.

11. *Тимченко, К.* Освітянські бібліотеки – провідники читання / К. Тимченко // Шкіл. бібл.-інформ. центр. – 2011. – № 9. – С. 9–15.

12. *Фуга, Л.* Школьная библиотека: развитие в информационном обществе / Л. Фуга // Южная правда. – 2008. – № 125. – С. 5.

13. The ILO/UNESCO Recommendation concerning the Status of Teachers (1966) and The UNESCO Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel (1997) [Електронний ресурс] // The ILO/UNESCO Recommendation concerning the Status of Teachers (1966) and The UNESCO Recommendation concerning the Status of Higher-Education

Teaching Personnel (1997) with a User's Guide. – 2008. – Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0016/001604/160495e.pdf>. – Назва з екрана.

Проанализирована практическая эффективность системы государственного управления школьными библиотеками. На примере школьных библиотек раскрыта законодательная база, регулирующая деятельность специальных библиотек. Представлены материалы социологического исследования, проведенного Научно-педагогической библиотекой г. Николаева совместно с Центром изучения общественного мнения «Наваль-Эксперт». Автор на основе полученных данных акцентирует внимание на проблемах государственного управления школьными библиотеками в эпоху электронной информации.

Ключевые слова: библиотека учебного заведения, школьная библиотека, Научно-педагогическая библиотека г. Николаева, Центр изучения общественного мнения «Наваль-Эксперт», социологическое исследование.

*Л. М. Полторацька,
завідувач бібліотеки обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти, м. Івано-Франківськ*

Освітнянська бібліотека на сучасному етапі

У статті розкрито зміст діяльності бібліотеки інституту післядипломної педагогічної освіти м. Івано-Франківська стосовно використання електронних інформаційних ресурсів.

Ключові слова: *бібліотека обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, електронний каталог, пошукова система, база даних.*

Повноцінне інформаційне забезпечення освітніх процесів в області є найважливішою складовою діяльності бібліотеки обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Виходячи з пріоритетного завдання установи – науково-методичного забезпечення професійних компетентностей педагога, вона покликана гарантувати інформаційне обслуговування всіх напрямів навчального процесу. Основні завдання бібліотеки як інформаційного центру сьогодні реалізуються шляхом активізації бібліотечно-інформаційного обслуговування, створення власних інформаційних продуктів, індивідуального та групового інформування, інформаційно-комунікаційної діяльності, розкриття та надання доступу до ресурсів, поповнення фонду, застосування наочних форм інформування, популяризації бібліографічних знань, підтримки навчальної, самоосвітньої, творчої, пізнавальної активності слухачів курсів та освітян області.

Історична довідка бібліотеки. Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (колишня назва – інститут удосконалення кваліфікації вчителів) було створено у жовтні 1939 року. Достеменно невідомо, чи до його структури входила бібліотека. З початком війни 1941 р. навчально-методична робота інституту була перервана й відновлена лише 15 вересня 1944 року (протокол № 5 засідання Станіславського облвиконкому). У Книзі наказів № 1 по Станіславському обласному інституту удосконалення кваліфікації вчителів є наказ про покладення деяких

громадських обов'язків на бібліотекаря. З цього можна зробити висновок, що на 24 липня 1945 року до структури інституту входила і бібліотека. Отже, орієнтовно вона заснована в період з жовтня 1944 по липень 1945 р. На жаль, жодної бібліотечної документації тих часів не збереглося. До 1990-х років фонд регулярно поповнювався і значно збільшився. Починаючи з 1990-х років, у зв'язку з політичними змінами в країні поповнення фонду зменшилося й відновилося у 2000 р.

Сьогодні пріоритетним напрямом діяльності бібліотеки є здійснення якісного та повноцінного інформаційно-бібліографічного обслуговування вчителів та інших працівників освіти області.

Склад бібліотечного фонду універсальний і налічує 26 114 примірників книг, серед яких 7 тис. – література з питань педагогіки та психології. Він також складається з праць видатних педагогів України та світу, книг із методики викладання шкільних дисциплін, дошкільної освіти, сучасних підручників для загальноосвітніх і вищих навчальних закладів, літератури з питань філософії, історії, мовознавства та літературознавства, природничо-математичних дисциплін. Загалом у бібліотеці налічується 6 652 примірники книг з літературознавства та мовознавства, 3 584 – з математики, фізики, географії та інших природничих наук, а також 1 030 – з мистецтвознавства, фізичної культури і спорту, близько тисячі – технічних та сільськогосподарських видань. Художня література представлена зарубіжною та українською класикою, а також сучасними творами вітчизняних і світових письменників та поетів, і налічує 5 782 примірники. Окрім названої, є довідкова література: енциклопедії, словники, бібліографічні покажчики. Наповнюється фонд книгозбірні й виданнями на електронних носіях (CD): нормативно-правові документи, періодика, словники, художня література. Документи шифруються за таблицями ББК (бібліотечно-бібліографічна класифікація).

Фонд періодичних видань формується з урахуванням усіх напрямів педагогічної діяльності інституту, інформаційних та професійних потреб освітян області.

У 2012 р. бібліотека передплачує 87 назв журналів та 39 – газет. Такі періодичні видання, як «Шкільний світ» та «Основа», надходять комплектом у повному складі переліку газет і журналів із додатком брошур «Бібліотека». Їхня тематика різноманітна та включає газети й журнали з виховної роботи, на допомогу класному керівнику, з методики викладання шкільних предметів (історії, математики, хімії, фізики, української мови та літератури, англійської, німецької, французької мов, інформатики, фізкультури та основ здоров'я, біології, трудового навчання, економіки, художньої культури і дисциплін естетичного циклу). Окрім комплектів, надходить велика кількість окремих передплатних видань. Це журнали і газети з психології

(«Обдарована дитина та «Практична психологія і соціальна робота», «Психолог дошкілля»), дошкільного виховання («Дошкільне виховання», «Вихователь-методист», «Дошкільний навчальний заклад», «Палітра педагога», «Дитячий садок»), питань управління освітою і школою («Шлях освіти», «Освіта і управління», «Післядипломна освіта», «Директор школи.

Шкільний світ», «Підручник для директора школи» та ін.), видання Національної академії педагогічних наук України («Педагогічна газета», «Педагогіка і психологія»), універсального педагогічного змісту («Рідна школа», «Сучасна школа України»), нормативні документи, видання Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України («Інформаційний збірник МОН України», «Освіта України»), бібліотечної справи («Шкільна бібліотека», «Шкільна бібліотека. Плюс»), дефектології («Дефектолог», «Дефектологія»), позашкільної освіти («Позашкілля», «Позакласний час», «Розкажіть онуку») та громадсько-політичні газети законодавчої і виконавчої влади, органів місцевого самоврядування («Голос України», «Урядовий кур'єр», «Західний кур'єр», «Галичина»).

Періодичні видання формуються у підшивки та зберігаються: газети – 5 років, журнали – 10. Нині бібліотека зберігає 580 комплектів журналів та 278 підшивок газет.

Користувачами книгозбірні є працівники інституту, учителі області, слухачі курсів підвищення кваліфікації, інші працівники освіти.

Нові концепції освіти, варіативність навчальних спецкурсів підвищення кваліфікації її працівників, інтелектуальний рівень користувачів ставлять перед бібліотекою нові вимоги до якості інформаційного забезпечення освітнього процесу, а глобальна інформатизація стимулює до розширення інформаційного середовища через упровадження у бібліотечний процес сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Популярність бібліотеки ІІПО серед освітян області пояснюється оптимально налагодженою інформаційно-бібліографічною роботою.

Провідним напрямом її модернізації є впровадження нових інформаційних технологій, формування й використання електронних ресурсів, створення електронного каталогу, пошукової системи до нього, підключення до світової мережі Інтернет, ведення власного сайту.

Застосування інформаційних технологій дає змогу оптимізувати час бібліотекаря на ведення каталогів, виконання бібліографічних довідок та відбір необхідної інформації, найповніше розкривати бібліотечні ресурси, надавати можливість користувачам самостійно вести пошук в електронній базі даних, створювати власний інформаційний продукт (списки нових надходжень, друковані покажчики, рекомендаційну бібліографію, інформацію на електронних носіях).

2003 р. спільною працею програмістів інституту та бібліотеки було створено електронний каталог, який об'єднав у собі функції алфавітного, систематичного, картотеки статей та пошукової системи до нього. З жовтня 2011 р. електронний каталог є структурою сайту «Бібліотека» та занесений до мережі Інтернет. (www.ipro.if.ua/biblioteka). Каталог складається з бази даних книг, статей та пошукової системи до них. БД «Книги» налічує 3 200 одиниць

бібліографічних записів, а статей – 19 400. Слід зауважити, що база даних «Книги» містить інформацію про видання, які надійшли до книгозбірні з 2003 р. Основний каталог зберігається на паперових носіях (каталожних картках).

До електронного каталогу додається пошукова система, яка дає можливість знайти необхідну книгу, статтю або будь-яку іншу інформацію на задану тему. Пошукова система складається з двох розділів: «Книги» та «Статті».

Пошук книг можна вести за прізвищем автора, назвою, видавництвом, анотацією, прізвищем редактора, укладача та іншими параметрами. Для цього необхідно ввести у відповідне поле прізвище автора, назву книги або хоча б одне слово з назви видання та інші дані й натиснути кнопку «Пошук». Знайти книгу можна і за анотацією, увівши в однойменне поле ключове слово. Наприклад, щоб дізнатися, які є книги про козаків-характерників, у поле «Анотація» слід ввести слово без закінчення «характерн» та натиснути кнопку «Пошук» (Рис. 1).

Результатом операції є список книг. Перед кожним записом є кнопка

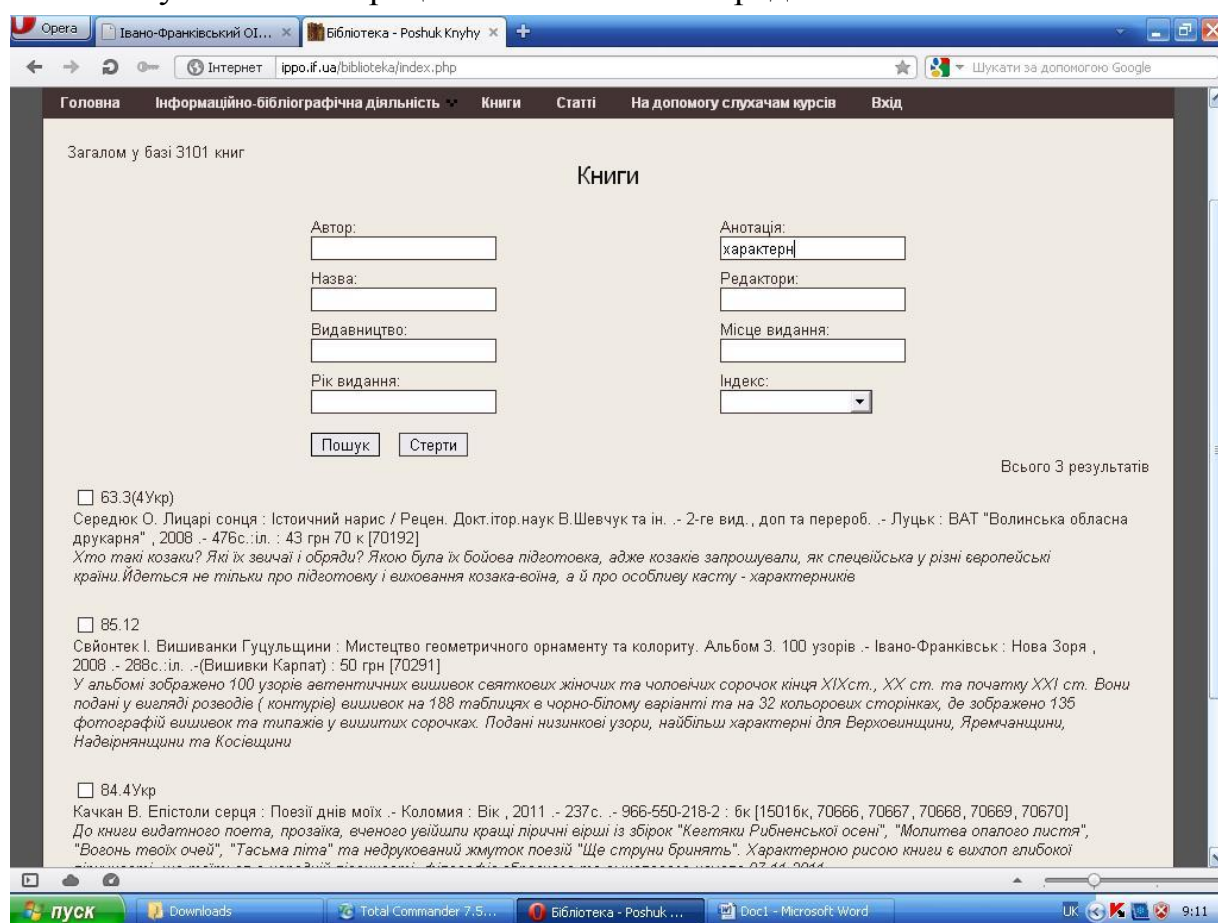

Рис. 1. Розділ пошукової системи «Книги»

для виділення тих книг, котрі вибере користувач із запропонованого переліку. У кінці результатів пошуку є кнопка «Зробити список» після натиснення якої виділені книги сформується у перелік, котрий можна підготувати до друку.

Пошук статей можна здійснювати за різними напрямками: автором, назвою, підзаголовком. Найпоширеніший – за темою. Для цього в поля «Назва» або «Підзаголовок» вводять ключове слово, відсікаючи закінчення, та дають команда пошуку. Наприклад, потрібна інформація на тему «Профільне навчання». У назване поле вноситься слово «профільн». Така вимога необхідна для того, щоб отримати найповнішу інформацію за темою. Якщо ключове слово вносити повністю в називному відмінку, то отримані результати не дадуть назв статей, котрі містять це слово в інших відмінках. Важливо також вести пошук теми, користуючись полем «Підзаголовок». Назва статті не завжди подає інформацію про її зміст, тому бібліограф часто в підзаголовкових даних факультативно уточнює тематику. Результат пошуку формується у список за допомогою кнопки «Зробити список» та копіюється або друкується (рис. 2).

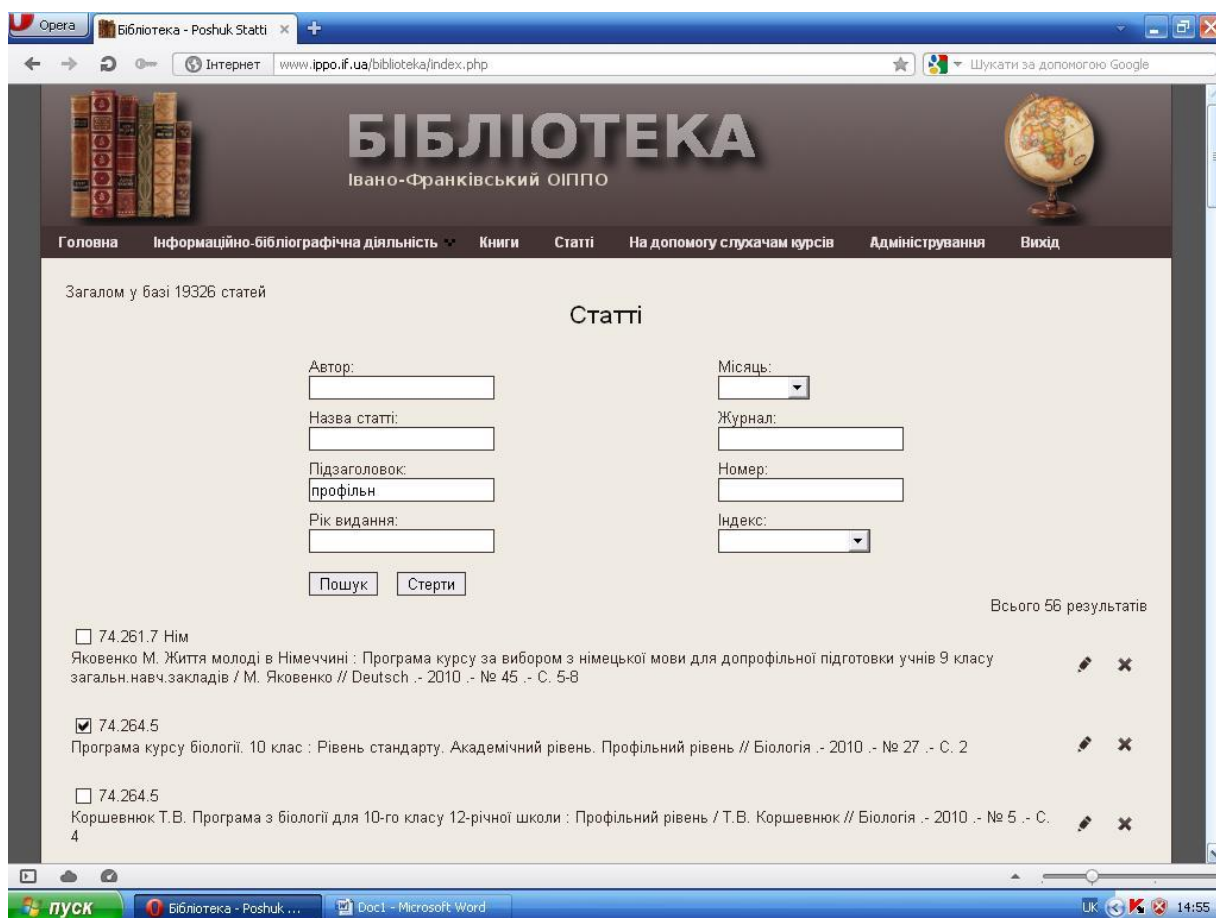

Рис.2. Розділ пошукової системи «Статті»

За цільовим призначенням сайт «Бібліотека» є інформаційно-рекомендаційним та, крім електронного каталогу, містить інші розділи.

На «Головній» сторінці розміщено інформацію про бібліотеку, її книжковий фонд та послуги.

Розділ «На допомогу слухачам курсів» подає списки рекомендованої літератури за тематикою спецкурсів відповідно до графіка курсової підготовки педагогічних кадрів.

Розділ «Інформаційно-бібліографічна діяльність» містить декілька сторінок.

Сторінка «Наочна інформація» повідомляє про організовані в бібліотеці виставки літератури, тематичні полиці, дні інформації та бібліографії тощо. Сторінка «Нові надходження» щомісяця інформує користувачів про літературу, яка надійшла до бібліотеки. Дані подаються у вигляді бібліографічних списків з анотаціями до кожної книги. Сторінка «Рекомендаційна бібліографія» пропонує тематичні бібліографічні огляди літератури, списки рекомендованої літератури для окремих категорій користувачів тощо. Сторінка «Періодичні видання» ознайомлює зі списком періодичних видань, які надходять до книгозбірні. «Планування і звітність» – сторінка, на якій користувач має змогу дізнатися про роботу, виконану бібліотекою минулого року, та річний план на поточний рік.

Сайт корисний для працівників освіти, учителів та слухачів курсів у підготовці до курсових завдань, оскільки дає бібліографічні посилання за тематикою спецкурсів, допомагає орієнтуватися в передплатних виданнях, знаходити літературу на будь-яку тему, ознайомлюватися з новими книгами та їхнім змістом, отримувати інформацію про інші матеріали, які зберігаються в книгозбірні.

Щодо традиційних паперових картотек, то бібліотека відмовилася від їх застосування, оскільки значно ефективнішими в роботі виявилися інформаційно-пошукові бібліографічні системи та електронні бази даних (електронний каталог).

Для відвідувачів читальної зали книгозбірня готує наочну інформацію у вигляді книжкових виставок, тематичних полицок, виставок-мініатюр з актуальних освітянських проблем, методики викладання шкільних дисциплін, виховної роботи, управлінської діяльності, до знаменних і пам'ятних дат.

Читальна зала сучасно обладнана, доступ до періодичних видань вільний, зручні столи облаштовані додатковим освітленням. У бібліотеці можна зробити ксерокопії, роздрукувати список літератури за темою запиту, отримати консультацію щодо користування пошуковою системою до електронного каталогу та бібліографічні довідки.

Перспектива бібліотечного обслуговування вбачається у значному розширенні асортименту інформаційних послуг, серед яких і надання доступу до мережі Інтернет.

Застосування найсучасніших інформаційних технологій у всіх сферах діяльності бібліотеки дасть змогу вивести інформаційно-бібліотечне обслуговування освітян області на якісно новий рівень.

Список використаної літератури

1. *Горбенко, Л.* Інноваційні форми бібліотечно-бібліографічної роботи і використання електронних інформаційних ресурсів / Л. Горбенко // Шкіл. б-ка. плюс. – 2011. – № 13/14. – С. 38–40.
2. *Карпенко, О.* Інформаційно-аналітична діяльність галузевих бібліотек України на прикладі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / О. Карпенко // Вісн. Книжк. палати. – 2012. – № 2. – С. 20–24.
3. *Нариси з історії інституту / за ред. М. Вільшука.* – Івано-Франківськ : Редакц.-видавн. центр Івано-Франків. облас. ін-ту післядиплом. освіти пед. працівників, 1999. – 68 с. : іл.
4. *Рогова, П. І.* Інноваційна діяльність освітянських бібліотек в епоху цивілізаційних змін / П. І. Рогова // Педагогіка і психологія. – 2011. – № 1. – С. 115–124.

В статье раскрыто содержание деятельности библиотеки института последипломного педагогического образования г. Ивано-Франковска в отношении использования электронных информационных ресурсов.

Ключевые слова: библиотека обласного института последипломного педагогического образования, электронный каталог, поисковая система, база данных.

*І. Г. Лобановська,
зав. відділу наукового опрацювання
документів і організації каталогів ДНПБ
України ім. В. О. Сухомлинського*

Лінгвістичне забезпечення електронного каталогу:

комплексний підхід

Розглянуто принципи лінгвістичного забезпечення електронних каталогів бібліотек для його ефективного використання. Описано інформаційно-пошукові мови, які застосовують для розкриття змісту документів і забезпечення їх релевантного пошуку.

***Ключові слова:** інформаційно-пошукові системи, ППС, інформаційно-пошукові мови, ППМ, електронні каталоги, лінгвістичне забезпечення.*

Постановка проблеми. Формування якісних сумісних інформаційно-пошукових систем (ППС) – необхідна умова повноцінного використання інформації як важливого стратегічного ресурсу сучасності. Сьогодні в бібліотеках накопичено величезні масиви фіксованої інформації, надзвичайно інтенсивним є їх поповнення, пришвидшуються комунікативні процеси. Користувачеві більшою мірою важливі факти, ідеї, концепції, аналітичні матеріали, незалежно від місця їх видання й зберігання, мови публікації та матеріальної конструкції документа. У таких умовах зростають вимоги й до структури самих інформаційно-пошукових систем, і до лінгвістичного забезпечення (ЛЗ), використовуваного в процесі представлення інформації. Необхідно на якісно новому рівні створювати, зберігати, структурувати й поширювати різні види інформації (текстову, графічну, аудіовізуальну тощо), забезпечуючи тим самим оптимально точне (релевантне) задоволення інформаційних запитів користувачів.

Різноманіття функцій, які покладаються на лінгвістичне забезпечення, неминуче ставить питання про раціональний вибір мовних засобів, сукупність яких має бути необхідною й достатньою, щоб забезпечити ефективну роботу пошукової системи. До чинників, які впливають на

формування складу лінгвістичних засобів, фахівці відносять специфіку і структуру тієї галузі знань, для якої створюється інформаційно-пошукова система, тематичну широту фонду, структуру й потужність інформаційних потоків документів і запитів, ураховуючи обсяг інформаційних масивів і їхній річний приріст, типи інформаційних запитів, склад лексики, використовуваної в документах і запитах конкретної тематики. Особливе місце у визначенні структури лінгвістичного забезпечення належить типові та функціональним особливостям тієї ІПС, для якої розробляються мовні засоби. Вибір інформаційно-пошукової мови (ІПМ) певною мірою залежить від якості використовуваної техніки та програмного забезпечення.

Мета статті – обґрунтування необхідності комплексного підходу до лінгвістичного забезпечення електронного каталогу з використанням різних інформаційно-пошукових мов для максимально повного розкриття змісту документів і якнайповнішого задоволення інформаційних запитів користувачів бібліотеки.

Основна частина. Становлення й розвиток інформаційно-пошукових систем, як традиційних, так і автоматизованих, нерозривно пов'язані з якістю лінгвістичного забезпечення. Будь-яка ІПС містить такі елементи:

- інформаційний масив;
- інформаційно-пошукові мови, якими перекладається вхідна інформація та запити;
- правила такого перекладу (індексування);
- критерії видачі, тобто правила порівняння перекладу запиту вхідної інформації інформаційно-пошуковою мовою, що визначають відбір інформації для видачі за запитом.

Лінгвістичні засоби виконують такі функції:

- забезпечують індексування документів і запитів;
- сприяють проведенню ефективного інформаційного пошуку в ІПС;
- формують і структурують бази даних (БД);
- визначають межі БД;

– сприяють сумісності електронних каталогів (ЕК) різних бібліотек для обміну даними.

Поняття лінгвістичного забезпечення ширше, ніж поняття інформаційно-пошукової мови, оскільки охоплює:

- інформаційно-пошукові мови;
- MARC-формати;
- нормативно-інструктивну базу;
- методики індексування документів і запитів на них;
- засоби підтримання ПІМ в автоматизованих системах.

Як правило, до складу ЛЗ входить кілька інформаційно-пошукових мов, кожна з яких виконує свою функцію. Цим пояснюється необхідність досягнення їхньої сумісності в ПІС, що дає змогу формувати інформаційні запити тією ПІМ, якій користувач віддає перевагу.

У складі лінгвістичних засобів виокремлюють:

- лінгвістичні засоби для стандартизації при формуванні основних полів бібліографічних записів;
- лінгвістичні засоби для вираження основного змісту документів та інформаційних запитів.

Для описування формальних ознак документів використовують інформаційно-пошукову мову бібліографічного опису.

Основними видами ПІМ для розкриття змісту документів є класифікаційна та вербальна мови.

Класифікаційна мова призначена для індексування документів та інформаційних запитів за допомогою понять і кодів певної класифікаційної системи (Універсальна десяткова класифікація, Бібліотечно-бібліографічна класифікація, Десяткова класифікація Дьюї, Міжнародна патентна класифікація тощо). В основі класифікаційних мов лежить систематична класифікація понять.

Усі ПІМ класифікаційного типу характеризуються низкою властивостей, які утруднюють їх використання під час інформаційного

пошуку, особливо з використанням технічних засобів. Серед таких властивостей:

- попередня координація (зв'язок) слів і словосполучень у рубриці;
- практична неможливість повного та детального розроблення схеми класифікування й підключення її до автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем (АБІС),
- складність оновлення й доповнення,
- трудомісткість використання під час індексування тощо.

Усе це зумовило створення мов вербального типу. Їх використовують для представлення лексичних одиниць слова і вираження природної мови в їхній орфографічній формі. На відміну від класифікаційних мов, які використовуються для систематизації документів, вербальні мови орієнтовані на позначення не класифікаційних галузей, а конкретних об'єктів або предметів змісту документів у пошуковому образі документів (ПОД) або в пошуковому образі запитів (ПОЗ). До мов вербального типу належать предметизаційна і дескрипторна мови.

Предметизаційна мова призначена для індексування документів за допомогою рубрикаторів (словників предметних рубрик), а в разі їх відсутності – за методикою предметизації. В основу предметизаційної мови покладено абетковий перелік предметних рубрик (ПР), який є коротким формулюванням теми природною мовою. Предметизаційна мова є штучною системою і має бути побудована стандартизовано та одноманітно (нормалізовано).

Дескрипторна мова слугує для координатного індексування документів і запитів за допомогою тезаурусів (словників дескрипторів) або визначення ключових слів із використанням природної мови. Комплекс ключових слів є своєрідною лексичною моделлю наукового тексту.

Відбиваючи розвиток і термінодинаміку визначеної наукової галузі, комплекс КС є ще й системою відстеження та поширення сучасної термінології.

Кожна із зазначених ІПМ має свої переваги й недоліки. Досвід багатьох бібліотек засвідчує, що ефективними для пошуку за широкотематичними запитами є класифікаційні ІПМ; для пошуку за детальними запитами – вербальні. Виходячи з цього, у складі лінгвістичного забезпечення кожної ІПС має бути хоча б одна вербальна й одна класифікаційна ІПМ.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського використовує як лінгвістичні засоби кілька ІПМ. Паралельне використання різних ІПМ сприяє швидкому й різноманітному доступу користувачів до інформації найвідомішою їм інформаційно-пошуковою мовою.

У бібліотеці для якнайширшого розкриття змісту документів і надання їх користувачам наукове опрацювання документів здійснюється в рамках моделі «Комплексне індексування». Для цього використовують такі ІПМ:

- класифікаційні (УДК, ББК);
- вербальні (мови предметних рубрик і ключових слів з неконтрольованою лексикою).

Різнманітність інформаційно-пошукових мов, які становлять структуру лінгвістичних засобів, пояснюється типо-видовим багатоманіттям і тематичною складністю вхідного документопотоку, традиціями та особливостями бібліотеки, навичками працівників і запитами користувачів, а також тим, що жодна із сучасних ІПМ сьогодні не може в повному обсязі забезпечити повноту й ефективність пошуку релевантної інформації.

Комплексне застосування ІПМ дає змогу здійснювати опрацювання політематичного вхідного документного потоку бібліотеки, найповніше розкриває семантичний зміст документів. У процесі аналітико-синтетичного опрацювання створюється комплексний пошуковий образ документа.

Проблеми сумісності засобів лінгвістичного забезпечення доцільно вирішувати за кількома напрямками. Серед них:

- виявлення складу лінгвістичних засобів;
- вироблення єдиного підходу до їх формування;
- забезпечення якості лінгвістичних засобів;

- контроль за веденням лінгвістичних засобів;
- формування баз даних авторитетних/нормативних записів.

Останнім часом усе більше уваги приділяється проблемам кооперування бібліотечно-інформаційної діяльності, насамперед щодо каталогізування документів. Виконуючи функції головного науково-дослідного, координаційного та методичного центру мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України, з метою забезпечення уніфікування інформаційно-бібліотечних процесів, фахівцями відділу наукового опрацювання документів і організації каталогів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготовлено низку нормативно-інструктивних і методичних документів з питань каталогізування. Розглянемо два найважливіші з них.

Перший документ – це методичні рекомендації (МР) «**Індексування документів ключовими словами**». Роботу з цього питання було розпочато ще у 2005 р. Тоді ж було підготовлено МР, у яких визначався режим ведення й удосконалення ІПМ ключових слів, зокрема відображено правила описування основного смислового змісту документа за допомогою вільного координатного індексування. Методичні рекомендації було поширено серед бібліотек освітянської галузі, де вони дістали схвальні відгуки. Пройшов час, ми набули досвіду, змінилося програмне забезпечення, на базі якого створюється ЕК у нашій бібліотеці, почали розвиватися корпоративні зв'язки з бібліотеками мережі й не тільки. Виникла необхідність в оновленні цього документа, і в 2011 р. було підготовлено нову редакцію МР.

Метою створення цих рекомендацій є усунення недоліків у використанні методу координатного індексування документів ключовими словами. Цій меті підпорядковані структура, зміст і наповнення методичного посібника, в якому докладно відображено правила описування основного смислового змісту документа за допомогою КС. Методичні рекомендації ілюстровано великою кількістю прикладів. Приділено увагу досвіду роботи у сфері індексування документів різних видів. Розглянуто основні проблеми, з

якими стикаються каталогізатори в роботі, а також запропоновано шляхи їх розв'язання. Представлена методика має універсальний характер і може бути використана як для заповнення поля «Ключові слова» електронних каталогів, незалежно від застосовуваної АБІС («ІРБІС», «УФД-Бібліотека», «MARC-SQL» тощо), так і для визначення ключових слів у процесі оформлення наукових публікацій. Ця технологія становить значний інтерес для бібліотек будь-яких типів і видів незалежно від складу їхніх фондів і рівня автоматизації.

Другий документ – це МР **«Предметизація документів з питань освіти, педагогіки, психології»**. Робота над ним розпочалася ще у 2009 р. і триває сьогодні. У посібнику висвітлено основні питання теорії та загальної методики предметизації, зокрема: теоретичні основи методу предметизації, документ як об'єкт предметизації, предметизація як метод аналітико-синтетичного опрацювання документів, основні прийоми загальної методики предметизації тощо. Розглянуто спеціальну методику предметизації різних видів документів з урахуванням галузевого аспекту. Приділено увагу сучасним підходам до предметизації документів із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), зокрема програмного забезпечення САБ «ІРБІС».

Метою цього посібника є як представлення теоретичних і методичних засад предметизації документів, так і узагальнення досвіду та надання практичної допомоги насамперед фахівцям мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України.

Наукова новизна пропонованого видання полягає в тому, що в ньому вперше представлено галузевий словник заголовків предметних рубрик, у якому зібрані терміни з питань освіти, педагогіки, психології та суміжних галузей знань і на основі якого може здійснюватися індексування документів для організації електронних каталогів, формування авторитетного файлу предметних заголовків (АФ ПЗ), пошук необхідної інформації. Словник враховує інформаційні потреби фахівців передусім освітянської галузі та

розглядається як базовий для використання бібліотеками мережі в процесі створення власних ЕК. Актуальність роботи зумовлена тим, що точність, конкретність, чіткість формулювань термінів є дуже важливим чинником у процесі предметизації як для розкриття змісту документів, так і для максимальної ефективності тематичного пошуку.

Пропонований посібник складається з чотирьох розділів, присвячених теоретичному обґрунтуванню процесу предметизації, власне методичних рекомендацій, низки додатків: словника предметних заголовків, тематичних і формальних підзаголовків, приблизного переліку галузевих реляторів, переліку основних термінів і визначень, а також списку літератури за темою дослідження. В основу рекомендацій покладено загальну та спеціальну методики предметизації документів. Особливу увагу приділено предметизації документів різних типів і видів з питань освіти, педагогіки, психології та суміжних дисциплін. Розглянуто основні проблеми, з якими стикаються предметизатори в процесі роботи, а також запропоновано шляхи їх розв'язання.

Невід'ємною складовою пропонованого посібника є «Словник предметних заголовків» – перша спроба створення вітчизняного галузевого україномовного словника для предметизації документів з питань освіти, педагогіки, психології та суміжних галузей. Оскільки україномовних галузевих словників, рубрикаторів, тезаурусів з питань освіти, педагогіки та психології, призначених для використання в електронній каталогізації, сьогодні в Україні нами не виявлено, виникає необхідність у створенні таких документів. Надзвичайної ваги набуває процес уніфікування записів в ЕК, особливо в умовах кооперування діяльності бібліотек. Складання словника предметних рубрик – складний і багатозначний процес; а робота з його формування – трудомістка й відповідальна.

Поняття або назви предметів у списку наведено суворо за абеткою, переважно в прямій послідовності слів природної мови, незалежно від

ієрархії та без урахування важливості понять. Список представлено у вигляді таблиці, що має такі складові:

- словник предметних заголовків;
- пояснення до деяких спеціальних термінів і термінів іншомовного походження тощо;
- неприйняті терміни (синоніми, інші форми написання слів тощо), від яких формуються повні посилання «Див.» до прийнятого заголовка;
- зв'язані прийняті заголовки – заголовки зі списку ПЗ, до яких формуються часткові посилання «Див. також» від прийнятого предметного заголовка.

При формуванні списку ПЗ були поставлені такі завдання: відповідність термінів і понять сучасній педагогічній науковій термінології; максимальне відображення теоретичних і практичних аспектів галузевої тематики, що забезпечує можливість досконалого тематичного інформаційного пошуку в ЕК; максимальне врахування інтересів користувачів при формулюванні інформаційних запитів. До списку предметних заголовків не включено назви установ, організацій, навчальних закладів тощо, а також персоналії. Запропонований список є базовим, що передбачає його актуалізацію через уточнення й постійне поповнення новими поняттями з одночасним вилученням застарілих. У кінці посібника наведено основні терміни і визначення, пов'язані з предметизацією документів, а також посилання на стандарти, з яких їх запозичено.

Виконана робота є підготовчим етапом для створення Авторитетного файлу «Предметні заголовки» в САБ «РБІС» ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що дасть можливість зробити тематичний пошук в електронному каталозі більш ефективним і релевантним запитам користувачів.

Завдання стандартизації при формуванні основних полів бібліографічних записів в АІБС вирішується через створення й використання низки словників і довідників різної структури (наприклад: індивідуальні

автори, колективи, персоналії, мови, географічні назви, серії, місце видання тощо).

Як правило, набір лінгвістичних засобів, який використовується кожною окремою бібліотекою, становить від 1 до 20 і більше словників і довідників. При цьому не варто забувати, що найважливішим показником якості масивів бібліографічної інформації, укладеної з використанням АІБС, є саме ступінь стандартизації при формуванні основних полів бібліографічних записів, у тому числі й пошукових полів. Так, каталогізаторами ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського були створені й нині використовуються в АБІС «ІРБІС» близько 20 словників, зокрема: уніфікованих заголовків колективних авторів, формальних підзаголовків, відомостей до назви, характеру документів, кодів ВАК, місця видання, назв періодичних видань та ін.

Очевидно, що на сучасному етапі бібліографічні записи у великих інформаційних масивах не можуть ефективно використовуватися без підтримки авторитетних файлів. Останні ж покликані забезпечити використання в бібліотечній практиці (під час каталогізування документів і пошуку інформації) нормалізованих назв. Багато бібліотек розробляють власні (локальні) авторитетні файли. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського фахівці відділу наукового опрацювання документів і організації каталогів також створюють авторитетні файли «Колективні автори», «Індивідуальні автори». Розпочалася робота з розроблення авторитетних файлів заголовків предметних рубрик.

Підсумовуючи сказане і плануючи наступні дії, слід зважати на те, що бібліотеками накопичено достатній досвід зі створення власних лінгвістичних засобів, від якого складно відмовитися. Тому побудова єдиного інформаційного простору повинна ґрунтуватися на пошані правил і традицій один одного. При цьому необхідно розуміти, що склад лінгвістичного забезпечення корпоративної мережі має бути ширшим, ніж склад лінгвістичного забезпечення АБІС окремої бібліотеки. На шляху до

інтеграції потрібно усвідомити важливість використання всіма майбутніми учасниками мережевої взаємодії одних і тих же засобів та інструментів.

Висновки. Фахівці бібліотечної галузі усвідомлюють потребу у створенні й використанні єдиних методик формування машиночитних баз нормативної лексики. Проблеми, пов'язані із забезпеченням одноманітності в цих питаннях, необхідно вирішувати якомога швидше. Нормативно-довідкову базу ЛЗ в умовах мережевого режиму роботи слід створювати на державному рівні. Для цього потрібен спеціалізований орган, який би організовував і надалі координував роботу, надавав методичну й консультативну допомогу з питань лінгвістичного забезпечення.

Розробникам засобів лінгвістичного забезпечення, особливо членам корпоративних об'єднань бібліотек, слід створювати й погоджувати свої технологічні інструкції з використання засобів передкоординатного та координатного індексування під час аналітико-синтетичного опрацювання й аналітичного розкриття змісту опрацьовуваних документів.

Так або інакше, нам необхідна загальна домовленість у питаннях вибору лінгвістичних засобів. Ми відкриті для спілкування й чекаємо на пропозиції.

Список використаної літератури

1. *Зайцева, Е. М.* Лингвистическое обеспечение автоматизированных библиотечно-информационных систем: современные требования и направления развития / Е. М. Зайцева // Науч. и техн. б-ки. – 2000. – № 3. – С. 54–57.

2. Лінгвістичне забезпечення електронного каталогу в АБІС «ІРБІС» : матеріали «Круглого столу», м. Харків, 13 квітня 2010 р. / Укр. інж.-пед. акад., бібліотека ; уклад.: Наталія Миколаївна Ніколаєнко, Ірина Миколаївна Пяткова. – Х. : УПА, 2010. – 67 с.

3. *Лобановська, І. Г.* Лінгвістичне забезпечення електронного каталогу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: комплексний підхід / І. Г. Лобановська // Програмне забезпечення у сфері освіти і науки : матеріали конф., 12–13 трав. 2010 р. / М-во освіти і науки України, НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін.]. – К., 2010. – С. 63–65.

4. *Моторина, А. Н.* Лингвистическое обеспечение предметного поиска в электронном каталоге / А. Н. Моторина, А. В. Шкиркова // Библиотека вуза

и информатизация общества: возможности и перспективы : зональная конференция, 13–15 апр. 1998 г. / Южно-Урал. гос. ун-т. – Челябинск, 1998.

5. Скарук, Г. А. Тематический поиск в электронном каталоге: проблемы лингвистического обеспечения / Г. А. Скарук // Библиотекосведение. – 2001. – № 3. – С. 48–57.

6. Смагина, Н. Н. Лингвистическое обеспечение электронного каталога: консультация специалиста / Смагина Н. Н. // Вузовские б-ки Алтай. Края : сборник. – Барнаул, 2003. – Вып. 3. – С. 40–42.

Рассмотрены принципы лингвистического обеспечения электронных каталогов библиотек для его эффективной реализации. Описаны информационно-поисковые языки, используемые для раскрытия содержания документов и обеспечения их релевантного поиска.

Ключевые слова: информационно-поисковые системы, ИПС, информационно-поисковые языки, ИПЯ, электронные каталоги, лингвистическое обеспечение.

В. С. Білоус,
*директор бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

**Лінгвістичне забезпечення – важливий аспект роботи
автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи
у корпоративній діяльності бібліотеки
вищого навчального закладу**

У статті порушено актуальне питання лінгвістичного забезпечення автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи. Розкрито значення лінгвістичного забезпечення для створення уніфікованого пошукового образу та пошукового запиту документа в корпоративній каталогізації. На досвіді бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського висвітлено методику формування Авторитетного файлу «Предметних рубрик», вивчення та впровадження методики координатного індексування в роботу бібліотеки вищого навчального закладу.

Ключові слова: лінгвістичне забезпечення, ЛЗ, корпоративна каталогізація, ключові слова, координатне індексування, інформаційно-пошукові мови, ІПМ, пошуковий образ документа, ПОД, предметні рубрики, електронний каталог, ЕК, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

Постановка проблеми. Результативність роботи бібліотеки залежить від повноти та якості інформаційного забезпечення. З метою оптимізації своєї діяльності формування бібліографічно-інформаційних ресурсів та організація електронних каталогів (ЕК) бібліотеки відбувається на кооперативних засадах. Участь у корпоративній каталогізації вимагає від її партнерів дотримання однакових визначених підходів до методики лінгвістичного забезпечення (ЛЗ).

При корпоративній каталогізації забезпечується стандартний підхід до формування бібліографічних записів (БЗ), авторитетних файлів, словників, тезаурусу та інших допоміжних файлів і баз даних (БД).

Однак слід зауважити, що якість описів у різних виконавців не однакова, у процесі створення записів виникають граматичні та стилістичні помилки, які доводиться виправляти кожній з учасниць. Адже будь-яка, навіть найдосконаліша автоматизована бібліотечна система, здатна видавати ту інформацію, яка в неї закладена. І що грамотніше буде сформовано пошуковий образ документа (ПОД), то пліднішим буде пошук інформації. Складність полягає а тому, що машинне введення інформації, по-перше, вимагає від індексатора більшої відповідальності. По-друге, воно потребує чіткого дотримання правил методики в частині уніфікації окремих елементів предметних рубрик (ПР), оскільки саме від цього багато в чому залежить успішність пошуку інформації. Зважаючи на це, необхідно створювати правильний уніфікований ПОД.

Запровадження та розвиток технологій корпоративних сервісів, методик запозичення БЗ, створення власних електронних ресурсів зумовлює необхідність грамотного ЛЗ автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи (АБІС).

Аналіз останніх досліджень. Питання ЛЗ та використання інформаційно-пошукових мов (ІПМ) неодноразово розглядалися бібліотечною спільнотою і лишаються актуальними не лише в Україні. Ця проблема піднімається на семінарах та конференціях фахівцями наукових бібліотек та книгозбірень вищих навчальних закладів, зокрема партнерами корпоративної каталогізації.

Значний внесок у вивчення питання ЛЗ для створення уніфікованого пошукового образу та пошукового запиту документа зробили такі вчені, як Т. Вилегжаніна, К. Зайцева, О. Лавреньова, Е. Сукіасян, Я. Шрайберг та інші. Теоретичні та практичні питання цієї проблематики висвітлювалися на сторінках фахових періодичних видань. Накопичено міжнародний досвід з лінгвістичного забезпечення АБІС, бібліотеки різних країн застосовують різні ІПМ, обирають для створення уніфікованого пошукового образу

різноманітні стандартизовані документи, які використовують при індексуванні: словники мови ПР, тезауруси.

Основна мета цієї статті – розкрити значення та важливість ЛЗ у формуванні єдиного інформаційного простору, використовуючи досвід бібліотеки вищого навчального закладу.

Основна частина. Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського як компонент бібліотечного інформаційно-комунікаційного простору реалізує свій потенціал участю в корпоративних взаємодіях. З метою пришвидшення бібліографічної обробки документів, уникнення дублювання процесів та отримання переваг кооперативного використання інформаційних ресурсів бібліотека є учасницею колективного проекту зі створення електронного корпоративного каталогу аналітичних описів статей із журналів України, членом кооперації обласних наукових та бібліотек ВНЗ, працює у Всеукраїнській та регіональній кооперативних системах (ЦУКК та РКК).

На корпоративних засадах співробітництва з освітянськими бібліотеками наша книгозбірня бере участь у формуванні інформаційного ресурсу психологічної і педагогічної тематики до всеукраїнської БД «Україніка наукова». Бібліотека є партнером корпоративного каталогу освітянських бібліотек, активно співпрацює з ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського над формуванням всеукраїнського інформаційного ресурсу з психологічних і педагогічних питань та освіти, створенням інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу.

Серед проблем, які виникли у процесі корпоративної каталогізації, – ЛЗ для створення уніфікованого пошукового образу та пошукового запиту документа, зокрема розподіл аналітичних описів за ПР (спрощені розподіли для окремих тем, які важливі для нашого ВНЗ, серед яких тема «Педагогічні науки»). Для формування якісних БД ЕК також важливе значення має лінгвістичне забезпечення наявної в бібліотеці АБІС ІРБІС-32. Адже одне із пріоритетних завдань університетської бібліотеки – створення електронного

каталогу, власних електронних ресурсів. Наразі бази даних бібліографічних записів ЕК нашої бібліотеки становлять понад 200 тис. записів, у т. ч. доступних для користувача понад 180 тис. записів.

Нині інтенсивне впровадження у практику роботи бібліотеки нових технічних і програмних засобів, а також кооперативних форм діяльності висуває до лінгвістичного забезпечення все вищі вимоги. ЛЗ відіграє значну роль у функціонуванні АБІС, забезпечуючи індексування документів і запитів, ефективний пошук у ресурсних БД за тематичними запитами, визначаючи її пошукові можливості, лінгвістичну сумісність з іншими системами. Лінгвістичне забезпечення розуміється як вживана в її технологіях сукупність інформаційних мов, словникових БД, лінгвістичних процесів і засобів ведення та використання словників. Лінгвістичне забезпечення – це комплекс мовних засобів, необхідних для опрацювання документів і запитів, проведення ефективного пошуку в ЕК згідно з тематичними запитами, здійснення мовної сумісності ЕК бібліотек корпорації для обміну даними [5, с. 4].

Лінгвістичне забезпечення можна схематично виразити арифметичною дією: ІПМ + Нормативні матеріали + Методика індексування + Авторитетні дані = Лінгвістичне забезпечення. Основою ЛЗ для ЕК є: мова бібліографічного опису, мова предметних рубрик, ієрархічні класифікації.

Ефективність використання інформаційних ресурсів бібліотеки багато в чому залежить від ІПМ, які застосовуються для опису і пошуку документів. За умови якісного індексування документів, використання уніфікованої ІПМ у бібліотеках забезпечує високу точність пошуку в АБІС та дає змогу оперативно реагувати на появу нових понять (термінів).

Особливо важливим є створення в рамках корпорації та надання користувачам своєї бібліотеки необхідної та релевантної інформації, що можливо лише за умови наближення інформаційно-пошукових запитів до природної мови, взаємодії систематичного і предметного принципів

розкриття інформації. Від якості індексації документів залежить ефективність тематичного пошуку в ЕК. Перед фахівцями нашої бібліотеки гостро постали питання ЛЗ, в якому професійному напрямі рухатися бібліотеці: координатне індексування чи предметизацію обирати у вербальному індексуванні документів? Саме це призвело до необхідності вивчення питання ЛЗ ЕК та прийняття рішення щодо індексування документів в університетській книгозбірні.

У бібліотеці ВДПУ при індексуванні документів використовують інформаційно-пошукові мови як класифікаційного, так і вербального типу.

Було досліджено стан та розроблено концепцію ЛЗ, визначено основи, що становлять інтегроване ядро ІПС.

Головним бібліотекарем І. В. Зарванською запропоновано методику індексування документів ключовими словами. Це проводиться з метою забезпечення найбільш повного та точного розкриття всього змісту документа для повного задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотеки. На шпальтах журналу «Вісник Книжкової палати» розміщено її статтю, в якій розглянуто координатне індексування як базовий засіб індексування та пошуку документів в електронному середовищі. Саме координатне індексування, тобто використання ключових слів та дескрипторів, або ключових слів чи дескрипторів, здатне створити грамотний пошуковий образ документа [3, с.27].

Аналізуючи ефективність ЕК нових надходжень, що діє в бібліотеці з 2005 р. та одним із пошукових елементів якого є предметні рубрики, ми дійшли висновку: що предметні рубрики, котрі були сформульовані без використання нормалізованої лексики, не можуть бути ефективним засобом предметного пошуку. Методичною радою бібліотеки прийнято рішення, що індексування документів лише ключовими словами небажане та недостатнє для створення пошукового запиту й образу документа, тому паралельно потрібно створювати ПР. Бібліотека відмовилася від хаотичного накопичення ключових слів та перейшла до методики предметизації.

Деякі бібліотеки координатне індексування замінюють використанням ключових слів. Але координатне індексування передбачає насамперед наявність тезаурусів. Фахівці нашої книгозбірні зіткнулися з проблемою відсутності необхідних предметних рубрик, потребою уніфікації їх для аналітичної обробки журнальних статей. Виникла необхідність самостійно формувати предметні рубрики для створення бібліографічних записів в ЕК.

З метою ЛЗ АБІС, покращення доступу до інформаційних ресурсів, багатоаспектного розкриття їхнього змісту було створено робочу групу з формування, редагування та доповнення Авторитетного файлу «Предметних рубрик», розроблено та затверджено методичною радою «Методику створення предметних рубрик» та «Методичні рекомендації з використання, редагування та поповнення Авторитетного файлу —Предметних рубрик» засобами АРМ —Каталогізатор». Для забезпечення якісного доступу до інформаційних ресурсів та багатоаспектного розкриття їхнього змісту в бібліотеці здійснюється предметизація документів за допомогою мови предметних рубрик (МПР).

Книгозбірня розпочала роботу над укладанням контрольованого списку предметних рубрик, виділення дескрипторів і створення асоціативних зв'язків, що є основою для формування власного нормативного лінгвістичного забезпечення Авторитетного файлу «Предметних рубрик» з метою уникнення недоліків: багатозначності, синонімії, невизначеності використовуваних термінів, застосування понять різного ступеня узагальнення, родових та видових, загальних та конкретних ІПМ при найменуванні класів, підкласів, вживання неуніфікованих, багатозначних термінів для дотримання однозначності, точності, чіткості при інтерпретації результатів. Цей тип і є координатним індексуванням.

Головна вимога створення ПР при корпоративній каталогізації – забезпечення однозначності термінів. Роботу з уніфікації лінгвістичних засобів ми розпочали з вивчення методик створення ПР наявного світового та

вітчизняного досвіду щодо складання різних за тематикою тезаурусів. Бібліотека формує власні авторитетні файли ПР та визначає ключові слова.

Мовами індексування вербального типу виступають мови предметних рубрик і ключових термінів. Вихідним продуктом при поповненні списку ПР є: класифікаційні ППМ (Універсальна десяткова класифікація (УДК), Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК), Бібліотечна класифікація для обласних бібліотек, Електронна версія Тезауруса Національної Парламентської бібліотеки), довідкові видання (енциклопедії та енциклопедичні словники, тлумачні і термінологічні словники, довідники та словники-довідники).

При прийнятті рішення щодо методики використання мови предметних рубрик в автоматизованому режимі було враховано, що під час запровадження сучасних інформаційних технологій у діяльність бібліотеки, формування БД ЕК стали очевидними обмеження традиційної мови предметних рубрик при застосуванні цієї мови в автоматизованому режимі.

Аналіз документів та визначення їхнього предмету здійснюється індексаторами бібліотеки за допомогою уніфікованої пошукової мови. Мова ПР – один із різновидів вербальних ППМ з нормалізованою лексикою, який використовується для організації якісного пошуку інформації в БД ЕК.

Повноцінне та якісне управління ЕК неможливе без авторитетних файлів, які використовуються в бібліографічних записах. Вони об'єднують під одним терміном усі можливі варіанти певного поняття. Це допомагає уніфікувати формулювання авторських та тематичних заголовків й уникнути дублювання.

Метою створення списку ПР є алгоритмізація дій індексатора при відборі, нормалізації та систематизації лексики для формування ПР.

Серед вимог до створення списку ПР виділяємо наступні: повно і точно передавати зміст, а в разі необхідності – форму та призначення документа, які відображаються в інформаційно-пошуковій системі (ІПС); забезпечувати однозначність тлумачення термінів індексування; допускати багатоаспектне індексування; внесення змін (доповнень та виправлень);

забезпечувати достатню простоту та зручність індексування, інформаційного пошуку та ведення ППС; відображати сучасний стан терміносистеми у цій галузі знання [2].

При виборі формулювання ПР допускається інверсія для введення в початкову позицію найважливішого терміна, що несе основне смислове навантаження. При формуванні складної ПР застосовують категоріальний метод. Індексатори на практиці самі вирішують проблему, що виражається, зокрема, у розробленні списків підзаголовків, необхідних для відображення певних галузей знання. Варто відзначити, що грамотно складена ПР – це рубрика, побудована відповідно до правил категоріального аналізу, який передбачає поєднання кожного підзаголовка з певними категоріями предметів.

Завдання індексатора – вибрати необхідний для певної теми ряд категорій і розробити правила поєднання підзаголовків із відповідними цим категоріям заголовками. При індексуванні особливо важливо присвоювати документіві адекватні рубрики, виходячи з його конкретного змісту. Не менш важливо при формуванні ПР дотримуватися основного правила методики предметизації – адекватного відображення змісту документа.

Авторитетний файл «Предметних рубрик» використовують при формуванні мови пошукових ПР для більшості БД ЕК бібліотеки ВДПУ. Географічні та хронологічні підзаголовки можуть приєднуватися до будь-якої рубрики для відображення властивих їм аспектів. Формальні та хронологічні підзаголовки розташовуються в кінці предметної рубрики. За наявності географічних даних у джерелі каталогізатор використовує меню-довідник географічних назв, сформований бібліотекою.

У формуванні Авторитетних файлів «Предметних заголовків» використовують ієрархію предметних зв'язків: від загального терміна – до конкретного предмета, за яких одна ПР представляє клас (категорію) або ціле, а інша – підклас цього класу (відносини рід – вид) або частину цього цілого (відносини частина – ціле). Перший елемент предметної рубрики –

заголовок (визначає положення ПР у списку, дає змогу зібрати в ньому подібні чи близькі за тематикою ПР). Рештою елементів ПР виступають підзаголовки. Кожен підзаголовок конкретизує поняття, виражене попередніми елементами. Мова ПР повинна задовольняти потреби користувачів, відображати сучасну термінологію та теперішній стан лексики природної мови. Лексичними одиницями (ЛО) мови списку ПР виступають заголовки і підзаголовки. Заголовки є основними ЛО, підзаголовки – допоміжними ЛО, тобто використовуються тільки разом із заголовком.

Працівниками відділу комп'ютеризації та фахівцями, які безпосередньо здійснюють індексування документів, створено у зарезервованих полях наступне: Тезаурус – 3 629 записів, Авторитетний файл «Предметний заголовок» – 2 661 предметна рубрика, Авторитетний файл «Індивідуальні автори» – 5 791 запис, Авторитетний файл «Коллективні автори» – 1 937 записів. Систематично доповнюються меню-довідники матеріалів, відомостей до назви, розроблено «розділ знань» тощо.

Сформовано словники до предметного заголовка та підзаголовки: географічний – 545 назв, хронологічний – 123, формальний – 128.

Виходячи з наведеного вище, робоча група з розроблення методики формування, редагування, поповнення та використання Авторитетного файлу «Предметних заголовків» прийняла за основу наявний в АБІС «ІРБІС» Авторитетний файл «Предметних заголовків» (словникову БД), який постійно поновлюється та підтримується в робочому стані й використовується при пошуку. Призначення методики полягає у зниженні суб'єктивності дій каталогізатора при відборі та нормалізації лексики й оформленні її у вигляді предметних рубрик. Ця методика дає змогу уніфікувати мову ПР та уникнути перевантаження ПОД зайвими термінами.

Зазначена система орієнтована на адміністраторів словникових баз даних та індексаторів, які підтримують її в актуальному стані та здійснюють творчу роботу з удосконалення лінгвістичних процесорів і засобів автоматизованого ведення й використання словникових БД. Адміністрування

БД Авторитетного файлу «Предметних рубрик» здійснює завідувач відділу С. Г. Наугольних, яка брала безпосередню участь у розробленні цих методик.

Незалежно від того, чи йде пошук за ключовими словами або за ПР, найкращі результати забезпечує набір лексичних одиниць, що становлять тему запиту. У разі пошуку за ключовими словами грамотно складена ПР дає найменшу кількість шуму. При цьому мова ПР є менш ефективним засобом тематичного пошуку через відсутність єдиної системи предметизації та універсального словника ПР. Бібліотечна практика свідчить, що користувач частіше зацікавлений у застосуванні інформаційних мов вербального типу, ніж інформаційних мов класифікаційного типу. Релевантний пошук інформації можливий при активному використанні різних засобів ЛЗ ЕК [4, с. 50]. Класифікаційні мови забезпечують, переважно, пошук за запитами галузевого характеру і є більш універсальними і формальними, а вербальні мови – за запитами предметного характеру, що частіше використовуються читачами. Бібліотека активно застосовує ПР у практиці індексування. Однак самі індексатори висловлюються на користь мови ключових термінів.

Користувачі також зацікавлені оперувати ключовими термінами, які є для них найзрозумілішим пошуковим засобом. Практика свідчить, що при пошуку за допомогою ключових термінів вдається знайти більше число релевантних документів, ніж при зверненні до ПР.

Тому видається доцільним використовувати в АБІС як ПМ вербального типу мову ключових термінів, а ПОД вести мовою ключових термінів або транслювати з мови ПР мовою ключових термінів.

Бібліотека педуніверситету має практичний досвід полііндексування документів, володіє достатнім арсеналом технічного, програмного, лінгвістичного, методичного забезпечення та активно використовує корпоративну каталогізацію у своїй діяльності. Упровадження корпоративних технологій у бібліотечні процеси дало бібліотеці змогу вийти на новий рівень обслуговування користувачів, вирішити завдання обміну інформацією та поповнення власних електронних ресурсів.

Уніфікація ЛЗ – дуже складний та трудомісткий процес, ефективність якого забезпечується співпрацею освітянських бібліотек. Корпоративна каталогізація сприяє уніфікації, формалізації та нормалізації представлення інформації та забезпечує авторитетний контроль точок доступу, дотримання єдиної методики створення БЗ, що допомагає релевантному пошуку документа.

Однією з головних перешкод на шляху широкомасштабного створення корпоративних електронних каталогів є невідповідність програмних бібліотечних платформ форматам представлення даних, застосування різних класифікаційних таблиць, заповнення різної кількості полів бібліографічного опису, відсутність єдиного тезаурусу, недостатнє матеріально-технічне забезпечення бібліотек. Для якісної корпоративної каталогізації необхідне розроблення спільної методики зі систематизації, предметизування, координатного індексування та створення уніфікованого лінгвістичного продукту «Авторитетні файли» – «Колективні автори», «Індивідуальні автори», «Предметні рубрики».

Необхідно узагальнити досвід різних книгозбірень із питань індексування та предметизації з метою створення зведеного каталогу освітянських бібліотек України. Для цього в рамках корпоративної діяльності освітянських книгозбірень розпочати роботу над створенням унормованого предметного списку для формування національного авторитетного файлу та предметних рубрик з педагогіки і психології.

Висновки. Аналіз стану ЛЗ довів, що ця проблема може бути вирішена лише спільними зусиллями. Тільки кооперативна діяльність бібліотек сприятиме формуванню єдиного інформаційного простору, підвищивши рівень індексування документів освітянських бібліотек, якість єдиного ЛЗ.

З метою покращення та уніфікації ЛЗ у межах корпоративної каталогізації, формування зведеного ЕК необхідно створення універсального Windows-інтерфейсу для словникових систем, який дав би змогу здійснювати

вертикальну і горизонтальну навігацію за словником, відбирати елементи для пошуку та підтримувався різними класифікаційними системами, словниками і тезаурусами, відповідними мовами індексування та ППМ.

Саме результатом корпоративної діяльності бібліотек має стати формування єдиного освітнього інформаційного простору, гармонізація методики предметизації і створення авторитетних предметних записів та ПР з педагогіки і психології, зведеного Українського корпоративного електронного каталогу.

Список використаної літератури

1. Дрозд, О. Корпоративная каталогизация и формирование общего электронного ресурса / О. Дрозд, В. Мыхалик // Бібл. вісн. – 2011. – № 5. – С. 26–29.

2. Зайцева, Е. М. Лингвистическое обеспечение автоматизированных библиотечных систем: современные требования и направления развития / Е. М. Зайцева // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 7. – С. 15–27.

3. Зарванська, І. В. Координатне (посткоординатне) індексування в електронному просторі як ефективний засіб створення пошукового образу документа / І. В. Зарванська // Вісн. Книжк. палати. – 2012. – № 1. – С. 27–31.

4. Рыбальченко, Е. Н. Использование средств лингвистического обеспечения электронного каталога для релевантного поиска информации и выполнения различных запросов // Е. Н. Рыбальченко // Науч. и техн. б-ки. – 2011. – № 7. – С. 46–51.

5. Татарчук, Л. Лінгвістичне забезпечення формування єдиного інформаційного простору в мережі сільськогосподарських бібліотек / Л. Татарчук // Бібл. вісн. – 2011. – № 3. – С. 3–8.

6. Шемакин, Ю. И. Начала компьютерной лингвистики : учеб. пособие / Ю. И. Шемакин. – М. : МГОУ, 1992. – 81 с.

7. AGROVOC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aims.fao.org/website/AGROVOC-Thesaurus/sub>. – Назва з екрана.

В статъе поднят актуальный вопрос лингвистического обеспечения автоматизированной библиотечно-информационной системы. Раскрыто значение лингвистического обеспечения для создания унифицированного поискового образа и поискового запроса документа в корпоративной каталогизации. На опыте библиотеки Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского освещена методика формирования Авторитетного файла «Предметных рубрик», изучение и внедрение методики координатного индексирования в работу библиотеки высшего учебного заведения.

Ключевые слова: лингвистическое обеспечение, ЛЗ, корпоративная каталогизация, ключевые слова, координатное индексирование, информационно-поисковые языки, ИПЯ, поисковый образ документа, ПОД, предметные рубрики, электронный каталог, ЭК, Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского

Предметизація документів – інформаційне ядро електронного каталогу

Розглянуто питання предметизації документів в бібліотеках України для дітей, представлено основні тенденції змістовного каталогізування в електронних каталогах дитячих книгозбірень, розкрито пошукові можливості веб-каталогу Національної бібліотеки України для дітей.

Ключові слова: Національна бібліотека України для дітей, предметизація документів, каталогізування, електронні каталоги, веб-каталог.

Постановка проблеми. Процеси технічної та технологічної революції, які відбуваються в бібліотеках на сучасному етапі, найбільше торкаються сфери каталогізування та обробки інформації. Недарма активне просування комп'ютеризації в більшості книгозбірень почалося зі створення електронних каталогів (ЕК), які розкривають склад та зміст їхніх фондів. Для дитячої бібліотеки особливо важливим є надання користувачам необхідної та релевантної інформації, що можливо лише за умови наближення інформаційно-пошукових запитів до природної мови, взаємодії систематичного і предметного принципів розкриття інформації.

Основна частина. У дитячих книгозбірнях сьогодні зазвичай застосовують три методики індексування видань та їхніх складових:

- 1) систематизацію – визначення класифікаційного індексу документа відповідно до його змісту за таблицями бібліотечно-бібліографічної класифікації – ББК або універсальної десяткової класифікації – УДК;
- 2) предметизацію – визначення предметних рубрик відповідно до змісту документа за допомогою тезаурусів або рубрикаторів;
- 3) координатне індексування – перелік ключових слів, які додатково розкривають вузчі аспекти змісту документа [1].

Одним із найважливіших процесів індексування є предметизація документів. Вона традиційно складається з декількох операцій:

- аналізу змісту й форми документа з метою визначення предмету, аспектів його розгляду та виявлення зв'язку між ними;
- визначення основних змістовних термінів, представлених у тексті, і формулювання з них рубрик, які відображають виявлені зв'язки;
- уніфікації формулювання рубрик за допомогою словників предметних рубрик, тезаурусів;
- редагування рубрик, тобто перевірки їх відповідності правилам предметизації та нормативним документам, що ухвалені бібліотекою або корпорацією.

Практика роботи свідчить, що у спектрі бібліографічних запитів найбільшу групу становлять тематичні. Саме тому користувачі зацікавлені у предметизації, оскільки завдяки цьому процесу зміст документів виражається поняттями природної мови. Користувачам не потрібні спеціальна бібліографічна підготовка, знання класифікаційних таблиць: вони в змозі самостійно знайти необхідну різнобічну інформацію про предмет. Предметні рубрики слугують довідником, який орієнтує читача в системі понять галузі, що його цікавить, а наявність ієрархічних посилань дає можливість вибрати потрібний аспект теми. Крім того, предметизація є дуже корисною для тих читачів, інформаційні потреби яких не виражені досить чітко.

Бібліотека, яка здійснює предметизацію, повинна мати насамперед перелік аспектів, які є найбільш важливими при розкритті змісту документа.

При предметизації документів в Національній бібліотеці України для дітей до таких аспектів відносять:

- предмет (тема, поняття), про який йдеться в документі (наприклад, фізика, хімія, банківська справа, літаки, читання тощо);
- географічну рубрику або підрубрику – територію, на якій відбуваються події (наприклад, Україна, Мінськ, Дніпро (річка), Подільський район);

– хронологічну підрубрику – час, коли відбуваються події (наприклад, XVIII ст., 2005 р.);

– персоналію – у цій ролі може виступати особа (Грушевський Михайло Сергійович), певна організація (Організація Об'єднаних Націй, Верховна Рада, Києво-Печерська лавра, Національна бібліотека України для дітей), певний захід (67 сесія IFLA) або рукописний твір, манускрипт, періодичне видання, театральна або кінопостановка (Біблія, Коран, «Голос України», «Богдан Хмельницький» (кінофільм));

– професію, коли подано характеристику фаху, як у науково-пізнавальній, так і в художній формі, сценарії відзначення професійних свят;

– жанр – основну форму викладу тексту документа (література, критика, сценарії, довідкові видання, методичні матеріали, офіційні видання тощо);

– примітку про цільове призначення – читацьку аудиторію, яка може використовувати відповідний документ [2].

Розглядаючи питання предметизації документів, ми обов'язково враховуємо: хоч би якими потужними були сучасні комп'ютери, без правильної організації технології предметизації АІБС буде працювати неефективно. Досягти уніфікації представлення лексичних одиниць допомагають марк-формати – перелік спеціально розроблених полів для створення бібліографічних записів у машиночитній формі. У НБУ для дітей створення ЕК базується на використанні формату MARC 21 [4]. Поля предметного доступу зібрані у 6XX блоці марк-формату, де представлено інформацію про тематичне розкриття змісту документа, а також у 5XX блоці – примітках, де вказується читацьке призначення.

У 1992 р. паралельно з упровадженням АІБС фахівцями НБУ для дітей було розроблено політематичний інформаційно-пошуковий тезаурус (ІПТ), який досі є основою для предметизації документів і дає змогу уніфікувати подання предметних рубрик – поле 650 (MARC 21). Інформаційно-пошуковий тезаурус – живий організм, який постійно структурно

вдосконалюється та наповнюється новими термінами. При розробці тезаурусу зважали на три основні компоненти: споживач інформації, який формулює свої запити; інформаційний масив, в якому зосереджено необхідну інформацію, та інформаційно-бібліотечна система, яка є посередником між споживачем та інформаційним масивом. Інформаційно-пошуковий тезаурус бібліотеки є політематичним. Його головною ознакою стало врахування вікових особливостей користувачів-дітей та напрямів обслуговування організаторів дитячого читання (вивчення предметів шкільної програми, методична література на допомогу школі, організація дитячого дозвілля; питання літератури та читання для дітей). Нині тезаурус налічує близько 5 000 словникових статей, які містять тематичні поняття, поєднані між собою вертикальними та горизонтальними зв'язками, і призначений для організації пошуку інформації шляхом індексування документів і/чи запитів. Кожному запису документа в електронному каталозі бібліотеки присвоюється певний набір рубрик природною мовою, який розкриває його тематичний зміст з урахуванням географічного, хронологічного аспектів та підрубрики. Чітке використання предметних рубрик є насамперед запорукою успішного пошуку. Основним принципом, яким має керуватися предметизатор, є: «Головне інформацію не ввести, головне інформацію знайти». Тому обов'язково при відборі понять індексатор має уявляти запити, які можуть надійти від користувачів.

Електронний каталог надає багато «входів» до фонду бібліотеки, і бажано, щоб читачі знали, якими з них доцільно скористатися для пошуку необхідної інформації. Дитячий бібліотекар повинен не лише дати відповіді на запити читачів, але й зробити дітей активними учасниками пошукового процесу. Слід зауважити, що стратегія пошуку інформації в електронному каталозі залишається підпорядкованою традиційній методиці та є практично незмінною, але водночас вимагає набуття нових навичок пошуку в електронному середовищі.

При виконанні тематичних запитів пошук в ЕК здійснюється на основі 6XX блоку полів формату MARC 21. При формуванні пошукового образу запиту потрібно постійно проводити паралель: в яке з полів введено потрібну користувачеві інформацію. Так, якщо необхідно знайти літературу про життя та діяльність певної особи, пошук проводиться за полем «Персоналія (тематичний термін)», про певну організацію – поле «Організація (тематичний термін)», про захід (концерт, конкурс, конференція тощо) – поле «Захід (тематичний термін)», документи певного жанру (художня література, фольклор, офіційні документи, науково-пізнавальні видання тощо) – поля «Жанр/форма» та «Підрозділ жанру». Особливістю пошуку за темою є використання предметних рубрик, які закладені в поле «Основна рубрика» на основі прийнятих для застосування в бібліотеці рубрикаторів, тезаурусів, системних словників. Слід враховувати, що для успішного пошуку при опрацюванні документа його зміст розкривається ієрархічною залежністю рубрик: від більш загального до вузького. Наприклад, літературу про планету Марс можна знайти за рубриками <АСТРОНОМІЯ – СОНЯЧНА СИСТЕМА – ПЛАНЕТИ – МАРС>, враховуючи повноту потрібної інформації. Знайти повний масив даних або звузити його можливо при застосуванні розширеного пошуку з логічними операторами (та, або, ні). Їх використання є актуальним, коли перетинаються декілька тематичних понять (<ПРИРОДА – ЛІТЕРАТУРА (ТВОРИ)>, <ФІЗИКА – ХІМІЯ>, <ХРИСТІЯНСТВО – ЕТИКА>), коли основна тема уточнюється за допомогою тематичної рубрики (<ШЕВЧЕНКО ТАРАС ГРИГОРОВИЧ – ЖИВОПИС>, коли необхідно виокремити географічні аспекти певної теми <ЕТНОГРАФІЯ – УКРАЇНА>, <ЖИВОПИС – ІТАЛІЯ>.

Деталізувати пошук також допомагають неконтрольовані тематичні терміни – ключові слова, які конкретизують певні тематичні поняття, включають рівнозначні чи близькі за змістом до основних рубрик терміни, наприклад: <МЕТЕЛИКИ – ХАМЕЛЕОНИ>, < ОБРЯДИ ТА ЗВИЧАЇ – ВЕСІЛЛЯ>, <ФАНТАСТИКА – ФЕНТЕЗІ>.

Тематичний пошук іноді досить складний та трудомісткий, але завдяки точному застосуванню спеціальних лінгвістичних засобів і чіткій стратегії пошуку в електронному режимі ми можемо досягти бажаного результату.

Серед переваг тематичного пошуку в електронному каталозі можна відзначити: оперативність; багатоаспектність; розширення можливостей формування пошукового образу документа з одночасним об'єднанням різних пошукових ознак; урахування ієрархічних зв'язків предметних понять, що дає змогу конкретизувати, звужити або розширити межі пошуку; комплексне отримання різнобічної інформації про географічний об'єкт, особу, галузь знання [3].

З розвитком комп'ютерних технологій поняття тематичного аналізу та предметних рубрик почали зазнавати змін. Повноцінне та якісне управління електронним каталогом неможливе без авторитетних файлів, які використовуються в бібліографічних записах. Вони слугують для того, щоб об'єднати під одним терміном усі можливі варіанти певного поняття, серед яких: ім'я особи, назва організації, родове ім'я, географічна назва, уніфікований заголовок, тематична предметна рубрика. Це допомагає уніфікувати формулювання авторських та тематичних заголовків й уникнути дублювання. Отже, авторитетні записи – це своєрідні довідники, які сприяють успішному пошуку, забезпечуючи однозначність вираження понять. Створення та підтримка авторитетних записів є дуже трудомістким процесом, але на практиці він себе виправдовує. У програмному середовищі MARC-SQL наявна спеціально розроблена програма «MarcAuth», яка базується на комунікативному «Форматі MARC 21 для авторитетних даних». У 2011 р. Національна бібліотека України для дітей розпочала створення авторитетних файлів «Організації». Це дало змогу уніфікувати значення цього поля марк-формату для предметизації та пошуку документів у бібліографічних базах даних «Книги», «Статті», «Аудіовізуальні документи», «Корпоративна база статей».

Висновки. Подальший розвиток предметизації пов'язаний з необхідністю створення надійної системи ведення й підтримки інформаційно-лінгвістичного забезпечення, яка має розроблятися на загальнодержавному рівні, а не локально, лише зусиллями ентузіастів.

Перспективою застосування предметизації може стати тільки співпраця всіх установ, які займаються цими питаннями. Актуальність уніфікації предметизації ще більше зростає, якщо врахувати перспективи обміну бібліографічними базами даних, створення електронних зведених каталогів, взаємонадання доступу до інформаційних ресурсів. Успіх функціонування електронних форм інформації та використання їх у бібліотеках залежить від кожної установи, чіткого дотримання вимог стандартів та методики каталогізування.

Список використаної літератури

1. Дзюба, Н. Й. Сучасні тенденції у науковій обробці документів / Н. Й. Дзюба // Світ дит. бібліотек. – 2009. – № 4. – Спец. вип. – С. 12–14. – Бібліогр.: с. 14.
2. Дитяча бібліотека та новітні інформаційні технології [Електронний ресурс]. Вип. 4: Методичні рекомендації з питань розкриття змісту та використання інформаційних ресурсів) // Національна бібліотека України для дітей : веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – К., 2010. – Режим доступу: <http://chl.kiev.ua/default.aspx?id=5780>. – Назва з екрана.
3. Серебрянникова, Т. О. Предметизация документов : учеб.-практ. пособие / Т. О. Серебрянникова. – СПб. : Профессия, 2012. – 230 с.
4. Форматы Marc 21 [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа: <http://marc21.rsl.ru/index.php?f=227>. – Название с экрана.

Рассмотрен вопрос предметизации документов в библиотеках Украины для детей, представлены основные тенденции содержательного каталогизирования в электронных каталогах детских библиотек, раскрыты поисковые возможности веб-каталога Национальной библиотеки Украины для детей.

Ключевые слова: Национальная библиотека Украины для детей, предметизация документов, каталогизирование, электронные каталоги, веб-каталоги.

Н. Є. Зоріна,
*наук. співроб. відділу наукового опрацювання документів і
організації каталогів Державної науково-педагогічної бібліотеки
України імені В. О. Сухомлинського*

Кооперування діяльності з аналітичного опрацювання збірників наукових праць: проблеми і перспективи

У статті представлено результати дослідження стану аналітико-синтетичного опрацювання наукових збірників з питань освіти, педагогіки та психології в провідних освітянських бібліотеках України. Проаналізовано можливості кооперативної взаємодії Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського з книгозбірнями мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України у напрямі обміну або запозичення аналітичних бібліографічних записів статей зі збірників наукових праць. Розглянуто перспективи та основні проблеми організації цього процесу.

Ключові слова: *електронний каталог, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, кооперативна взаємодія, обмін бібліографічними записами, збірники наукових праць, наукові статті, аналітико-синтетичне опрацювання.*

Постановка проблеми. Створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (ІГР) з питань освіти, педагогічної та психологічної наук на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на засадах кооперування з провідними книгозбірнями мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України є важливим завданням у процесі формування повноцінного інформаційного ресурсу. Кооперування діяльності у створенні зведених або розподілених електронних каталогів (баз даних) є найбільш ефективною формою організації роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з мережею освітянських бібліотек України для формування ІГР [5; 6]. За такого підходу кожен з учасників робить відповідний внесок за своїми можливостями з дотриманням заздалегідь встановлених правил і водночас може користуватись усіма результатами спільних досягнень. Зокрема, перспективним є кооперування роботи щодо аналітичного опрацювання статей зі збірників наукових праць (ЗНП),

матеріалів конференцій тощо та обмін бібліографічними записами (БЗ) в електронній формі.

Аналіз останніх досліджень. Досвід бібліотек України, Росії, Білорусі у напрямі впровадження корпоративних проектів і розвитку міжбібліотечної корпоративної взаємодії та проблеми, які потребують вирішення на шляху впровадження таких технологій, вивчалися у працях Н. Н. Титової [9], Н. І. Дзюби та А. С. Кобзаренко [1], О. Мар'їної [3], В. В. Фоміних [10], М. А. Новікової [4]. Проблеми технічного забезпечення розглядаються у працях К. Є. Соколинського [8], Ю. В. Костюкевича [2]. У роботі Л. І. Самчук [7] представлено дослідження розвитку корпоративних бібліотечних систем та огляд стану діяльності бібліотечних консорціумів, асоціацій, корпорацій зарубіжних країн (США, країн Європи, СНД тощо), а також досвід ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з обміну електронними БЗ періодичних видань з освітянськими бібліотеками України.

Основна частина. Упровадження обміну аналітичними БЗ статей зі збірників наукових праць з освітянськими бібліотеками дасть змогу підвищити ефективність аналітичного опрацювання ЗНП в ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та в кожного з партнерів обміну, і, як наслідок, покращити забезпечення інформаційних потреб користувачів:

пришвидшити процес аналітичного опрацювання ЗНП завдяки вливанню в ЕК готових аналітичних БЗ; розширити тематику аналітичних БЗ в ЕК у результаті вливання до ЕК аналітичних БЗ статей зі збірників гуманітарного профілю; пришвидшити надання користувачам доступу до наукової інформації, яка міститься в ЗНП.

Початок аналітичного опрацювання наукових збірників з питань освіти, педагогіки та психології було покладено ще у 2000 р., коли у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського була організована систематична картотека статей зі збірників (СКСЗ). Сьогодні вона налічує понад 50 000 карток і постійно поповнюється. У середині 2008 р. було розпочато роботу з аналітико-синтетичного опрацювання статей із ЗНП і матеріалів наукових конференцій

в електронному каталозі, організованому на платформі САБ «ІРБІС». Станом на 01.09.2012 р., у БД «Книги» було створено понад 20 000 аналітичних БЗ статей із ЗНП. Щорічно до ЕК вводиться 6 000 аналітичних БЗ. І

систематична картотека, і електронний ресурс наукових статей мають стійкий попит у користувачів бібліотеки.

За період 2008–2012 рр. було опрацьовано понад 130 назв ЗНП і понад 60 назв матеріалів конференцій, що становить більше 630 примірників наукових збірників із педагогіки та психології. Крім того, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського отримує значну кількість ЗНП з інших дисциплін гуманітарного профілю. Оперативно опрацювати таку кількість інформації силами однієї бібліотеки досить складно, оскільки це вимагає значних людських ресурсів і витрат часу. Тому для підвищення ефективності роботи в цьому напрямі необхідно впроваджувати інноваційні підходи, одним із яких є кооперування роботи щодо аналітичного розпису статей, а саме – обмін БЗ з бібліотеками мережі та установами, які видають наукові збірники, насамперед з інститутами НАПН України, вищими навчальними закладами (ВНЗ) педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, інститутами післядипломної педагогічної освіти (ППО), а також класичними університетами.

У межах НДР «Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського» (науковий керівник – П. І. Рогова, канд. іст. наук, старш. наук. співроб., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) фахівцями відділу наукового опрацювання документів і організації каталогів у 2012 р. проведено дослідження щодо можливості обміну аналітичними БЗ статей зі збірників наукових праць із провідними освітянськими бібліотеками.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю активізації формування ІПР з питань освіти, педагогіки та психології через упровадження кооперативних форм співпраці. Вивчення можливостей і

проблем взаємодії освітянських бібліотек щодо обміну або запозичення аналітичних БЗ статей із наукових збірників є необхідним кроком на цьому шляху.

Метою дослідження є формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формі й надання до нього вільного й багатоаспектного доступу, у т. ч. віддаленим користувачам, для інформаційного забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної освіти, педагогічної й психологічної науки і практики.

Завданням дослідження є з'ясування умов та особливостей взаємодії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та провідних освітянських бібліотек щодо обміну аналітичними БЗ статей зі збірників наукових праць на кооперативних засадах, а також виявлення основних проблем, які необхідно вирішити на шляху впровадження цього проекту.

Дослідження питання можливостей обміну аналітичними БЗ зі збірників наукових праць проводилося методом анкетування. Для цього було розроблено анкету, у якій максимально враховувалися моменти, пов'язані з можливою співпрацею у визначеному напрямі, зокрема: наявність у фондах освітянських бібліотек збірників наукових праць з питань освіти, педагогіки, психології, виданих їхніми та іншими установами; наявність і вид програмного забезпечення (ПЗ) для створення електронних каталогів (баз даних); якісний рівень аналітико-синтетичного опрацювання статей із ЗНП; бажання й готовність бібліотек співпрацювати в напрямі обміну аналітичними БЗ; можливість здійснення обміну БЗ через Інтернет тощо. За змістом запитання анкети можна умовно поділити на дві групи: 1) запитання загального характеру, відповіді на які не залежать від наявності ЕК, наприклад: представлення ЗНП у фондах бібліотек, використання УДК/ББК, доступ до Інтернету тощо; 2) запитання, які безпосередньо стосуються роботи з ЕК.

Анкети було поширено між **74** провідними освітянськими бібліотеками, серед них: **40** книгозбірень педагогічних та інженерно-

педагогічних ВНЗ III–IV р. а.; 27 бібліотек ІІПО; 5 книгозбірень наукових установ НАПН України; Львівська та Миколаївська науково-педагогічні бібліотеки.

У процесі анкетування було отримано 63 відповіді. За результатами анкетування їх можна поділити відповідно до ПЗ, що використовується в бібліотеках: САБ «ІРБІС», «УФД-Бібліотека», «Інші програми», «Немає програмного забезпечення». У кожній з цих груп розглянуто стан аналітико-синтетичного опрацювання ЗНП і готовність бібліотек до обміну БЗ статей зі збірників на умовах дотримання спільних правил опрацювання документів.

Обов'язковою умовою для співпраці з обміну аналітичними БЗ є наявність збірників у фондах бібліотек (у паперовому чи електронному вигляді) в обох партнерів по обміну. Аналіз результатів анкетування показав, що:

– більшість наукових установ і навчальних закладів, які мають бібліотеки, видають ЗНП з питань освіти, педагогіки і психології – 55 із 63 (87 %). З них 44 установи видають ЗНП, які входять до Переліку наукових фахових видань, затвердженого ВАК України;

– бібліотеки всіх установ, що видають ЗНП з питань освіти, педагогіки та психології, отримують збірники своїх установ, хоча деякі з них зазначають, що це відбувається із запізненням;

– 15 бібліотек відповіли, що до їхніх фондів надходять тільки ЗНП з педагогіки і психології, видані їхньою установою, а збірники, видані іншими установами, вони не отримують;

– збірники наукових праць з питань освіти, педагогіки і психології, видані іншими установами, отримують 46 із 63 опитаних бібліотек (73 %), але нерегулярно, а частина бібліотек не отримує їх взагалі;

– у більшості опитаних бібліотек (46 з 63 або 73 %) ЗНП з питань освіти, педагогіки та психології відображаються в ЕК.

Наявність у бібліотеках програмного забезпечення для організації електронних каталогів представлена в табл. 1.

Наявність програмного забезпечення в бібліотеках

Програмне забезпечення	Кількість бібліотек	
	усього	відповіли на анкету
САБ «ІРБІС» (ІРБІС 32, ІРБІС 64, Демоверсія)	27	27
«УФД-Бібліотека»	21	18
Інші програми (ліцензійні або авторські розробки)	13	9
Усього мають програмне забезпечення:	61	54
Немає програмного забезпечення	13	9

54 з проанкетованих бібліотек ведуть електронні каталоги, використовуючи різне ПЗ. З інших джерел нам відомо, що з 11 бібліотек, які не надіслали відповіді на анкету, три книгозбірні використовують програмне забезпечення «УФД-Бібліотека», чотири – інші програми, а чотири взагалі не мають ніякого ПЗ.

Співвідношення використання різного ПЗ в бібліотеках ілюструє діаграма (рис. 1):

Рис. 1. Програмне забезпечення, що використовується для організації електронних каталогів

Із 54 бібліотек, які мають ЕК, **аналітико-синтетичне опрацювання ЗНП** різною мірою здійснюють лише 39 (табл. 3), із них:

– 35 бібліотек здійснюють аналітичне опрацювання збірників, які видають їхні установи;

– 26 книгозбірень виконують аналітичне опрацювання збірників, які видають інші установи;

– 28 бібліотек здійснюють аналітичне опрацювання ЗНП іншої тематики гуманітарного профілю (філософія, соціологія, політика, економіка, мовознавство, літературознавство, бібліотечна справа тощо);

– 12 книгозбірень опрацьовують лише ЗНП, що видають їхні установи. Це бібліотеки РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет», Бердянського ДПУ, Севастопольського МГУ, ІППО Севастопольського МГУ, Херсонської академії неперервної освіти, Луганського НУ, Кам'янець-Подільського НУ, Уманського ДПУ, Глухівського НПУ, ІППО Чернівецької області, Південноукраїнського НПУ, Івано-Франківського обласного ІППО.

У двох бібліотеках аналітичне опрацювання ЗНП не здійснюється, уводиться тільки зміст збірників (бібліотеки Ніжинського ДУ і Черкаського НУ).

Кілька бібліотек опрацьовують ЗНП з питань освіти, педагогіки і психології та відображають їх лише в традиційній (картковій) формі навіть за наявності ЕК. Це бібліотеки Маріупольського ДУ, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, Херсонського ДУ, ДВНЗ „Університет менеджменту освіти» НАПН України.

Для створення БЗ в ЕК у 50 % бібліотек мовою каталогізування є тільки українська. В інших бібліотеках для службових записів (ключові слова, предметні рубрики, анотації) використовуються як українська, так і російська мови (табл. 2):

Таблиця 2

Мова службових записів в електронних каталогах

Мова службових записів в ЕК	Кількість бібліотек
тільки українська мова	27
українська + російська	26
тільки російська мова	1

Отримувати БЗ статей із ЗНП від ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на умовах обміну хотіли б 46 бібліотек, а надавати свої записи готові 40 бібліотек Але **готовність до обміну БЗ статей із ЗНП на умовах дотримання спільних правил опрацювання документів** виявили лише 28 бібліотек (табл. 3).

Таблиця 3

Можливості співпраці з бібліотеками щодо обміну БЗ

Програмне забезпечення	Кількість бібліотек	Розписують ЗНП в ЕК		Хотіли б опрацювати БЗ спільно	Готові надавати і БЗ статей	Готові до співпраці на спільних умовах	
		так	ні			Так	ні
САБ „ІРБІС»	27	16	11	24	21	15*	12
„УФД-Бібліотека»	18	17	1	14	14	11	7
Інші програми	9	6	3	8	5	2	7
Усього бібліотек	54	39	15	46	40	28	26

Оскільки в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ЕК формується у САБ «ІРБІС», найбільш перспективними для організації обміну БЗ є бібліотеки, які використовують це програмне забезпечення, – 27 з 63 опитаних книгозбірень (табл. 1, 3). Тому нами насамперед розглядалися можливості співпраці саме з ними. Слід зазначити, що бібліотеки, які використовують САБ „ІРБІС», мають різні версії цієї програми – «ІРБІС 64», «ІРБІС 32», демоверсію.

За результатами анкетування (табл. 4) аналітико-синтетичне опрацювання ЗНП з педагогіки і психології, а також деяких збірників з гуманітарних наук здійснюють лише 16 з 27 бібліотек цієї групи, а 11 бібліотек не провадять його взагалі, уводять лише зміст або розписують ЗНП у традиційній картковій формі.

* Відповідь «Так» дали 15 бібліотек, але три з них не здійснюють аналітико-синтетичного опрацювання ЗНП в ЕК.

**Аналітико-синтетичне опрацювання ЗНП у
бібліотеках, які використовують САБ «ІРБІС»**

Аналітичне опрацювання ЗНП в ЕК	Кількість бібліотек	Готові до співпраці
Здійснюють різною мірою, усього	16	12
у т. ч. – з питань освіти, педагогіки, психології зі збірників, які видає їхня установа	13	9
– з питань освіти, педагогіки, психології зі збірників, які видають інші установи	11	11
– іншої тематики гуманітарного профілю (філософія, соціологія, політика, економіка, мовознавство, літературознавство тощо)	11	10
Не здійснюють аналітичне опрацювання ЗНП в ЕК	11	3

Крім того аналіз анкет засвідчив, що опрацювання ЗНП у САБ «ІРБІС» виконується в різних бібліотеках по-різному.

По-перше, це відбувається в різних базах даних.

Рис. 2. Аналітико-синтетичне опрацювання збірників наукових праць в окремих базах даних САБ «ІРБІС»

Як видно з діаграми (рис. 2), більшість бібліотек для аналітичного опрацювання ЗНП використовує БД періодичних видань. У БД спільно з книжковими виданнями (як практикується у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) збірники розписують лише дві бібліотеки – це бібліотека РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта) та Обласний науково-бібліотечний центр Дніпропетровського обласного ІІПО.

По-друге, аналітичні БЗ статей мають неоднакову повноту. Наприклад, не всі бібліотеки здійснюють індексування за УДК, записують ключові слова, створюють предметні рубрики тощо (табл. 5).

Таблиця 5

Рівень аналітичного опрацювання ЗНП в ЕК у бібліотеках, які використовують САБ «ІРБІС»

Поля в ЕК	Заповнюють (із 16 бібліотек, які опрацьовують ЗНП у САБ «ІРБІС»)	Заповнюють (із 12 бібліотек, готових до співпраці)
Ключові слова	12	10
Предметні рубрики	14	11
Анотації	11	8
УДК	4	4
ББК	14	10
УДК та ББК	4	3

З 16 бібліотек, які здійснюють аналітичне опрацювання наукових збірників в САБ «ІРБІС», тільки вісім при опрацюванні статей заповнюють поля «Ключові слова», «Предметні рубрики», «Анотації» одночасно.

Індексування за УДК здійснюють тільки чотири бібліотеки з 16-ти – це бібліотека Житомирського ДУ ім. Івана Франка, наукова бібліотека НПУ ім. М. П. Драгоманова, наукова бібліотека Української інженерно-педагогічної академії (Харків) та бібліотека Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Усі інші книгозбірні індексують за ББК, чотири бібліотеки – за УДК і ББК одночасно. Це, можливо, задовольняє внутрішні потреби згаданих установ, але для здійснення обміну БЗ з метою створення повноцінних і якісних ЕК цього недостатньо, оскільки вимагає суттєвого доопрацювання БЗ.

Бібліотеки, які використовують програмне забезпечення «УФД-Бібліотека», також розглядалися нами як потенційні партнери для обміну аналітичними БЗ (18 бібліотек), оскільки конвертування БЗ до ЕК САБ «ІРБІС» можливе, але технічні сторони цього процесу нам поки що невідомі.

Результати анкетування свідчать, що в цих книгозбірнях аналітичне опрацювання наукових збірників ведеться досить активно – практично всі вони опрацьовують ЗНП з питань освіти, педагогіки і психології, а також з гуманітарних дисциплін. У цих бібліотеках також неоднаковий рівень повноти аналітичних БЗ (табл. 6).

Таблиця 6

Рівень аналітико-синтетичного опрацювання статей із ЗНП в ЕК у бібліотеках, які використовують «УФД-Бібліотека»

Поля в ЕК	Заповнюють (із 18 бібліотек, які опрацьовують ЗНП в «УФД-Бібліотека»)	Заповнюють, (з 11 бібліотек, готових до співпраці)
Ключові слова	15	9
Предметні рубрики	10	8
Анотації	8	5
УДК	5	4
ББК	16	10
УДК та ББК	4	3

Із проанкетованих бібліотек дев'ять використовують інше програмне забезпечення: «MARK-SQL» та АІБС «UniLib» – по дві книгозбірні; «Славутич» – одна; власні розробки – чотири.

Можливості співпраці з цими книгозбірнями також розглядалися нами.

На запитання щодо готовності до співпраці відповіли позитивно тільки дві бібліотеки (Мелітопольського ДПУ та Івано-Франківського обласного ІППО). У цих книгозбірнях використовуються власні програми, але їхні технічні можливості, сумісність з САБ «ІРБІС» і можливість конвертування БЗ невідомі.

Проблемні питання на шляху до співпраці. Із 63 опитаних бібліотек 28 висловили готовність до співпраці на спільних умовах. Але є низка проблем, які потрібно вирішити для того, щоб це стало можливим.

Однією з найважливіших умов для співпраці з обміну аналітичними БЗ є наявність збірників у фондах бібліотек (у паперовому або електронному

вигляді). Частина бібліотек в анкетах зазначає, що отримує ЗНП нерегулярно, у незначній кількості, особливо збірники від інших установ. Керівники деяких книгозбірень наголошують саме на проблемі відсутності збірників як перешкоді для співпраці. Вирішення саме цього питання є одним із ключових у процесі організації обміну аналітичними БЗ.

Керівники бібліотек як причини відмови від співпраці називають такі проблеми: різне ПЗ, недостатнє технічне забезпечення, відсутність можливості здійснення обміну Інтернет-засобами .

Висновки за результатами дослідження та **перспективи** подальшої роботи з організації обміну аналітичними БЗ з освітянськими бібліотеками.

- Більшість провідних освітянських бібліотек отримують ЗНП з питань освіти, педагогіки, психології, а також із гуманітарних дисциплін.

Книгозбірні всіх установ, які видають ЗНП з питань освіти, педагогіки, психології, отримують ці збірники, деякі бібліотеки – із запізненням.

Збірники з питань освіти, педагогіки, психології, видані іншими установами, а також збірники гуманітарного профілю бібліотеки отримують несистематично, у незначній кількості або не отримують зовсім. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського також отримує ЗНП з питань освіти, педагогіки, психології не від усіх установ і не систематично. Оскільки наявність повнотекстових документів у паперовому чи електронному вигляді є обов'язковою умовою для організації обміну аналітичними БЗ, необхідно першочергово налагодити надходження до бібліотек-учасниць проекту збірників наукових праць педагогічної та психологічної тематики.

- Аналітико-синтетичне опрацювання ЗНП здійснюють 39 з 63 бібліотек, які взяли участь в анкетуванні. Повнота бібліографічних записів у різних бібліотеках неоднакова, тому необхідне попереднє узгодження спільних умов опрацювання статей із ЗНП з усіма бібліотеками-учасниками проекту, як-от: перелік обов'язкових для заповнення полів, мова каталогізування, правила заповнення полів і підполів тощо.

- Потребують перевірки деякі суто технічні проблеми, що стосуються обміну аналітичними БЗ зі збірників наукових праць, зокрема наявність відповідної комп'ютерної техніки та програмного забезпечення, сумісність ПЗ, можливість конвертування записів, зроблених за допомогою різного ПЗ; можливість запозичення повного блоку записів «Збірник + Статті» як умова доцільності роботи; можливість коректного вливання запозичених аналітичних БЗ у БД «Книги» ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського тощо.

- Визначено бібліотеки, з якими на цей час можна починати переговори щодо обміну аналітичними БЗ, – насамперед ті, які використовують однакове з ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського програмне забезпечення – САБ «ІРБІС», здійснюють аналітико-синтетичне опрацювання збірників наукових праць в ЕК, мають можливість здійснення обміну БЗ Інтернет-засобами та готові до співпраці на спільних умовах. З метою виявлення всіх проблемних моментів і налагодження процесу планується в експериментальному режимі випробувати, як відбуватиметься обмін аналітичними БЗ, після чого можна буде укласти з бібліотеками-партнерами угоди про співпрацю з обміну аналітичними БЗ та розпочинати обмін.

Список використаної літератури

1. Дзюба, Н. И. Корпоративные проекты библиотек Украины для детей [Электронный ресурс] / Н. И. Дзюба, А. С. Кобзаренко // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : материалы конф. – Электрон. текст. дан. – М. : ГПНТБ России, 2010. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. требования: IBM PC, Windows 2000 или выше. – Загл. с этикетки диска. – ISBN 978-5-85638-139-8. – № гос. регистрации 0321000673.

2. Костюкевич Ю. В. Проект создания Корпоративной сети публичных городских библиотек г. Минска [Электронный ресурс] / Ю. В. Костюкевич // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : материалы конф. – Электрон. текст. дан. – М. : ГПНТБ России, 2010. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. требования: IBM PC,

Windows 2000 или выше. – Загл. с этикетки диска. – ISBN 978-5-85638-139-8. – № гос. регистрации 0321000673.

3. *Мар'їна, О.* Розвиток корпоративних бібліотечних проєктів в Україні / *О. Мар'їна* // Вісн. Книжк. палати. – 2010. – № 1. – С. 22–25.

4. *Новикова, М. А.* Обмен аналитическими библиографическими записями в рамках консорциума LibKAPD. Практика работы ИБО ЦБ им. Я. Купалы [Электронный ресурс] / *М. А. Новикова* – Режим доступа: www.bla.by/public/26102006_03.doc. – Название с экрана.

5. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України : затв. спіл. наказом М-ва освіти і науки України та Акад. пед. наук України від 30.05.2003 р. № 334/31 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 21. – С. 27–32.

6. *Рогова, П. І.* Формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: стан і шляхи розвитку / *П. І. Рогова* // Наук.пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – К., 2010. – Вип. 2 : Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку. – С. 10–27.

7. *Самчук, Л. І.* Розвиток кооперативної діяльності освітянських бібліотек України з формування електронних каталогів [Електронний ресурс] / *Л. І. Самчук, Н. В. Лисиця* – Режим доступу: www.journal.iitta.gov.ua – Назва з екрана.

8. *Соколинский, К. Е.* Новые подходы к каталогизации заимствованием в ИРБИС-корпорации [Электронный ресурс] / *К. Е. Соколинский* // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : материалы конф. – Электрон. текст. дан. – М. : ГПНТБ России, 2010. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. требования: IBM PC, Windows 2000 или выше. – Загл. с этикетки диска. – ISBN 978-5-85638-139-8. – № гос. регистрации 0321000673.

9. *Титова, Н. Н.* Роль и место библиотек в построении информационного общества: отдельные аспекты, опыт и первоочередные задачи [Электронный ресурс] / *Н. Н. Титова* // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : материалы конф. – Электрон. текст. дан. – М. : ГПНТБ России, 2010. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. требования: IBM PC, Windows 2000 или выше. – Загл. с этикетки диска. – ISBN 978-5-85638-139-8. – № гос. регистрации 0321000673.

10. *Фоміних, В. В.* Корпоративна діяльність бібліотек ВНЗ [Електронний ресурс] / *В. В. Фоміних.* — Режим доступу:

http://library.tup.km.ua/about_library/naukova_robota/2010/fom_kor.htm – Назва з екрана.

В статье представлены результаты исследования состояния аналитико-синтетической обработки научных сборников по вопросам образования, педагогики и психологии в ведущих библиотеках образования Украины. Проанализированы возможности кооперативного взаимодействия Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского с сетью библиотек образования МОНмолодежиспорта Украины и НАПН Украины в направлении обмена или заимствования аналитических библиографических записей статей из сборников научных трудов. Рассмотрены перспективы и основные проблемы организации этого процесса.

Ключевые слова: электронный каталог, Государственная научно-педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского, кооперативное взаимодействие, обмен библиографическими записями, сборники научных трудов, научные статьи, аналитико-синтетическая обработка.

*С. Г. Коваленко,
наук. співробітник відділу наукового опрацювання
документів і організації каталогів ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського*

Зведена база даних дисертацій з педагогіки та психології: актуальність та перспективи створення

Статтю присвячено створенню зведеної бази даних дисертацій з педагогічних та психологічних питань на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: *ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, дисертації, зведені каталоги, бази даних, електронні каталоги, педагогіка, психологія, бібліотеки, наукові установи, НАПН України.*

У межах виконання НДР «Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського» (наук. керівник – П. І. Рогова, канд. іст. наук, директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) і згідно з плановими завданнями на 2012 р. розпочато створення зведеної бази даних дисертацій з питань педагогіки та психології, що зберігаються в освітянських бібліотеках України.

Метою роботи є формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (ІГР) в електронній формі та надання до нього вільного й багатоаспектного доступу для інформаційного забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної освіти, педагогічної та психологічної науки і практики.

Завданням роботи є акумулювання інформації про дисертації з питань педагогіки та психології на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – головного координаційного центру мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України для спрощеного доступу до них насамперед віддаленим користувачам.

Актуальність роботи зумовлена важливістю на сьогодні інформації, що міститься в дисертаційних дослідженнях, для науковців, пошукувачів, дисертантів, практичних педагогів, а також наданням можливості знайти цю інформацію.

Дисертація (від лат. dissertation – дослідження, міркування) – це спеціальна форма наукового твору, який має науково-кваліфікаційний характер, підготовлений для публічного захисту й отримання вченого ступеня. Дисертація виконується особисто у вигляді спеціально підготовленого рукопису або опублікованої наукової монографії. Вона містить висунуті автором для прилюдного захисту науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати, наукові положення, характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача в науку.

Зведені електронні каталоги (бази даних) – це каталоги, які відображають ресурси кількох самостійних бібліотек або бібліотечної мережі певної галузі. За допомогою сигл ідентифікації (умовних позначок бібліотек-учасниць) у зведеному електронному каталозі (ЗвЕК) або зведеній базі даних (ЗвБД) зазначається, у фонді якої бібліотеки є той або інший документ [1].

Необхідною умовою організації ЗвЕК та ЗвБД є:

- наявність у кожній бібліотеці-учасниці створення ЗвЕК/ЗвБД власного електронного каталогу;
- дотримання єдиних стандартів на створення бібліографічних записів для того, щоб процеси опрацювання документів і поповнення баз даних були уніфіковані, що дасть змогу підтримувати єдиний корпоративний стандарт представлення даних;
- наявність Інтернету в бібліотеці-учасниці ЗвЕК/ЗвБД.

На першому етапі дослідження проводилося в бібліотеках наукових установ НАПН України. До них належать:

- бібліотека ім. А. Ф. Залевської Інституту психології ім. Г. С. Костюка;

- бібліотека Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих;
- бібліотека Інституту соціальної та політичної психології;
- бібліотека Інституту професійно-технічної освіти;
- бібліотека Інституту вищої освіти;
- бібліотека Навчально-наукового центру професійно-технічної освіти;
- бібліотека Університету менеджменту освіти (УМО).

Цей вибір був обумовлений насамперед тим, що в названих бібліотеках зосереджено значну частину дисертацій, захищених в установах НАПН України; науковці саме цих установ передусім потребують такої інформації; усі ці установи розташовані в м. Києві і співробітництво з ними (особливо на початковому етапі створення ЗвБД) найбільш просте; у всіх бібліотеках встановлено однаковий програмний продукт САБ «ІРБІС».

Для створення ЗвБД дисертацій необхідно було дослідити стан роботи з електронними каталогами в бібліотеках наукових установ НАПН України.

Зокрема, головна увага приділялася з'ясуванню таких питань:

- який обсяг дисертацій, що зберігаються в бібліотеках;
- чи створюється в бібліотеці електронний каталог;
- який програмний продукт встановлено в бібліотеці;
- чи відображаються в ЕК дисертації;
- чи підключена бібліотека до Інтернету.

У результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що у фондах зазначених бібліотек на 01.10.12 р. зберігається 2281 прим. дисертацій:

- у бібліотеці ім. А. Ф. Залевської Інституту психології ім. Г. С. Костюка – **1041** прим.;
- у бібліотеці Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих – **480** прим.;
- у бібліотеці Інституту соціальної та політичної психології – **84** прим.;
- у бібліотеці Інституту професійно-технічної освіти – **82** прим.;

- у бібліотеці Інституту вищої освіти – **290** прим.;
- у бібліотеці Університету менеджменту освіти – **244** прим.;
- у бібліотеці Навчально-наукового центру професійно-технічної освіти дисертацій немає.

Електронний каталог започатковано лише в чотирьох бібліотеках:

- бібліотеці ім. А. Ф. Залевської Інституту психології ім. Г. С. Костюка;
- бібліотеці Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих;
- бібліотеці Інституту професійно-технічної освіти;
- бібліотеці УМО.

У трьох бібліотеках з чотирьох (окрім бібліотеки УМО), в яких започатковано електронний каталог, встановлено САБ «ІРБІС». Повна версія програмного продукту наявна тільки у двох бібліотеках: Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих та Інституту професійно-технічної освіти. У бібліотеці ім. А. Ф. Залевської Інституту психології ім. Г. С. Костюка встановлена демо-версія САБ «ІРБІС». У бібліотеці УМО встановлено АБІС «УФД-Бібліотека», в електронний каталог введено 92 прим. дисертацій.

У всіх цих бібліотеках дисертації відображаються в ЕК, організація яких відбулася в період 2010–2012 рр.

До Інтернету підключено всі бібліотеки, але електронні каталоги в жодній з чотирьох книгозбірень через Інтернет недоступні.

У процесі дослідження було з'ясовано, що в кожній із названих бібліотек БЗ створюються переважно з дотриманням вимог чинних стандартів, але є деякі розбіжності. Зокрема, не заповнювалося поле 902 сторінки «Технологія». Були розбіжності в кодах найменувань спеціальностей ВАК. Траплялися помилки в заповненні полів.

Для уніфікування створення бібліографічних записів дисертацій та уникнення у майбутньому помилок серед фахівців відділу наукового опрацювання документів і організації каталогів ДНПБ України

ім. В. О. Сухомлинського було розроблено інструкцію «Створення бібліографічних записів для зведеної бази даних дисертацій» (затв. вченою радою ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського 12.04.2012 р., протокол № 5).

Ця інструкція визначає набір полів і підполів та правила їх заповнення для організації та ведення зведеної бази даних дисертацій в модулі «Каталогізатор» САБ «ІРБІС». Інструкція призначена для бібліотек-учасниць створення зведеної БД дисертацій, представлених на будь-яких носіях (паперових або електронних) [3]. Вона була роздана завідувачам усіх вище згаданих бібліотек для опрацювання й подальшого використання в роботі. Крім того, для фахівців цих книгозбірень було проведено навчання, а також здійснювалося консультування зі створення БЗ дисертацій.

У рамках надання методичної допомоги вище зазначеним бібліотекам і для полегшення їхньої роботи в процесі створення БЗ дисертацій, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського забезпечує ці книгозбірні необхідною нормативною, інструктивною та методичною документацією. Найближчим часом планується також вбудувати в програму «ІРБІС» цих бібліотек словники, вже створені фахівцями нашого відділу. Це, зокрема, видання «Коди найменувань спеціальностей ВАК», словник «Персоналії», авторитетний файл «Коллективні автори» тощо.

Крім того, фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського були розроблені сигли бібліотек мережі для їхньої ідентифікації в електронному режимі. Ці шифри документів визначені для різних видів освітянських бібліотек. Зокрема, сигла **В000** ідентифікує бібліотеки наукових установ НАПН України. Згідно з інструкцією «Створення бібліографічних записів для зведеної бази даних дисертацій» при занесенні даних у поле 902 «Тримач документа» заповнення підполів «Назва організації» та «Сигли (національний код організації)» є обов'язковим.

До кінця 2012 р. практична співпраця зі створення ЗвБД дисертацій відбувається в експериментальному режимі. На жаль, поки що вона може

здійснюватися лише з чотирма бібліотеками, в яких започатковано електронне каталогізування.

У бібліотеці Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих інструкція впроваджується, і співпраця з цією установою проходить без ускладнень.

У бібліотеці Інституту професійно-технічної освіти також дуже відповідально поставилися до впровадження інструкції, тому взаємодія налагоджується.

У бібліотеці ім. А. Ф. Залевської Інституту психології ім. Г. С. Костюка інструкція зі складання бібліографічних записів для зведеної БД дисертацій не впроваджується, тому що в книгозбірні немає фахівця для роботи з електронним каталогом.

В інших бібліотеках необхідно активізувати роботу зі створення електронних каталогів, встановити повну версію програмного продукту «ІРБІС» і, за можливості, поліпшити ТЗ, зокрема забезпечити бібліотеки якісною комп'ютерною технікою.

У результаті спільної діяльності з бібліотеками наукових установ НАПН України в електронному каталозі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського створено «Зведену базу даних дисертацій освітянських бібліотек», до якої вже скопійовано БЗ дисертацій з електронного каталогу нашої бібліотеки і яка надалі поповнюється в міру надходження й опрацювання дисертацій. До цієї БД мають імпортуватися бібліографічні записи дисертацій з електронних каталогів усіх бібліотек-учасниць проекту з одночасним звірянням БЗ на дублетність.

Сьогодні ЗвБД налічує **3064** БЗ дисертацій. Її виставлено на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Це переважно БЗ дисертацій нашої бібліотеки, а також з Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих. Наразі вирішуються суто технічні питання щодо передачі записів бібліотек-учасниць до ЗвБД.

Висновки. Результати дослідження показали таке:

– дисертації зберігаються у фондах шести бібліотек наукових установ НАПН України із семи досліджених;

– загальний обсяг дисертацій у фондах бібліотек установ НАПН України – **2281** прим.;

– електронний каталог ведеться в чотирьох бібліотеках із семи, але активно створюється лише у двох;

– дисертації в ЕК відображаються, але доступу до цієї інформації через Інтернет немає;

– у бібліотеках інститутів гостро стоїть кадрове питання, не вистачає кваліфікованих працівників;

– технічне забезпечення бібліотек не завжди відповідає сучасним вимогам, зокрема, в Інституті психології ім. Г. С. Костюка застаріла комп'ютерна техніка.

Усім директорам зазначених вище наукових установ НАПН України були направлені листи за підписом директора ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського П. І. Рогової з проханням сприяти вирішенню конкретних для кожної бібліотеки проблем щодо створення зведеної бази даних дисертацій з питань педагогіки та психології.

Для поліпшення роботи бібліотек наукових установ НАПН України фахівцями відділу наукового опрацювання документів і організації каталогів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було здійснено низку заходів, зокрема:

– **уперше було розроблено інструкцію** для створення бібліографічних записів у зведеній базі даних дисертацій з питань педагогіки та психології, що зберігаються в освітянських бібліотеках України;

– розроблена інструкція втілена в практику роботи цих бібліотек; з фахівцями названих книгозбірень проведено навчання та здійснюється постійне консультування;

– усі нові БЗ створюються з дотриманням вимог інструкції, а вже створенні БЗ редагуються відповідно до цих вимог;

– у результаті проведеної роботи суттєво поліпилася якість створюваних БЗ дисертацій, отриманих для ЗвБД.

Перспективи. У наступному році планується дослідити можливість співпраці з бібліотеками педагогічних університетів України, інших вишів України, інститутів післядипломної педагогічної освіти, з іншими бібліотеками мережі для залучення їх у проект створення зведеної бази даних дисертацій з питань педагогіки та психології. Для цього буде необхідно виявити дисертації у фондах цих бібліотек, здійснити аналіз стану їхніх електронних каталогів, визначити технічні можливості для експорту/імпорту БЗ тощо. Складність такої роботи полягає в тому, що багато установ не виставляють свої електронні каталоги на сайтах, через що інформація залишається недоступною.

Планується розпочати роботу з проведення анкетування, яким мають бути охоплені всі провідні бібліотеки мережі, а також наукові установи, в яких бібліотеки відсутні, зокрема НАПН України.

Бібліотеки, які використовують не САБ «ІРБІС», розглядаються як потенційні партнери і з часом також можуть бути підключені до цього проекту, оскільки існує можливість конвертування бібліографічних записів.

Список використаної літератури

1. *Иванова, Е.* Межбиблиотечное сотрудничество / Елена Иванова // Библ. дело. – 2009. – № 13. – С. 32–37.
2. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України : затв. спіл. наказом М-ва освіти і науки України та Акад. пед. наук України від 30.05.2003 р. № 334/31 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 21. – С. 27–32.
3. Створення бібліографічних записів для зведеної бази даних дисертацій : інструкція / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [підгот. Коваленко С. Г.]. – Київ, 2012. – 15 с. – Рукопис.

Статья посвящена созданию сводной базы данных диссертаций по психологическим и педагогическим вопросам на базе Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского.

Ключевые слова: ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского, диссертации, сводные каталоги, базы данных, электронные каталоги, педагогика, психология, библиотеки, научные учреждения, НАПН Украины.

*О. А. Кадіна,
заступник директора наукової бібліотеки
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

Ефективне управління в сучасній бібліотеці як ознака лідерства

У статті досліджено сутність лідерства й управління в епоху працівника інтелектуальної праці.

***Ключові слова:** управління, лідер, лідерство, бібліотека, організація, ефективність.*

Постановка проблеми. Ми живемо в епоху розумової праці, коли інтелектуальний капітал набув максимального значення. Раніше вартість продукції становила 80 % вартості матеріалів і 20 % інтелектуальної праці; нині це співвідношення змінилося в протилежному напрямі та становить 70/30. Інформаційна епоха висуває інтелектуальну працю на перше місце. У зв'язку з цим головне – отримувати й застосовувати знання. Світ стає не трудомістким, не матеріалоємним, а енергоємним, наукоємним.

Управління і лідерство – одна з найактуальніших тем сучасності. Згадаємо, що 80 % додаткової вартості послуг на сьогодні створюється завдяки інтелектуальній праці. Процес створення багатства зорієнтований не на гроші і речі, а на людей.

Якість інтелектуальної праці настільки цінна, що, розкривши її потенціал, бібліотека має можливість створити собі високу вартість на ринку задоволення послуг користувачів.

Тому дуже важливо розглянути роль лідерства й управління для керівників сучасної бібліотеки, які однаково важливі й не можуть існувати окремо один від одного.

Слід зазначити, що для успішної адаптації бібліотек до принципово нових умов роботи в незвичайному соціальному та економічному середовищі, в умовах обмеженого фінансування, необхідно змінити підходи до функціонування книгозбірень, розробити нові модель і пріоритети їхнього

розвитку, концепції ефективного управління бібліотекою. Завдання директора сучасної бібліотеки – стати сильним керівником, тим великим лідером, який увійде до відсотка людей, які справді досягнули вершини успіху.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Розкриття проблеми лідерства міститься в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: О. В. Лукашева, М. М. Купчина, О. С. Суханова, Ж. С. Аллаярова, Уоренна Бенніса, Джона Коттера, Джона Маріотті та інших.

В Україні над проблемою формування лідерського потенціалу працювали: О. С. Бурміч, Л. В. Борщ, Н. П. Бабкова-Пилипенко, Л. Л. Приходченко та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання проблеми лідерства в управлінні організацією, дає змогу зробити висновок про необхідність формування лідерських якостей і в керівників сучасної бібліотеки.

Мета статті – визначити природу лідерства, проаналізувати відмінність понять лідерства й управління, визначити сутність ефективного управління в епоху працівника інтелектуальної праці.

Виклад основного матеріалу. У широкому і практичному тлумаченні, можна сказати, що лідерство – це здатність зрозуміло донести до людей думку про їхній потенціал і гідність, про те, що вони зможуть побачити ці риси в собі [1, с. 119]. Проаналізуємо це визначення. Хіба в ньому не простежується сутність по-справжньому дієвого і стійкого лідерства?

Донести до інших людей думку про їхню гідність і потенціал настільки зрозуміло, прозоро і послідовно, щоб вони по-справжньому змогли роздивитися їх в собі, – означає запустити в дію процес бачення, дієвості і становлення.

Звертаючись до сфери лідерства, слід відзначити, що йдеться не про першість, обумовлену офіційним посадовим становищем. Ми говоримо про лідерство як про свідомий вибір на користь спілкування, спрямованого на

чітке донесення до людей думки про їхню гідність і потенціал, яке дає їм змогу усвідомити ці риси в собі. Перед детальним розглядом цього виду лідерства в бібліотеці акцентуємо увагу на чотирьох простих твердженнях:

1. На найелементарнішому рівні організація – це ніщо інше, як взаємини з певною ціллю. Ця мета полягає в задоволенні потреб одного чи декількох осіб або зацікавлених сторін. Найпростіша організація складається з двох осіб, які мають спільну ціль, наприклад, просте ділове партнерство або шлюб.

2. Майже всі люди належать до тієї чи іншої організації.

3. Більша частина робіт у всьому світі виконується в організаціях або за їхньої участі.

4. Найважливіше завдання будь-якої організації, включаючи сім'ю, зводиться до здійснення діяльності таким чином, щоб кожна людина відчувала у душі свій внутрішній потенціал величі, а також прагнула до досягнення цілей і найважливіших пріоритетів організації принцип-центричним способом. Назвемо це *завданням лідерства*.

Отже, організація складається з окремих людей, між якими існують взаємини і які мають спільну мету. Тепер зрозуміло, як ця модель організації може бути застосована до кожного з нас.

Постає питання: «Управління і/або лідерство?»

В останні роки з'явилися сотні книг і тисячі статей, присвячених лідерству, що свідчить про актуальність цього питання. Можна стверджувати, що лідерство – це справжнє мистецтво, яке дає змогу створювати можливості. Завдання школи – давати освіту дітям, але якщо в ній немає справжніх лідерів, то це неефективна освіта. Мета медицини – допомагати людям позбавлятися хвороб, але якщо і тут немає справжніх лідерів, це погана медицина. Можна наводити приклад за прикладом, але все доводить те, що лідерство є найбільшим із мистецтв, оскільки відкриває можливості для розвитку майстерності і професійного зростання в інших сферах.

За результатами дослідження [1, с. 121], проведеного американським спеціалістом з питань керування, викладачем і консультантом з організації управління Стівеном Кові, можна простежити відмінність у поняттях «лідерство» й «управління».

Лідерство	Управління
«Лідери – це особи, які здійснюють правильні вчинки»	«Менеджери – це особи, які роблять все так, як треба»
Уоренн Бенніс	
«Лідерство в тому, щоб справлятися зі змінами »	«Управління в тому, щоб справлятися з труднощами»
Джон Коттер	
«Лідерство викликає кінестетичне відчуття, відчуття руху»	«Управління полягає в «управлінні» з речами, у підтримці порядку, в організації та контролі»
Кузес і Познер	
«...Лідерів хвилює те, що означають для людей ті чи інші речі»	«Менеджерів хвилює те, як здійснити ті чи інші речі»
Амбрахам Залезник	
«Лідери – архітектори»	«Менеджери – будівельники»
Джон Маріотті	

Лідерство й управління однаково важливі, вони не можуть існувати окремо один від одного. У більшості організацій занадто багато управління й мало лідерства. Неможливо бути лідером неживих предметів. Не можна бути лідером часу, капіталу і витрат. Ними необхідно керувати. Чому? Тому що в речей немає права на свободу вибору, властивих тільки людині. Тому ви ведете людей (даєте їм можливість щось зробити), але управляєте речами й контролюєте їх. Нижче наведено список речей, якими необхідно управляти.

Речі, які не мають свободи вибору:

Гроші	Структури	Матеріальні ресурси
Витрати	Системи	Устаткування
Інформація	Процеси	Інструменти
Час	Збереження	

Інколи люди бажають, щоб ними керували під їхнім власним лідерством.

Секрет розуміння організаційної поведінки ховається не у вивченні її самої по собі, а в дослідженні й осягненні людської природи. Щойно ми почнемо розуміти основоположні складові людської природи, ми отримаємо ключ, який дасть змогу розкрити потенціал, закладений в людях та організаціях. Саме тому парадигма цілої людини, яку символізує тіло, розум, серце і дух, має чільне значення для розуміння сутності організацій, так само як і окремих людей. У самій сутності таких речей, як «організаційна поведінка» не існує. Є тільки індивідуальна поведінка, яка стає колективною в організаціях.

Що ж спільного мають усі ці теоретичні твердження з тими проблемами, які постають перед нами день за днем? Чому для того щоб краще розбиратися зі своїми проблемами й вирішувати їх, так важливо зрозуміти сутність організації?

Проста, майже очевидна відповідь полягає в тому, що ці речі взаємопов'язані. Усі ми живемо та працюємо в організаціях, одна з яких – наша сім'я. Для того щоб зрозуміти самих себе, нам необхідний контекст.

Як уже було сказано вище, у всіх організацій, навіть найкращих, існує безліч проблем. Цікаво те, що в більшості випадків проблеми однакові.

Звичайно, трапляється, що вони пов'язані з якимись унікальними особистостями або обставинами. Але коли справа доходить до суті, велика частина труднощів має однакове походження.

Почнемо з розгляду двоїстої природи проблем, з якими нам доводиться стикатися. Для початку підготуємо свій розум до того, що йому доведеться докласти значних зусиль, щоб скласти яскраве уявлення про непрості

проблеми наших організацій. Для цього наведемо дві цитати. Перша належить Альберту Ейнштейну: «Ті важливі проблеми, з якими ми стикаємося, не можуть бути вирішені на тому рівні мислення, на якому ми перебували, коли їх створювали». Друга цитата належить Оліверу Венделлу Холмсу. Він сказав: «Я не дам і ламаного гроша за простоту, яка лежить по цей бік складності, але я віддам життя за простоту по той бік складності».

Тобто не можна вирішувати значні проблеми за допомогою спрощеної «програми місяця» або натхненних девізів і формул, які пропонують швидке рішення. Необхідно зрозуміти природу і походження проблем, з якими ми стикаємося в організаціях. Крім того, потрібно заслужити свої знання про принципи, які регулюють рішення, зробивши новий образ мислення й умінь частиною свого характеру. Для цього необхідно докласти деяких реальних зусиль. Комбінація «навички, знання, установки та уміння» дасть змогу відповідати на виклики нового світу.

Для поглибленого розуміння ефективного управління бібліотекою розглянемо сім «сейсмічних зрушень», які характеризують епоху працівника інтелектуальної праці.

▼ *Глобалізація ринків і технологій.* Нові технології ведуть до трансформації більшої частини місцевих, регіональних і національних ринків у глобальні ринки, які не мають кордонів.

▼ *Розвиток загальної зв'язаності.* Призведе до відокремлення потоків інформації та речей.

▼ *Демократизація інформації/очікувань.* Мережа Інтернет не має централізованого керівництва. Це трансформація глобального масштабу.

Очікування й соціальна воля приводять в рух інформацію, передану в режимі реального часу, що в кінцевому підсумку направляє політичну волю, яка впливає на кожного.

▼ *Експоненціальне зростання конкуренції.* Інтернет і супутникові технології перетворюють кожного, хто підключений до мережі, на потенційного конкурента. Організаціям доводиться постійно підвищувати

свою конкурентоспроможність щодо компаній, ціни яких на робочу силу нижчі, матеріальні затрати менші, темпи розвитку інновацій вищі, діяльність ефективніша, а якість краща.

▼ *Нескінченний «гірський потік».* Ми живемо в рухливому і змінному середовищі. Перебуваючи в «бурхливому потоці», кожна людина повинна мати певний внутрішній орієнтир, яким вона керується при прийнятті рішень. Людям слід самостійно розуміти мету та керівні принципи своєї робочої групи або організації. Якщо ви спробуєте ними управляти, вони вас не будуть слухати. Адже «шум» та «ревіння» всіх поставлених перед ними динамічних проблем, які вимагають негайного рішення, можуть стати просто нестерпним.

Висновки. Лідерство, яке досягається в результаті принцип-центричного процесу, може стати результатом вибору (моральний авторитет), а не посади (формальний авторитет). Ключ до ефективного управління в сучасній бібліотеці полягає в тому, щоб думати з позиції свободи, а не контролю, трансформації, а не просто взаємодії. Іншими словами, речами ми управляємо, а людей направляємо.

Список використаної літератури

1. *Кови, Ст. Р.* Восьмой навык: От эффективности к величию : пер. с англ. / Стивен Р. Кови. – М. : Альпина Паблицерз, 2009. – 422 с.
2. *Колесникова, М. Н.* Менеджмент библиотечно-информационной деятельности : учебник для вузов. – М. : Либерей-Бибинформ, 2009. – 256 с.
3. *Нестерова, М. О.* Когнітивне лідерство як запорука успішної управлінської діяльності / М. О. Нестерова // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки / НПУ ім. М. П. Драгоманова, Українська АН. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 55. – С. 396–399.

В статтє исследована суцність лідерства и управління в эпоху работника интеллектуального труда.

Ключевые слова: управление, лидер, лидерство, библиотека, организация, эффективность.

Електронні інформаційні ресурси наукової бібліотеки педагогічного ВНЗ: нові форми реалізації

Визначено зміст поняття «інформаційний простір», стан розвитку інформаційних ресурсів наукової бібліотеки педагогічного ВНЗ. Охарактеризовано можливості та функціональні властивості репозитарію як засобу забезпечення відкритого доступу до електронних інформаційних ресурсів наукової бібліотеки.

***Ключові слова:** інформаційний простір, електронні інформаційні ресурси, наукова бібліотека, репозитарій.*

В умовах формування інформаційного суспільства для забезпечення сталого економічного та соціального розвитку важливою є організація доступу до соціально значущої наукової, освітньої та культурної інформації.

Формування інформаційного простору потребує цілеспрямованої державної політики. Водночас ступінь розвитку інформаційного суспільства в Україні, порівняно зі світовими тенденціями, недостатній, незважаючи на створення нормативно-правової бази інформатизації, сформований ринок інформаційних технологій і послуг, заходи, спрямовані на захист інформації та забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах застосування комп'ютерної техніки. На сучасному етапі пріоритетним напрямом розвитку інформаційного суспільства в Україні є сприяння кожній людині в ширшому використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для створення інформації і знань, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у діяльність бібліотек, архівів, музеїв. В умовах функціонування суспільства знань, інформаційного простору формується нова парадигма діяльності бібліотек, якій притаманні розвиток системи електронних наукових публікацій, зростання обсягу каталогів і баз даних, наукових архівів, сайтів і порталів; поширеність і загальнодоступність інформації, можливість шукати і знаходити її, структурувати й аналізувати.

Сучасні технології забезпечують переведення накопиченої людством інформації в електронну форму і створення принципово нових інформаційних ресурсів. Організація доступу до них є одним із першочергових завдань інформаційно-бібліотечного обслуговування науки, культури та освіти. Ефективно вирішити це завдання можна й через створення електронних бібліотек, репозитаріїв, які реалізують формування, збереження та поширення інформації на якісно новому рівні.

У створенні електронних інформаційних ресурсів важливе місце належить вищим навчальним закладам і, зокрема, науковим бібліотекам ВНЗ. Багато педагогічних ВНЗ вже мають великий досвід роботи з електронними каталогами, створеними за допомогою автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем (АБІС) «УФД-Бібліотека», «ІРБІС» та ін., які є початковим етапом створення електронних бібліотек.

Мета наукового пошуку – охарактеризувати можливості та функціональні властивості репозитарію як засобу забезпечення відкритого доступу до електронних інформаційних ресурсів наукової бібліотеки педагогічного ВНЗ.

Як зазначає академік О. Онищенко, «бібліотеки бачаться як досвідчений «посередник» між майже безмежним потоком інформації і користувачем. Особлива роль відводиться нині інформації про інформацію, і роль бібліотекаря в інформаційній революції невпинно зростає» [7, с. 14]. Ідея доступу до інформації починає переважати над ідеєю володіння нею [6].

Ознайомлення з висновками теоретичних напрацювань учених, із досвідом роботи наукових бібліотек дало змогу в контексті дослідження виявити суперечність, яка об'єктивно має місце в навчально-виховному процесі вищої школи. Це суперечність, зокрема, між необхідністю вдосконалення професійної підготовки фахівця через інформатизацію освітнього простору, широке використання інформаційних технологій в системі освіти і нереалізованим освітньо-розвивальним потенціалом інформаційно-освітнього середовища наукової бібліотеки педагогічного ВНЗ.

Питанню інформаційного простору, проблемі шляхів його формування присвячено чимало наукових праць зарубіжних та вітчизняних фахівців, зокрема Т. Берестової, Н. Вараксіної, В. Брижка, Б. Сизова, П. Рогової, Я. Шрайберга та інших.

Інформаційний простір – це історично сформована, забезпечена правовими гарантіями і засобами зв'язку форма, що забезпечує найбільшу міру доступності для споживача скоординованих і структурованих, територіально близьких і віддалених інформаційних ресурсів, які акумулюють результати комунікаційної діяльності людей [1].

Підсумки аналізу наукової літератури [2; 5; 8] свідчать, що поняття «інформаційний простір», незважаючи на різні визначення, має однаковий зміст, який охоплює інтегральну характеристику неперервного процесу розвитку інформаційно-освітніх можливостей суспільства, конкретного навчального закладу, забезпечує визначену міру доступності для споживача інформаційно-комунікаційних ресурсів та вміщує різні типи інформаційних середовищ, телекомунікаційні системи, мережу Інтернет тощо.

Інформаційний простір можна розглядати безвідносно до конкретної особистості, а поняття «середовище» обов'язково включає в себе особистість. Інформаційний простір формується певною мірою стихійно, без урахування потреб конкретної людини, а інформаційно-освітнє середовище спеціально створюється нею.

На загальний зміст поняття «інформаційний простір» вказують Б. Коротяєв, В. Курило, В. Третьяченко, які розуміють під ним усе те, що створено працею людини для виховання, навчання й освіти молодого покоління, сукупність спеціально створених навчальних закладів, устаткування, книг, підручників, техніки, програмних та директивних документів тощо [4].

Основою глобальних змін сучасного суспільства є розбудова єдиного інформаційного простору на базі інформаційно-комунікаційних технологій. Сформувалася глобальна система соціальних комунікацій (бібліотеки, архіви,

музеї, центри інформації, ЗМІ, кіно- та фотоіндустрія, театри, книгарні, служби НТІ, аналітичні центри тощо), яка сприйняла всі інновації ІКТ та основи функціонування реального й віртуального інформаційного простору. При цьому особливих змін зазнали традиційні носії інформації – книжково-документальні. Нині світова спільнота швидко опановує електронні засоби навчання та електронні ресурси для освіти та науки, реалізуючи при цьому основну концепцію інформаційного суспільства – доступність будь-якої інформації кожному членові суспільства в будь-якому місці й у будь-який час [3, с. 45].

Для визначення стану розвитку інформаційного простору педагогічного ВНЗ і готовності майбутніх педагогів використовувати його освітньо-розвивальний потенціал для вдосконалення професійної підготовки було проаналізовано державні та нормативні документи в галузі освіти, проведено анкетування, інтерв'ювання, спостереження, бесіди зі студентами, викладачами ВНЗ, працівниками наукових бібліотек.

На запитання «Чи задовольняє Ваші інформаційні (наукові, навчальні, пізнавальні) потреби фонд бібліотеки?» учасники дослідження відповіли таким чином:

- задовольняє – 86 %;
- не задовольняє – 14 %.

Результати відповідей свідчать, що бібліотека переважно відповідає інформаційним потребам користувачів. Серед тих респондентів, яких не задовольняє ресурс книгозбірні, половина студентів належить до категорії, яка має підвищені пізнавальні потреби на рівні пошуку інформації в наукових монографіях, дослідженнях зарубіжних учених, всесвітніх реферативних виданнях.

Як свідчать відповіді на запитання «Яку інформацію з сайту бібліотеки Ви використовуєте?», 79 % користуються електронним каталогом для підбору необхідної літератури, 25 % – послугами електронної довідки для

знаходження необхідних джерел, 36 % читають літературу в електронній бібліотеці.

У процесі дослідження було з'ясовано, що до позитивних аспектів діяльності бібліотеки, на думку студентів, належать такі:

- можливість завжди отримати інформацію, пов'язану з навчанням;
- наявність новітніх пошукових систем, які забезпечують швидке знаходження необхідної інформації;
- можливість доступу до мережі Інтернет як у залі електронних ресурсів, так і за допомогою Wi-Fi-технологій в будь-якому місці університету, у тому числі – читальних залах бібліотеки.

Більшість опитаних (54 %) бажає бачити наукову бібліотеку як «комплексну» з інтегрованими інформаційними ресурсами на традиційних та електронних носіях. Таке бачення майбутнього бібліотеки повністю збігається з пріоритетними напрямками розвитку наукової бібліотеки.

Забезпечення відкритого доступу до своїх ресурсів має велике значення для ВНЗ, насамперед це форма реклами закладу, популяризації знань, стимулювання самоосвіти.

Створені на сьогодні електронні бібліотеки здебільшого тематичні та містять електронні аналоги друкованих видань. Електронні інформаційні ресурси педагогічних ВНЗ є політематичними, вони об'єднують як освітню, так і наукову складові, різні тематичні напрями.

Для створення повноцінної електронної бібліотеки (фонду), яка б акумулювала всі власні ресурси, науковою бібліотекою ТНПУ ім. В. Гнатюка у вересні 2011 р. було уведено в дію репозитарій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (далі – DSpace_TNPU), що накопичує і зберігає електронні версії наукових, методичних та технічних документів (творів), створених працівниками та студентами університету або іншими особами, а також надає до них постійний безкоштовний повнотекстовий доступ через Інтернет.

Репозитарій – це не тільки сховище інформації. Будь-який документ через систему пошуку в лічені секунди може бути знайдений, скопійований на комп'ютер користувача або роздрукований.

Основне призначення DSpace_TNPU – накопичення, систематизація та зберігання інтелектуальних продуктів університетської спільноти, а також поширення цих матеріалів у цифровому форматі засобами інтернет-технологій у середовищі світового науково-освітнього співтовариства.

Основні функціональні властивості DSpace_TNPU як репозитарію університету:

- веб-орієнтована база даних цифрових копій наукових та методичних матеріалів;
- кумулятивна база даних (колекції записів, призначених для постійного поповнення, зберігання й надання доступу на довготривалій основі);
- система, що дає змогу розмістити матеріали особам після реєстрації на підставі діючих політик та підтверджує факт, авторство й дату розміщення матеріалів;
- система, що надає вільний безкоштовний повнотекстовий доступ до матеріалів з можливостями пошуку та ієрархічного перегляду за фондами, авторами, назвами, ключовими словами, датами публікації тощо;
- система, що підтримує протоколи взаємодії з іншими системами (підтримка протоколу обміну метаданими – Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting), тим самим забезпечуючи можливість інтегрувати електронний архів у міжнародні реєстри ROAR, OpenDOAR та ін.

Основними фондами кореневого каталогу DSpace_TNPU сьогодні є:

- Наукові записки університету (усі серії);
- автореферати дисертацій (захищених у спеціалізованих учених радах університету з 2006 р.);
- наукова продукція бібліотеки (бібліографічні покажчики);
- колекція стародруків.

Технічне забезпечення роботи DSpace_TNPU покладено на відділ науково-інформаційного забезпечення та автоматизації наукової бібліотеки університету.

Розміщення електронних публікацій проводиться методом архівування з дотриманням вимог до підготовки та розміщення наукових публікацій, визначених політиками DSpace_TNPU. Кожен вид електронних публікацій розміщується у визначеному DSpace_TNPU фонді.

У репозитарії представлено 1524 статті, які були опубліковані в 33 випусках «Наукових записок» університету за період 2010–2012 рр.

Опис розміщеного в репозитарії ресурсу містить: прізвище автора (-ів), назву статі (укр., рос. та англ. мовами), бібліографічний опис документа, ключові слова та анотацію (реферат українською, російською та англійською мовами), електронну адресу розміщення ресурсу (див. рис. 1).

<p>Перегляд</p> <ul style="list-style-type: none"> Фонди та зібрання Дати випуску Автори Заголовки Теми <p>Зареєстрованим:</p> <ul style="list-style-type: none"> Оновлення на e-mail Мій архів матеріалів Вхід зареєстрованим користувачам Обліковий запис <p>Довідка</p> <ul style="list-style-type: none"> Про DSpace	<p>Будь ласка, використовуйте цей ідентифікатор, щоб цитувати або посилатися на цей матеріал: http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/55</p>
	<p>Назва: Використання автоматизованої системи контролю «Екзаменатор» Інші назви: Использование автоматизированной системы контроля «Экзаменатор» The usage of an automated monitoring system «Examenator»</p> <p>Автори: Маланюк, Михайло Петрович Маланюк, Надія Богданівна</p> <p>Ключові слова: дистанційна освіта автоматизована система контролю тест</p> <p>Дата публікації: бер-2011</p> <p>Видавець: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка</p> <p>Бібліографічний опис: Маланюк, М. Використання автоматизованої системи контролю "Екзаменатор" / М. Маланюк, Н. Маланюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка / гол. ред. Г. Терещук. – Тернопіль, 2011. – № 1. – С. 88-94.</p> <p>Короткий огляд (реферат): Досліджено особливості впровадження комп'ютерної автоматизованої системи «Екзаменатор» для оцінювання рівня засвоєння знань, опанування технологій і набуття компетентностей студентами в освітньому процесі. Проаналізовано відповідність комп'ютерної системи «Екзаменатор» вимогам, що висувуються до інформаційно-комунікаційних середовищ дистанційного навчання. Исследованы особенности внедрения компьютерной автоматизированной системы «Экзамена-тор» для оценки уровня усвоения знаний, овладение технологий и приобретение компетентностей студентами в обучении. Проанализировано соответствие компьютерной системы требованиям, предъяв-ляемым к информационно-коммуникационным средствам дистанционного образования. The research analyses the features of implementation the automated computer system «Examenator» for evaluation the knowledge, technology and competencies of students in the educational process. The conformity of computer system to the requirements of information and communication media for distance education are analyzed.</p> <p>URI (Уніфікований ідентифікатор ресурсу): http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/55 Розташовується у зібраннях: Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка, 2011, № 1</p>

Рис. 1. Сторінка опису статті в репозитарії

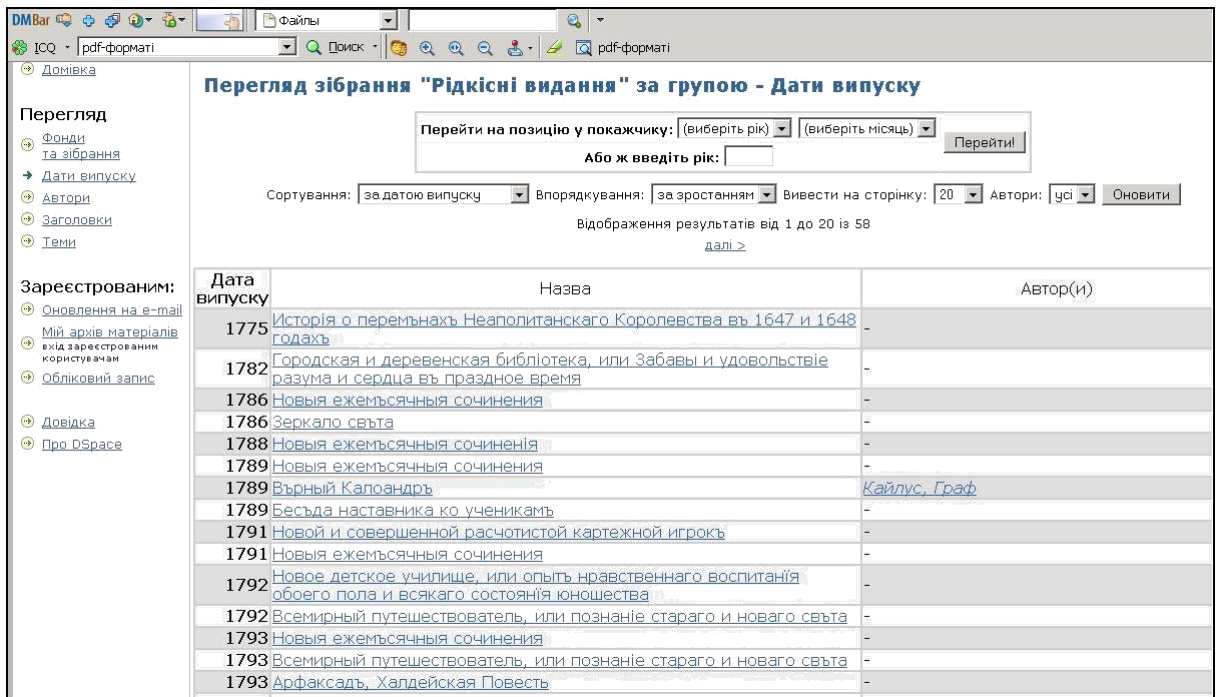
Матеріали представлено у форматі PDF, що забезпечує можливість пошуку інформації за ключовими словами.

Упровадження сучасних інформаційних технологій уможливило включення в суспільний обіг унікальної інформації, що зберігається у фонді рідкісних і цінних видань бібліотеки. Його основу становлять надбання бібліотек Кременецького ліцею (1920–1939 рр.), Кременецького православного благодійного товариства, Кременецької державної православної духовної семінарії, а також література приватних осіб.

Зазначений фонд налічує понад 21 000 документів (книг і періодичних видань), виданих до 1939 р. Переважно це наукова, науково-популярна та художня література і періодика польською (≈ 15000 прим.), російською (≈ 3500 прим.), французькою (≈ 1000 прим.), німецькою (≈ 600 прим.) та іншими мовами. Найстаріша книга – видання 1731 р. – «Swiatnica duchowna: Bogu w Troycy Jedynemu».

Тому важливо розвивати електронний науково-довідковий апарат бібліотеки (представлено 8 137 бібліографічних описів рідкісного й цінного фонду бібліотеки) і забезпечити повнотекстове представлення видань, що дасть змогу повноцінно розкрити склад і зміст рідкісного фонду, забезпечить його ґрунтовне вивчення. На сьогодні в репозитарії представлено 58 електронних копій цього фонду (див. рис. 2). Серед них: «Городская и деревенская библиотека, или Забавы и удовольствие разума и сердца въ праздное время» (1782), «Бесѣда наставника ко ученикамъ» (1789), «Новое детское училище, или опытъ нравственнаго воспитанія обоего пола и всякаго состоянія юношества» (1792).

Рис. 2. Сторінка репозитарію «Рідкісні видання»

Таким чином, уведення в дію репозитарію забезпечує можливість не тільки створювати електронні копії цінних видань, що зберігаються в бібліотеці, але й відкривати до них доступ широкому колу науковців та поціновувачів книги.

У перспективі передбачено розвиток репозитарію у напрямі створення колекцій:

- навчально-методичних матеріалів факультетів та інститутів університету;
- анотованих звітів науково-дослідних тем;
- матеріалів наукових конференцій;
- рефератів магістерських робіт;
- монографій.

Репозитарій забезпечує розвиток дистантних форм обслуговування, удосконалення асортименту послуг у сфері інформаційного забезпечення, створення реклами сучасних бібліотечних можливостей, набуття всіх необхідних навичок для роботи в умовах становлення вітчизняного ринку інформації.

Список використаної літератури

1. *Берестова, Т. Ф.* Библиотека как элемент информационного пространства (к разработке концепции) [Электронный ресурс] / Т. Ф. Берестова. – Режим доступа: http://www.library.ru/1/kb/articles/article.php?a_uid=140. – Название с экрана.
2. Інформаційне суспільство. Дефініції: людина, її права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція / В. М. Брижко, О. М. Кальченко, В. С. Цимбалюк [та ін.]; за ред. Р. А. Калюжного, М. Я. Швеца. – К. : Інтеграл, 2002. – 220 с.
3. *Колесникова, Т. О.* Библиотека ВНЗ на современном этапе развития социальных коммуникаций / Т. О. Колесникова // Библиотека ВУЗа на новом этапе развития социальных коммуникаций : материалы междунар. науч.-практ. конф., Днепропетровск, 22–23 апр. 2010 г. / [ред. кол. В. А. Ильганаева, Т. А. Колесникова, Н. С. Хорошилова]. – Днепропетровск : изд-во Днепропетр. нац. ун-та железнодорож. трансп. им. акад. В. Лазаряна, 2010. – С. 43–46.
4. *Коротяев, Б. И.* Диалектика «недостающего» и «избыточного» в образовательном пространстве : монография / Б. И. Коротяев, В. С. Курило, В. В. Третьяченко. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 240 с.
5. *Кудрявец, Ю. Н.* Глобальное информационное пространство [Электронный ресурс] / Ю. Н. Кудрявец. – Режим доступа: <http://www.pravo.by/loginform/pdf/0105/36-38.pdf>. – Название с экрана.
6. *Кузнецова, Т. Я.* Инновационные процессы в библиотечном деле и непрерывное профессиональное образование: пути и формы интеграции [Электронный ресурс] / Т. Я. Кузнецова. – Режим доступа: http://new.bgunb.ru/links/master/school/doc_2001/kuznesova1.html. – Название с экрана.
7. *Онищенко, О.* Библиотеки в минливому світі [Електронний ресурс] [інтерв'ю з ген. дир. НБУВ О. Онищенко] / О. Онищенко ; інтерв'ю вела Л. Таран // Дзеркало тижня. – 2001. – 10 листоп.– Режим доступа: http://dt.ua/EDUCATION/biblioteki_u_minlivomu_sviti-26309.html. – Назва з екрана.
8. *Рогова, П. І.* Інформаційний простір України: роль освітянських бібліотек у його формуванні [Електронний ресурс] / П. І. Рогова, Н. В. Вараксіна. – Режим доступу: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em7/content/08rpifii.htm>. – Назва з екрана.

Определены содержание понятия «информационное пространство», состояние развития информационных ресурсов научной библиотеки педагогического вуза. Дана характеристика возможностям и функциональным особенностям репозитария как способа обеспечения открытого доступа к электронным информационным ресурсам научной библиотеки.

Ключевые слова: информационное пространство, электронные информационные ресурсы, научная библиотека, репозитарий.

*О. О. Шиліна,
завідувач відділу наукової
бібліотеки ЛНУ імені
Тараса Шевченка*

Веб-портал бібліотеки вишу як невід’ємна частина освітнього інформаційного простору

У статті розглянуто необхідність створення освітнього інформаційного простору для допомоги навчання студентів вишу та проаналізовано веб-сайт наукової бібліотеки ЛНУ імені Тараса Шевченка як складової ІОП.

***Ключові слова:** веб-сайт, інформаційно-освітній простір, користувачі, інформаційні ресурси, повнотекстові БД.*

У період переходу до побудови інформаційного суспільства перед системою освіти стоїть завдання підготовки студентів до швидкого сприйняття й обробки великих обсягів інформації, застосування її на практиці, оволодіння сучасними засобами, методами й технологією роботи.

Це допомагає отримати користь від доступу до ресурсів знання та включати досвід інших у свою освіту [4, с. 33].

Необхідними умовами інформатизації освіти є створення інформаційного освітнього простору (ІОП) [3, с. 71]. Його мета – задовольнити освітні (інформаційні) потреби суб’єктів освітньої діяльності шляхом забезпечення доступу до інформаційних ресурсів. В інформаційно-освітньому середовищі університету ресурсну та комунікативну сторони забезпечує бібліотека [2, с. 27].

Будучи підрозділом вишу, бібліотека виконує як свої інституційні функції, так і функції, призначені їй системою верхнього рівня, тобто вищого навчального закладу. Системний розгляд корпоративного ІОП вишу дає змогу виокремити такі структурні компоненти, як факультети, кафедри, навчальний відділ, бібліотеку [1, с. 50]. Саме вони забезпечують якість освіти у виші, формуючи інформаційний простір.

Створення веб-сайту бібліотеки є важливою рисою сучасних процесів формування електронного ІОП.

Доступ до інформаційних ресурсів електронної бібліотеки ЛНУ імені Тараса Шевченка в мережі Інтернет забезпечує веб-сайт бібліотеки:

<http://lib.luguniv.edu.ua> (рис. 1).

Рис. 1. Головна сторінка веб-сайту наукової бібліотеки ЛНУ імені Тараса Шевченка

Мета створення сайту – забезпечення ефективної роботи користувачів з ресурсами бібліотеки, якісного та оперативного обслуговування читацького контингенту книгозбірні, швидкого доступу до каталогів та фондів.

Основне завдання веб-сайту – дати повну інформацію про бібліотеку та її інформаційні послуги. Для того, щоб інформація була доступна будь-якому користувачеві, веб-сайт має кілька різних мовних версій: російську, українську та англійську.

Оформлення сайту бібліотеки має типову структуру, тобто усю сукупність інформації розподілено на кілька груп.

На «Головній сторінці» наведено опис всіх розділів:

- «Про бібліотеку»;
- «Ресурси бібліотеки»;
- «Пошук документів»;

- «Комплектування»;
- «Заборгованість»;
- «Наша подяка»;
- «Інформація для філіалів»;
- «Новини»;
- «Довідкова служба»;
- «Фотогалерея»;
- «Контакти»;
- «Корисні посилання».

Це дає користувачеві можливість легко в них зорієнтуватися. Звідси можна отримати доступ до всіх розділів сайту бібліотеки. Також надано кількісні показники (обсяг фонду, число читачів, книговидачі, відвідувань і т. ін.)

Деякі розділи розглянемо докладніше.

Рубрика «Про бібліотеку» містить сторінку «Загальна інформація» – історія створення бібліотеки, структура, яка складається з усіх підрозділів бібліотеки із вказівкою основних функцій і послуг, контактної інформації, режиму роботи. На сторінці «Що треба знати користувачу» ([http://lib.luguniv.edu.ua/site/rus/about lib/to the users.html](http://lib.luguniv.edu.ua/site/rus/about_lib/to_the_users.html)) можна ознайомитися із правилами користування бібліотекою, обов'язками користувачів, порядком підписання обхідного листа, отримання нового читацького квитка.

Розділ «Ресурси бібліотеки» допомагає користувачам у навчанні та науково-педагогічній роботі. У цьому розділі можна ознайомитись із новими надходженнями до бібліотечного фонду, попрацювати з тематичними бібліографічними списками, познайомитися з ученими Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, дізнатися про списки періодичних видань, виставки та фонд рідкісної книги.

Підрозділ «Виставки» містить інформацію про книжкові експозиції, пов'язані з актуальною проблематикою, відомими датами й подіями.

Розділ «Пошук документів» надає доступ до електронного каталогу, повнотекстової бази даних, у якій розміщено ресурси різними мовами: російською, українською, англійською, німецькою у форматі .pdf).

«Електронний каталог» має два варіанти: простий пошук та розгорнутий. Ця процедура здійснюється за автором, назвою документа та за темою. Також можна вказати обмеження (наприклад, знайти лише статті чи книги).

Доступ до повнотекстової бази даних надається лише з електронної читальної зали; пошук здійснюється за такими полями, як назва, автор, тематичний розділ та вид документа. У наступному календарному році буде створено повнотекстову базу дисертацій аспірантів, які захищались у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка.

«Заборгованість» – за допомогою цієї послуги користувач може дізнатися, які документи внесено в його електронний формуляр та чи є він у боржниках.

«Інформація для філіалів» – розміщуються новини та розпорядчі документи для бібліотек відокремлених філіалів вишу.

У «Новинах» відвідувач сайту може ознайомитися з останніми новинами про роботу бібліотеки та її послуги.

На сайті в розділі «Контакти» розміщені посилання на веб-сайти інших бібліотек та репозитарію Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, в якому зберігаються наукові праці викладачів університету.

До «Довідкової служби» користувачі можуть звернутися з проханням підібрати список документів, які є в бібліотеці, поставити запитання, яке стосується роботи бібліотеки, чи запитати про наявність того чи іншого документа. Як правило, читачі просять підібрати тематичну літературу для написання статей, курсових, дипломних, магістерських чи інших наукових робіт.

Бібліотека надає допомогу користувачам в оволодінні навичками самостійного пошуку інформації, проводячи курс «Бібліотечно-

бібліографічні знання». Мета цього курсу – надати користувачам можливість оволодіти вміннями та навичками самостійного пошуку інформації, яка необхідна для навчання; показати можливості використання інформаційних технологій на прикладі електронного каталогу, повнотекстової бази даних; допомогти оволодіти навичками інформаційно-пошукової роботи для написання та оформлення рефератів, курсових, дипломних та інших праць відповідно до чинних стандартів.

Відповідальність за інформаційне наповнення сайту бібліотеки ЛНУ імені Тараса Шевченка, наповнення сторінки новинами, виконання довідок із запитом віддалених користувачів у розділі «Ви нас запитували» та електронною поштою покладена на відділ інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення. Веб-сайт наукової бібліотеки ЛНУ створили саме для студентів-користувачів, зважаючи на їхні інтереси.

Пропоную подивитися найпопулярніші сторінки сайту за півріччя у вигляді таблиці:

2012	Тематичні бібліографічні списки	Вчені ЛНУ. Довідник	Автореферати дисертацій	Нові надходження	Спитай бібліотекаря	Інформація про заборгованість	Інші
Січень	1305	93	261	185	142	-	2482
Лютий	1277	98	282	126	242	-	4059
Березень	1535	101	255	93	240	96	3923
Квітень	1395	79	285	133	250	108	3975
Травень	1040	344	88	49	34	101	2637
Червень	302	118	36	37	26	24	408
Разом	6854	833	1207	623	934	1329	17484

Рис. 2. Найпопулярніші для перегляду сторінки веб-сайту

Сучасна бібліотека є повноправним суб'єктом навчального процесу, тому необхідний такий засіб комунікації, який був би доступним у будь-який час без свят і вихідних. І таким засобом, поза сумнівом, є портал книгозбірні.

Веб-сайт бібліотеки – один із найефективніших зручних методів доведення до користувачів інформації про можливості книгозбірні, її потенціал, комунікативний засіб формування її іміджу та рекламних послуг.

Велику роль в ефективності діяльності бібліотеки ЛНУ імені Тараса Шевченка відіграє колектив, у якому працюють небайдужі люди, в яких можна багато чого навчитися.

Список використаної літератури

1. *Коряковцева, Н. А.* Основные принципы функционирования библиотеки в корпоративном информационно-образовательном пространстве вуза / Н. А. Коряковцева // Науч. и техн. б-ки. – 2011. – № 4. – С. 48–51.
2. *Красикова, Е. Г.* Библиотека современного вуза: информационные ожидания и особенности информационного поведения пользователей / Е. Г. Красикова // Науч. и техн. б-ки. – 2010.– № 6.– С. 26–37.
3. *Цветкова, А. Л.* Электронная библиотека на основе информационной среды образовательного учреждения / А. Л. Цветкова // Науч. и техн. б-ки. – 2010 – № 5. – С. 67–75.
4. *Юсупова, Г. Н.* Приоритеты и социальная значимость формирования информационной культуры студентов различных специальностей / Г. Н. Юсупова // Науч. и техн. б-ки. – 2010. – № 3. – С. 33–37.

В статье рассмотрена необходимость создания образовательного информационного пространства для помощи в обучении студентов вуза и проанализирован веб-сайт научной библиотеки ЛНУ имени Тараса Шевченко, как составляющей ОИП.

Ключевые слова: веб-сайт, информационно-образовательное пространство, пользователи, информационные ресурсы, полнотекстовые БД, научная библиотека Луганского национального университета имени Тараса Шевченко.

*В. О. Глухенька,
заступник директора
наукової бібліотеки Хмельницького національного університету*

Віртуальна система обслуговування в науковій бібліотеці Хмельницького національного університету

Розглянуто діяльність наукової бібліотеки Хмельницького національного університету на сучасному етапі. Увагу акцентовано на запровадженні в бібліотечну практику нових технологій, що зумовлює перегляд концепції обслуговування користувачів.

Ключові слова: наукова бібліотека Хмельницького національного університету, веб-сайт, електронна бібліотека, віртуальна довідкова служба, електронний каталог.

Сучасна наукова бібліотека Хмельницького національного університету (НБ ХНУ) – потужний бібліотечно-інформаційний комплекс, просвітницький центр студентської молоді, методична база бібліотек вищої школи області, лауреат обласної премії імені Мелетія Смотрицького в галузі бібліотечної роботи.

Бібліотека розташована в окремому дев'ятиповерховому приміщенні, яке займає площу 4 655 кв. м. Фонд книгозбірні налічує понад 618 тис. примірників документів. У структурі бібліотеки є вісім відділів, три філії на факультетах та дев'ять кафедральних бібліотек. У книгозбірні створені комфортні умови для читачів. До їхніх послуг – чотири галузеві читальні зали, три абонементи, МБА, спеціальні сектори (науково-технічної документації, літератури іноземними мовами, зала каталогів та електронної інформації).

Історія створення АБІС НБ ХНУ розпочалася у 1992 р. з однієї ЕОМ «MAZOVIA CM 1914», яка була встановлена у відділі комплектування, та з придбання бібліотечної мережевої програми автоматизації технологічних процесів Московського університету ім. М. Ломоносова «Бібліотека 2.0».

За діяльної підтримки ректорату, професорсько-викладацького складу, а також завдяки напруженій роботі всього колективу була проведена велика підготовча робота:

- поступово розроблено та придбано програмні продукти і технічне обладнання;
- протягом п'яти років проведено роботу з фондом – рекаталогізацію та штрихкодування документів;
- розроблено лінгвістичне забезпечення – створено тематичний рубрикатор на основі таблиць УДК, систему інших довідкових словників в електронному вигляді;
- забезпечено методичну підтримку: працівниками науково-методичного відділу разом із фахівцями інших підрозділів розроблено понад 40 інструкцій, положень, пам'яток; організовано навчання роботі на ПК персоналу;
- сформовано штати відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення (ВІТКЗ) інженерами-програмістами, техніками.

Як прикладні програмні продукти, використовуються придбана система «УФД. Бібліотека», власні розробки програмістів книгозбірні. Усі програмні продукти, які було впроваджено впродовж 2002–2011 рр., орієнтовані на роботу в комп'ютерній мережі, побудовані за архітектурою «клієнт-сервер», ґрунтуються на системах управління базами даних реляційного типу, які підтримують стандарт SQL.

Програму «УФД. Бібліотека» впроваджено в роботу книгозбірні у вересні 1999 р., і вже на початок 2002 р. всі основні технологічні процеси були автоматизовані. На сьогодні в бібліотеці відсутні такі традиційні паперові форми, як читацький формуляр, прикнижкові формуляри, законсервовано читацькі карткові каталоги та картотеки. Обслуговування користувачів провадиться тільки в автоматизованому режимі.

З 2001 р. ведеться база даних читачів бібліотеки, яка входить до системи «УФД. Бібліотека». Розроблена силами відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення підсистема «Читачі» дає змогу в автоматизованому режимі вводити дані про студентів-першокурсників в систему «УФД. Бібліотека», користуючись базою даних приймальної комісії, та проводити відбір по факультетах згідно із затвердженими списками із деканатів. Для ідентифікації читача застосовується технологія штрих-кодуювання, у код вноситься не тільки прізвище та ініціали читача, а також шифр факультету та групи. Програма «Реєстраційний документ» призначена для друку читацьких карток і використовується сектором реєстрації читачів. Вона становить собою закінчену програму, яка бере дані з БД «Читачі» системи «УФД. Бібліотека», і дає змогу в автоматизованому режимі здійснювати друк читацької картки як для цілої групи студентів, так і для окремого читача. При цьому автоматично вибирається тип читацької картки, інформація про місце роботи або навчання (факультет, група), є дати початку та кінця обслуговування, вказується, в яких відділах бібліотеки може обслуговуватися читач.

З березня 2004 р. в інформаційно-бібліографічному відділі бібліотеки діє розроблена відділом інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення програма «Облік довідково-бібліографічного обслуговування». Програма передбачає облік бібліографічних довідок, консультацій, додаткових послуг. На основі даних із БД швидко можна зробити аналіз використання різних БД, звернень до електронного та традиційних каталогів. Головне призначення – проведення ґрунтовних досліджень з використання інформаційних ресурсів бібліотеки: електронного каталогу, повнотекстових баз даних, мережі Інтернет, а також тематичних запитів користувачів, додаткових послуг (використання ПК з навчальною метою, сканування, друк текстів тощо).

Одним зі складних завдань, які стоять перед бібліотекою, є забезпечення бібліотечного фонду документами певної тематики. Для цього відділом

комплектування ведеться база даних «Книгозабезпеченість навчального процесу», яка складається з трьох взаємопов'язаних і водночас автономних баз даних: навчальні дисципліни, кількість груп і студентів, бібліографічна база даних навчальних посібників, методичної літератури і т. п. Програма «Книгозабезпеченість...» призначена для введення кількості студентів з кожної із навчальних дисциплін та виведення показників книгозабезпеченості цих дисциплін і кафедр на екран або принтер.

Використовується відділом комплектування для вивчення та аналізу книгозабезпеченості навчальних дисциплін. Основні можливості програми:

- оперативна інформація про стан книгозабезпеченості;
- статистичні дані: книгозабезпеченість за кафедрами, перелік навчальної літератури з конкретної дисципліни.

Сьогодні в бібліотеці під впливом інформаційних технологій створюється нова система обслуговування читачів (рис.1), розроблено засоби віддаленого доступу до інформаційних ресурсів, а також досліджуються джерела, які можна використовувати, якщо у книгозбірні відсутня необхідна інформація.

Формування системи обслуговування визначають такі фактори: активізація бібліотеки як інформаційного центру університету; створення електронних баз бібліотеки; зміни в інформаційних потребах користувачів; структурні зміни фонду бібліотеки.

Віртуальна система обслуговування

Рис.1 Віртуальна система обслуговування НБ ХНУ

Розвиток інтернет-технологій відкрив для бібліотек новий рівень можливостей. Акумулятором інформаційних електронних ресурсів став веб-сайт наукової бібліотеки університету. Важливою складовою обслуговування читачів є розміщення інформації на ньому. Веб-сайт книгозбірні має розгалужену структуру, а інформаційні ресурси згруповані за видами діяльності. Максимально повно представлено власні інформаційні продукти. Для зручності доступу користувачів створено точки доступу для оперативного пошуку інформації.

Система обслуговування користувачів НБ ХНУ орієнтована як на внутрішнього, так і на зовнішнього користувача. Зовнішній користувач одержує цілодобовий доступ до БД через веб-сайт бібліотеки. Сьогодні його розміщено на окремому сервері з реальною адресою в мережі Інтернет – <http://library.khnu.km.ua/>. Насамперед на ньому максимально повно представлено власні інформаційні продукти: ЕК, повнотекстові документи, нові надходження, матеріали конференцій та семінарів, проведених бібліотекою, наукові публікації співробітників та інша бібліографічна інформація; також дані про книгозбірню та послуги читачам, наукову діяльність, методичне об'єднання, просвітницьку роботу, корпоративну діяльність тощо.

З метою модифікації структури веб-сайту та редагування змісту проводиться моніторинг використання його ресурсів. Так, за 2011 р. портал відвідали понад 420 тис. користувачів. Середня відвідуваність сайту становить близько 36 тис. за місяць. За рік на портал надійшло понад 7, 64 млн запитів.

Найголовнішою БД наукової бібліотеки є електронний каталог (ЕК). Усі види документів, які надходять до книгозбірні, заносяться в ЕК, предметизуються та штрихкуються. Наразі його обсяг – більше ніж 318 тис. назв і понад 408 тис. примірників документів. У систему ЕК входять книги, методичні посібники (2 835) періодичні видання, автореферати дисертацій (2 224), звіти з НДР (714), статті з періодичних видань (понад 172 тис. записів), електронних книг (1 193). На веб-сайті бібліотеки електронний каталог <http://library.tup.km.ua/asp/poisk/form.asp> працює в режимі реального часу. За рік до нього надійшло більше 38 тис. запитів.

Кількість довідок та консультацій, виконаних за допомогою ЕК, у бібліотеці щорічно зростає. Це зумовлено більшою привабливістю для читача цього ресурсу порівняно з картковим; можливістю скопіювати або роздрукувати знайдену інформацію; зростанням кількості комп'ютерів в університеті і в бібліотеці, удосконаленням навичок користувачів тощо.

Використання всесвітньої мережі допомогло удосконалити інформаційно-бібліографічне обслуговування (ІБО). За допомогою Інтернету в найкоротший термін виконуються найскладніші запити. Із метою наближення ресурсів Інтернету до користувача та їх систематизації в бібліотеці створено БД «Навігатор Інтернет-ресурсів за профілем університету». Він становить собою анований путівник по сайтах, які пропонують електронні книги, публікації з періодичних видань, матеріали конференцій та семінарів тощо.

З квітня 2006 р. для віддалених користувачів на порталі книгозбірні розпочала роботу віртуальна довідкова служба – за допомогою консультанта користувач може значно скоротити час самостійного пошуку та отримати інформацію на певну тему. Працівниками відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення наукової бібліотеки розроблено програму для реєстрації запитів, ведення архіву виконаних довідок. Робота координується інформаційно-бібліографічним відділом, який відповідає за якісне та своєчасне надання відповідей.

З 2002 р. у книгозбірні розпочато роботу зі створення електронної бібліотеки. Вона виглядає як система різноманітних розподілених електронних ресурсів, створених у масштабах університету, яка дає змогу надійно накопичувати, зберігати та ефективно використовувати колекції електронних документів, доступних користувачеві у зручному вигляді через мережі передачі даних.

Електронна бібліотека – це не тільки колекція електронних документів, а й система, яка регламентує доступ до неї. На сучасному етапі доступ до повнотекстових документів організовано через ЕК, бібліографічні БД, веб-сайт.

У рамках програми комп'ютеризації університету розроблено концепцію електронної бібліотеки, яка ставить за мету обґрунтування основних засад та напрямів її розвитку. Вона також визначає політику формування та представлення електронної бібліотеки та є основою для

розроблення профілю її комплектування, визначає пріоритети у відборі видань для переведення в електронний вигляд, вирішення технологічних проблем, створення єдиної інформаційно-бібліотечної мережі університету.

Електронна бібліотека ХНУ формується як єдина база даних.

Тематичний склад ресурсів електронної бібліотеки визначається відповідно до навчального, наукового та виховного процесів університету.

Формування колекцій електронної бібліотеки здійснюється на основі наявних електронних ресурсів структурних підрозділів університету (наукової бібліотеки, інституту дистанційної освіти, факультетів, кафедр і т. п.), а поповнення – за рахунок електронних копій друківаних видань видавничо-поліграфічного центру університету, електронних версій публікацій науковців, електронних документів, отриманих із зовнішніх джерел (сайти в Інтернеті, електронні документи на оптичних компакт-дисках, обмін з іншими бібліотеками і навчальними закладами) та сканування текстів з фонду книгозбірні.

Основу архітектури електронної бібліотеки становить принцип інтернет-технологій. Метаінформація та інтерфейсні модулі зберігаються на спеціалізованому сервері метаданих бібліотеки. Пошук інформації відбувається шляхом перегляду та/або пошуку з використанням гіпертекстових посилань. У відповідь на запит в електронній бібліотеці користувачеві може бути представлено документ або підбірку документів не тільки в текстовому форматі, але й у мультимедійному вигляді.

Доступ до баз даних електронної бібліотеки для користувачів мережі Інтернет обмежується. Для кожного документа та/або його складових визначаються права доступу аж до заборони представлення його в мережі Інтернет (наприклад, повні тексти дисертацій можна переглянути тільки в локальній мережі наукової бібліотеки), у т. ч. протягом визначеного часу.

Копіювання електронних документів та їхніх фрагментів виконується з дотриманням авторських прав. Консультації користувачам надає відділ електронної бібліотеки в залі електронної інформації. Працівники цього

структурного елементу також здійснюють моніторинг використання ресурсів електронної бібліотеки.

Запровадження в бібліотечну практику нових технологій зумовлює перегляд концепції обслуговування користувачів, розширює можливості книгозбірні: водночас з обслуговуванням своїми фондами та ресурсами вона забезпечує доступ до зовнішніх інформаційних ресурсів. Надається доступ користувачам бібліотеки до відомих в світі БД, як, наприклад, Springer, Blackwell тощо.

Протягом всього часу запровадження нових технологій нас цікавила думка читача, його сприйняття нововведень й уміння з ними працювати.

Тому низку досліджень було присвячено вивченню думки користувача щодо запровадження інформаційних технологій: «Комп'ютеризація в бібліотеці:

думка читачів та бібліотекарів», «Використання інформаційних електронних ресурсів бібліотеки». Логічним продовженням стало дослідження інформаційних потреб молоді «Інформаційні запити користувачів в системі ОЗО», «Система ціннісних орієнтирів студентів», «Використання бібліотечних ресурсів та задоволення попиту читачів» тощо. Результати досліджень дають відповідь на такі важливі запитання: які канали надходження інформації до студентів в сучасному інформаційному середовищі; роль бібліотеки в наданні інформації студентам, якість цієї інформації та її вплив на розвиток окремої людини. Використовуючи результати досліджень, книгозбірня намагається не тільки забезпечити навчальний процес, а й допомогти студентові розвинути творчі та комунікативні здібності, знайти своє місце у житті.

Рассмотрена деятельность научной библиотеки Хмельницкого национального университета на современном этапе. Внимание акцентировано на внедрении в библиотечную практику новых технологий, что обуславливает пересмотр концепции обслуживания пользователей.

Ключевые слова: научная библиотека Хмельницкого национального университета, веб-сайт, электронная библиотека, виртуальная справочная служба, электронный каталог.

*Н. В. Вараксіна,
зав. відділу науково-технічного забезпечення
та впровадження комп'ютерних технологій
Державної науково-технічної бібліотеки
імені В. О. Сухомлинського*

Шляхи створення електронної бібліотеки у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського

Окреслено основні напрями формування галузевої наукової електронної бібліотеки (ГНЕБ), визначено її мету, функції та завдання. Представлено огляд електронних ресурсів, які створюють фахівці бібліотеки та основні технічні рішення щодо програмних продуктів, за допомогою яких формується електронна бібліотека.

***Ключові слова:** Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, галузева наукова електронна бібліотека, ГНЕБ, повнотекстова база даних, галузева реферативна база даних, електронний каталог, електронні копії документів, програмне забезпечення, АБІС, САБ ІРБІС64, ІРБІС64 «Повнотекстова база даних», Web ІРБІС, Greenstone.*

Актуальність питання. У першій третині ХХІ століття на розвиток сучасної України впливають світові інтеграційні та глобалізаційні процеси, які забезпечують входження національної системи освіти в європейський та світовий освітній простір. Одним із ключових напрямів державної політики, зазначеної в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., є інформатизація освіти та удосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти й науки [4]. Інтеграція сучасних бібліотек в інформаційний простір пов'язана з оприлюдненням на їхніх сайтах власних інформаційних ресурсів (ІР) та забезпеченням інформаційно-бібліотечного обслуговування віддалених користувачів.

Для досягнення поставлених цілей вищезазначені книгозбірні почали активно впроваджувати у свою діяльність інновації, які реалізуються у формуванні нових видів ІР і впровадженні нових інформаційних послуг.

Одним з інноваційних напрямів інформування користувачів є створення електронних бібліотек, що охоплюють окремий предмет чи тему. Завдяки цьому інформація стає чіткіше визначеною та доступнішою для читачів. Фахівці, зокрема О. Б. Антопольський та В. В. Волков вважають, що створення електронних інформаційних ресурсів, найрізноманітніших за типом і місцем розташування, є одним із головних напрямів розвитку книгозбірень, оскільки сучасні ІТ дають потужні засоби для управління, зберігання та надання доступу до них. Електронні ресурси забезпечують високу інформаційну ємність, оперативність, тиражування та розповсюдження документів, зменшення вартості їх виробництва, можливість актуалізації даних [1–2].

Другим інноваційним напрямом інформування користувачів є створення електронних журналів та архівів установ, що сприяло певному поліпшенню наукової комунікації, тому що статті фахівців оприлюднюються в мережі швидше, ніж у традиційному варіанті.

Упровадження інновацій також впливає на систему інформаційно-бібліографічного обслуговування, що будується на принципах оперативності та доступності інформації, а саме: створюються такі нові форми обслуговування, як віртуальна бібліографічна довідка та електронна доставка документів.

Основна частина. Розроблення наукових та організаційних засад створення ГНЕБ у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського є одним із важливих напрямів діяльності науково-дослідної роботи (НДР) «Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського» (наук. кер. Рогова П. І., канд. іст. наук, старш. наук. співроб.).

Аналіз наукових джерел. У межах даного дослідження автором було розглянуто публікації відомих науковців та практиків України та зарубіжжя, зокрема: О. Б. Антопольського [1], К. В. Вигурського [1], В. В. Волкова [2],

Т. А. Калюжної [3], О. Л. Лаврик [3], К. В. Петеленського [2], Т. О. Ярошенка [5] та інших.

Метою створення ГНЕБ у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є повноцінне інформаційне забезпечення фахових потреб освітян з питань педагогіки, психології та освіти з можливістю надання вільного доступу до найзначущіших робіт вітчизняних вчених із зазначених вище галузей. ГНЕБ призначена для науковців, викладачів, вчителів, студентів та фахівців, які працюють у сферах педагогічної науки, освіти й практики України.

Галузева наукова електронна бібліотека ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського виконує такі функції: кумулятивну, інформаційну, науково-дослідну, освітню, меморіальну та просвітницьку.

Згідно з вищезазначеними функціями, ГНЕБ ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського виконує такі завдання:

- збереження наукового доробку держави в галузі педагогіки, психології та освіти, зокрема дисертацій, праць видатних педагогів, наукових робіт фахівців установ НАПН України, які висвітлюють результати досліджень, тощо;
- оприлюднення наукових праць фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, які висвітлюють результати досліджень у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства та інформаційної діяльності;
- популяризація документів, які належать до історичної спадщини України у сферах педагогіки, психології та освіти;
- організація фондів документів, що є лише в електронній формі, їх каталогізація та надання доступу до них;
- забезпечення вільного мережевого користування доступу до електронних ресурсів з педагогіки, психології та освіти;
- надання доступу до документів, можливість працювати з якими для читачів обмежена, зокрема рідкісних та цінних книг, дисертацій, архівів тощо;

Як зазначають О. Л. Лаврік та Т. А. Калюжна, складовими електронної бібліотеки ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського мають бути:

1. *Електронний ресурс*, що є структурованою сукупністю інформаційних об'єктів, кожен з яких представляє в електронній формі певний матеріал (друковане видання, архівний документ, покажчик тощо);

2. *Програмно-технологічний комплекс (ПТК)*, який здійснює повний процес опрацювання інформації (збір, накопичення, опрацювання, зберігання, систематизацію та оновлення даних), а також контроль та управління ним [3].

Враховуючи актуальність створення електронних ресурсів та їх використання в науково-інформаційному забезпеченні вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики, колектив ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського приділяє значну увагу формуванню фонду електронних документів і створенню власних електронних ресурсів. Для досягнення окресленої мети фахівцями бібліотеки було визначено низку напрямів, які наповнюють інформаційний простір, а саме:

1. Веб-портал ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. У 2003 р. був створений сайт ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, який у 2008 р. трансформувався у веб-портал, на якому представлено різнобічну діяльність книгозбірні як науково-дослідного, інформаційного та методичного центру мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України. Через нього віддаленим користувачам надається доступ до інформаційних електронних ресурсів бібліотеки. За даними статистики на 01.09.12, на портал щодня надходить понад 400 запитів з різних міст України та світу.

2. Електронний каталог (ЕК) ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що формується з 2004 р., складається з трьох баз даних (БД): «Книги», «Періодика», «Рідкісні книги». У першій БД є книги, автореферати дисертацій, дисертації, аналітика продовжуваних видань та інші документи, що надходять до бібліотеки в паперовій та електронній

формі з різних країн світу, у т. ч. Польщі, Великобританії, Франції, Китаю, Німеччини. «Періодика» розкриває зміст галузевої преси України та Росії. Крім того, у ній відображено зміст 11 журналів з перелічених вище країн, які отримує бібліотека. БД «Рідкісні книги» містить бібліографічні описи книг кінця XVIII – поч. XX ст. З 2007 р. доступ до ЕК надається віддаленим користувачам через портал бібліотеки. На 01.09.12 ЕК містить понад 150 тис. бібліографічних записів.

3. Повнотекстова база даних ДНПБ України

ім. В. О. Сухомлинського складається з:

– документів психологічно-педагогічного та історико-культурного напрямку XIX – поч. XX ст. (1850–1917 рр.), що оцифровуються з 2006 р. у межах державної програми зі збереження та функціонування наукових об'єктів, які становлять національне надбання України. Понад 700 документів доступні читачам у локальній мережі бібліотеки;

– дисертацій (близько 1500 документів), які надаються книгозбірні вченими й доступні для читачів тільки в локальній мережі бібліотеки;

– праць видатного українського педагога В. О. Сухомлинського, чий ім'ям названа бібліотека (понад 140 документів), до яких вже наданий доступ віддаленим користувачам через портал книгозбірні;

– вторинної продукції ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (бібліографічні покажчики з актуальних психологічно-педагогічних питань, реферативні й аналітичні огляди, бібліографічні списки для вчителів-предметників) – 60 документів, якими можуть послуговуватися й віддалені користувачі через портал бібліотеки.

4. З 2006 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського спільно з Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського створює електронну загальнодержавну реферативну базу даних «Україніка наукова», а додатково книгозбірня формує на своєму порталі **галузеву реферативну базу даних**, яка на сьогодні налічує понад 13 тис. рефератів. З метою її розширення й поглиблення з 2008 р. у створенні цієї бази беруть участь

бібліотеки ВНЗ III-IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, завданням яких є популяризація наукових досягнень своїх вишів.

5. Упродовж 2008–2012 рр. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на своєму порталі формує три електронних інформаційно-бібліографічних ресурси: «Видатні педагоги України та світу», «Педагоги-новатори України», «Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці і книгознавці України і світу»:

– «Видатні педагоги України та світу» – формується інформація про вчених, що включає біографію особи, бібліографічний перелік її праць, список публікацій про неї, повні тексти найзначущіших творів, фотогалерею, а також матеріали про вшанування педагога в сучасній Україні тощо;

– «Педагоги-новатори України» –ресурс висвітлює досягнення сучасних українських педагогів і призначений для інформування фахівців у про інноваційні досягнення в сучасній педагогічній науці, освіті та практиці України, узагальнення інноваційного досвіду; створення інформаційного банку ефективних науково-педагогічних рішень із реформування і модернізації сучасної освіти, осмислення закономірностей цього новаторського розвитку.

– «Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці і книгознавці України і світу» – сприяє поширенню досягнень науки та практики із цих сфер, популяризації робіт відомих дослідників у зазначених галузях, висвітлення їхньої діяльності, творчої спадщини та втілення запропонованих ними ідей на практиці, самоосвіти бібліотекарів, поглибленню їхніх знань із питань розвитку зарубіжного та вітчизняного бібліотекознавства, підвищенню професійного рівня фахівців.

З 2007 р. у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочато втілення он-лайн послуг, зокрема інформаційно-довідкове обслуговування віддалених читачів здійснюється через віртуальну бібліографічну довідку, яка діє в межах корпоративного проекту під керівництвом Національної бібліотеки України для дітей.

Для створення ГНЕБ у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з 2006 р. як складові ПТК використовується кілька програмних засобів, а саме: САБ ІРБІС64, ІРБІС64 «Повнотекстова база даних», Web ІРБІС64 та програмне забезпечення Greenstone.

1. Система автоматизації бібліотек ІРБІС64, розроблена Державною публічною науково-технічною бібліотекою Росії (ДПНТБ Росії), постачається у вигляді набору автоматизованих місць. САБ працює на платформах Windows під управлінням веб-сервера ApacheWebSite або Microsoft IIS і системи управління базами даних (СКБД) IR-Explain-1. ЕК використовується в локальній мережі бібліотеки для доступу до оцифрованих книг, які зберігаються у форматах PDF та DJVU. Файли прив'язуються за посиланням безпосередньо до бібліографічного опису книги. Так, понад 700 відсканованих видань доступні для читачів в БД «Рідкісні книги» (див. рис. 1–2).

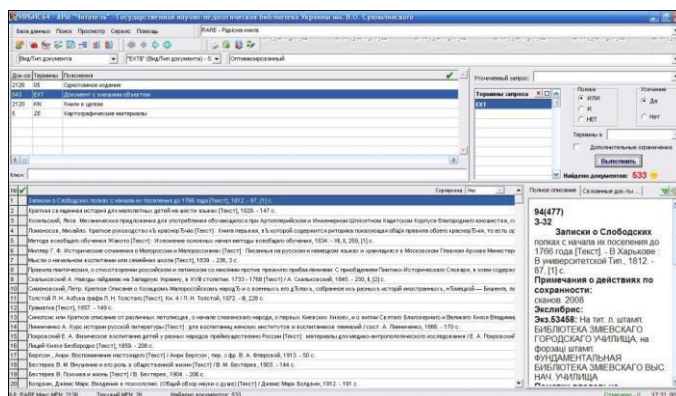
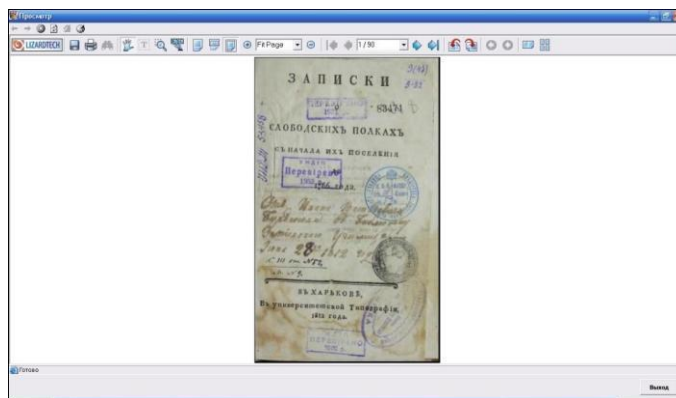
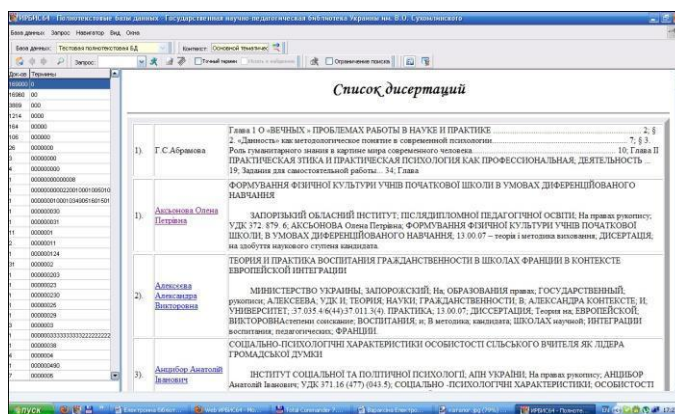

Рис. 1. База даних «Рідкісні книги» електронного каталогу

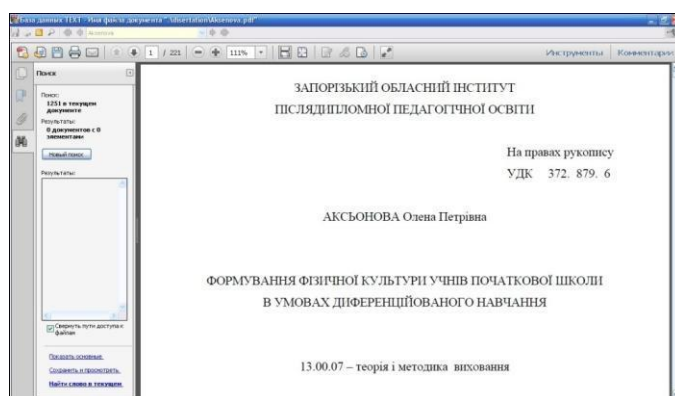

Рис. 2. Зразок оцифрованого документа у вікні перегляду електронного каталогу

2. У дисертаційному читальному залі головного приміщення ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надається доступ до 1500 дисертацій України і Росії (див. рис. 3–4) на базі ІРБІС64 «Повнотекстова база даних», створений як підсистема в рамках АБІС ІРБІС64 для формування та використання повнотекстових БД. Файли, завантажені в цю базу даних, можуть бути у форматі TXT, DOC, RTF, PDF, HTML, тому пошук проводиться за будь-яким словом у тексті. Жодної додаткової обробки для включення повних текстів у БД не потрібно, документи зберігаються в спеціальному архівному файлі або у вигляді посилань.

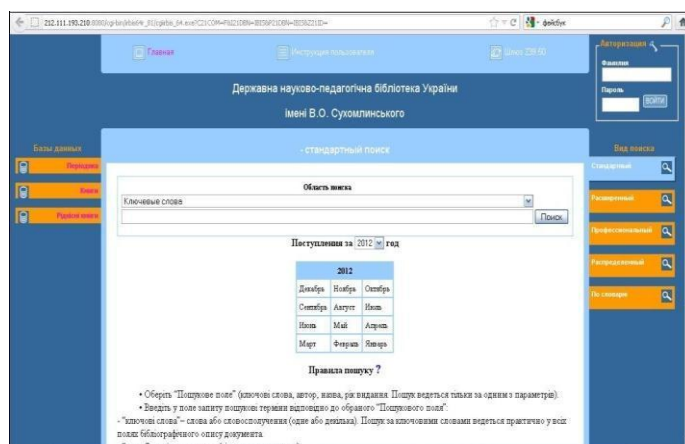
Рис. 3. ІРБІС64 «Повнотекстова база даних»

Рис. 4. Дисертація у вікні перегляду

3. За допомогою модуля Web ІРБІС, розміщеного на порталі бібліотеки, для віддалених користувачів надається доступ до ЕК, який

складається з трьох баз даних: «Книги», «Періодика» і «Рідкісні книги» (рис. 5).

Рис. 5. Модуль Web IBC64 на порталі бібліотеки

4. Для створення галузевої реферативної бази, також розміщеної на порталі, використовується пакет прикладних програм Greenstone. Ця система, призначена для формування та розповсюдження електронних фондів книгозбірень, була створена в рамках проекту Новозеландської цифрової бібліотеки в Університеті Вайкато і поширюється за сприяння ЮНЕСКО та бельгійської Гуманітарної інформаційної неурядової організації (Human Info NGO). Вона працює на платформах Unix і Windows із використанням стандартних веб-серверів, має повнотекстовий і роздільний пошук за певними полями, можливість обробки основних текстових форматів (HTML, PDF, PostScript, Word, E-mail) й аудіо- та відеоінформації, мультимовність (включаючи розширену латиницю й кирилицю, арабську, китайську мови). На 01.01.12 ця БД налічувала понад 13 тис. статей із рефератами (див. рис. 6) [6–7].

Рис. 6. Галузева реферативна база даних в Greenstone на порталі бібліотеки

Аналіз діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського за ці роки засвідчив, що подальший розвиток на пряму неможливий без стратегічного планування розвитку ЕБ, вирішення організаційних питань щодо її формування, вдосконалення програмно-технологічних засобів і змістовного наповнення.

Враховуючи все зазначене вище, окреслено такі перспективи формування й розвитку ГНЕБ ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського:

1. Внесення в роботу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського відповідних організаційних та технологічних змін, а саме:

– створення спеціального структурного підрозділу, який буде здійснювати всі види робіт із формування електронних інформаційних ресурсів для ГНЕБ, а також відповідати за підтримку, надання доступу, зберігання й використання цих ресурсів;

– внесення певних змін у технологію роботи підрозділів бібліотеки, безпосередньо пов'язаних з комплектуванням та бібліографічним опрацюванням повнотекстових інформаційних ресурсів із застосуванням систем метаданих та їх форматів;

– модернізація програмно-апаратної бази АБІС, потрібної для функціонування ГНЕБ.

2. Розвиток технологій формування ресурсів ОНЕБ, у тому числі організаційно-методичних основ з формування репозитарію наукових праць

співробітників НАПН України, колекцій рідкісних і цінних книг, вторинної продукції ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, галузевої реферативної бази даних тощо.

3. Розвиток веб-сервісів ГНЕБ – системи міжбібліотечного абонементу й електронної доставки документів, розроблення схеми інформування про нові надходження літератури, системи вибіркового розповсюдження інформації.

Виконання поставлених завдань дасть змогу збільшити кількість користувачів, надати їм якісно нові можливості роботи з великими обсягами електронних даних. Крім цього, триватиме формування в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського галузевої наукової електронної бібліотеки, яка буде вагомим інструментом розвитку вітчизняної педагогічної науки й освіти, а також умовою динаміки ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як сучасного всеукраїнського галузевого інформаційного центру.

Список використаної літератури

1. Антопольский, А. Б. Концепция электронных библиотек [Електронний ресурс] / А. Б. Антопольский, К. В. Вигурский // Электронные библиотеки. – 1999. – Т. 2. – Вып. 2. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/1999/part2/antopol>. – Назва з екрана.
2. Волков, В. В. Перспективы применения библиотечной системы Greenstone как средства повышения качества образовательного процесса в вузе / В. В. Волков, К. В. Петеленский // Межотраслевая информ. служба. – 2010. – № 2. – С. 15–31.
3. Лаврик О. Л. Электронная библиотека ГПНТБ СО РАН как информационно-библиотечная система научных ресурсов и сервисов / О. Л. Лаврик, Т. А. Калюжная // Библиосфера. – 2009. – № 2. – С. 23–27.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf> . – Назва з екрана.
5. Ярошенко, Т. Електронні журнали в системі інформаційних ресурсів бібліотеки / Ярошенко Т. – К. : Знання, 2010. – 215 с.
6. Don, K. Greenstone3 : A modular digital library [Електронний ресурс] / Katherine Don. – Режим доступу : <http://www.greenstone.org/docs/greenstone3/manual.pdf>. – Назва з екрана.
7. Don, K. J. The design of Greenstone3 : An agent based dynamic

digital library [Электронный ресурс] / Katherine J. Don, David Bainbridge, Ian H. Witten. – Режим доступа : <http://www.greenstone.org/manuals/g3design.pdf>. – Назва з екрана.

Определены основные направления формирования отраслевой научной электронной библиотеки (ОНЭБ), ее цели, функции и задачи. Предоставлен обзор электронных ресурсов, которые создают специалисты библиотеки, и основные технические решения по программным продуктам, с помощью которых формируется электронная библиотека.

Ключевые слова: Государственная научно-педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского, отраслевая научная электронная библиотека, ОНЭБ, полнотекстовая база данных, отраслевая реферативная база данных, электронный каталог, электронные копии документов, программное обеспечение, АБИС, САБ ИРБИС64, ИРБИС64 «Полнотекстовая база данных», Web ИРБИС, Greenstone.

Участие Научной библиотеки Украинской инженерно-педагогической академии в создании интегрированного отраслевого информационного ресурса вторичных документов

В статье представлена информация об участии Научной библиотеки УИПА в научно-исследовательской деятельности академии, показан опыт работы библиотеки в корпоративных проектах по созданию вторичного отраслевого информационного ресурса целевого назначения. Раскрыты некоторые технические аспекты использования АБИС «ИРБИС» при создании библиографической информации.

Ключевые слова: *отраслевой информационный ресурс, инженерно-педагогическое образование, корпоративные проекты, инновации в библиотеках, научная библиотека Украинской инженерно-педагогической академии.*

Современное развитие педагогического образования базируется на использовании новых технологий, которые формируют инновационный потенциал участников учебного процесса. В этих условиях особое значение приобретают вопросы информационного обеспечения их деятельности на уровне мировых требований.

Координацию этих процессов в инженерно-педагогическом образовании в определенной степени осуществляет созданная на базе Украинской инженерно-педагогической академии в 1995 г. совместная с Институтом педагогического образования и образования для взрослых АПН Украины научно-исследовательская лаборатория проблем инженерно-педагогического образования. За время существования лаборатории было выполнено более 30 научно-исследовательских работ. На сегодня в рамках лаборатории выполняется девять научно-исследовательских работ.

С 2012 г. научная библиотека УИПА принимает непосредственное участие в выполнении одного из научных исследований, а именно «Системна

організація інформаційно-бібліографічного забезпечення розвитку інженерно-педагогічної освіти». Данное исследование предполагает определение направлений развития информационно-библиотечного пространства академии как основного направления деятельности Научной библиотеки в информационно-библиографическом обеспечении развития инженерно-педагогического образования. Планируется разработка модели системной организации информационно-библиографического обеспечения учебной, научной, правовой деятельности студенческого, преподавательского и административного секторов инженерно-педагогического образования.

Библиотека осуществляет также информационное сопровождение всех научно-исследовательских работ лаборатории. Библиотечные специалисты не только изучают рынок информационных ресурсов, а и уделяют большое внимание многоаспектному анализу информационных потребностей пользователей, всестороннему изучению использования первичной информации и создания вторичных ресурсов.

С целью содействия научно-исследовательской деятельности Научной библиотекой УИПА в 2012 г. инициировано создание электронного архива ELArUIPA. Репозиторий является частью общей электронной коллекции НБ. На сегодня разработаны положение о репозитории, договора с авторами и готовятся документы для присоединения к проекту ElibUkr. В репозитории хранятся документы научного, образовательного и методического назначения, созданные сотрудниками академии.

Для обеспечения информационной поддержки инженерно-педагогической подготовки специалистов сотрудники библиотеки создают вторичный информационный ресурс в виде библиографических (по проблемам педагогики, психологии) и биобиблиографических указателей (Серия «Ученые УИПА – юбиляры»), списков литературы рекомендательного и научно-вспомогательного характера. Все материалы размещаются также на

сайте библиотеки. Нами создан отраслевой раздел сайта «Инженерно-педагогічна освіта», в котором представлены:

- информация о научно-методической лаборатории через интерактивную ссылку на главную страницу сайта академии;
- данные о научной школе ректора УИПА, профессора Е. Э. Коваленко;
- полные тексты сборника научных трудов «Проблеми інженерно-педагогічної освіти» с 1 по 35 выпуск в обратной хронологии;
- полные тексты монографий ученых УИПА;
- интерактивная ссылка на отраслевую реферативную БД ДНПБ им. В. А. Сухомлинского предоставляет возможность пользователям получить доступ к названию 2625 документов, представленным в аналитическом виде, что делает среди исследователей возможным сориентироваться в стремительно растущем информационном пространстве научной педагогической мысли;
- библиографическая продукция библиотеки в виде научно-вспомогательных указателей и рекомендательных списков литературы по теме научных исследований («Проблеми сучасної освіти», «Інновації в освіті», «Якість технологій та освіти» и др.) дает возможность пользователю быть проинформированным о важнейших публикациях ученых в области отечественной и зарубежной педагогических науки и образования;
- список научной периодики Украины, России и зарубежья по вопросам педагогики и психологии (52 журнала, 105 сборников научных трудов, 15 иностранных изданий) дает возможность иметь представление о системе специальных изданий;
- категория веб-ресурсы по проблемам инженерно-педагогического образования организована с целью расширения межвузовского сотрудничества;
- информационный ресурс для профессионально-технического образования создан с целью информационной поддержки

руководителей, преподавателей, мастеров производственного обучения ПТУЗ. В этой категории представлены нормативно-правовые ресурсы, рекомендательные списки литературы по проблемам профтехобразования в Украине и веб-ресурсы.

Работа по наполнению раздела сайта «Інженерно-педагогічна освіта» и по расширению сервисных услуг для специалистов в области образования продолжается.

Новый электронный ресурс отраслевого направления для инноватизации образовательных процессов дает возможность пользователям оперативно удовлетворять информационные потребности в доступной и удобной форме.

Как известно, с целью обеспечения качественно нового уровня полноты и оперативности удовлетворения информационных потребностей общества в знаниях и усовершенствования механизма доступности творческого наследия ученых, по инициативе НАН Украины и НБУ им. В. И. Вернадского начато создание общегосударственного депозитария «Наукова періодика України» (приказ ВАК и НАН Украины от 07.07.2008 № 436/311). Следует отметить, что Научная библиотека УИПА начала предоставлять полные тексты статей из специализированного сборника научных трудов академии «Проблеми інженерно-педагогічної освіти» в депозитарий еще до публикации указанного приказа.

Научная библиотека УИПА участвует и в корпоративном проекте «Система реферирования украинской научной литературы», который обеспечивает формирование общегосударственной реферативной БД «Україніка наукова» и на ее основе выпуск отраслевых серий Украинского РЖ «Джерело», а также поддержку онлайн-доступа к БД «Україніка наукова».

Аналитико-синтетическая обработка специализированных изданий академии начинается еще до того, как сборники сдаются в печать. На этом этапе все статьи индексируются по УДК, проверяются библиографические

списки на соответствие ГОСТ 7.1-2006 «Бібліографічний запис.

Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». После поступления в библиотеку сборников в традиционном печатном виде продолжается их обработка для отправки по электронной почте в НБУ им. В. И. Вернадского. Файлы с текстами статей в формате PDF формируются в соответствии с предъявленными требованиями. С целью более полного отображения результатов научных работ УИПА в мировом информационном пространстве и организации межгосударственного обмена реферативной информацией данные предоставляются на трех языках (украинском, русском, английском).

Для наполнения отраслевого ресурса по проблемам педагогики и психологии Научная библиотека УИПА предоставляет реферативную информацию о сборнике «Проблеми інженерно-педагогічної освіти» и в Государственную научно-педагогическую библиотеку имени В. А. Сухомлинского.

С начала 2012 г. НБ УИПА осуществляет обмен с ГНПБ им. В. А. Сухомлинского электронными библиографическими записями с целью повышения оперативности информационного обеспечения инновационного развития отечественной педагогической науки, образования и практики путем создания полноценных электронных ресурсов.

Уверены, что участие в корпоративных проектах позволит Научной библиотеке УИПА выйти на новый уровень обслуживания пользователей и решить задачу обмена информацией и наполнения собственных ресурсов. Результатом такой деятельности должно стать повышение престижа вуза и его ученых.

Несколько слов о технических моментах создания вторичного отраслевого информационного ресурса.

С 2006 г. наша библиотека работает в АБИС «ИРБИС». Гибкость программы позволяет адаптировать ее к специфике работы библиотеки. Так, библиографами разработан словарь издательских индексов, наличие которых

значительно облегчает группировку документов для библиографической продукции. Например, для создания списков новых поступлений используется поиск по дате ввода и издательскому индексу. Каждой кафедре соответствует свой издательский индекс. Так как списки новых поступлений представлены по отдельным отраслям знаний, то используя одинаковые издательские индексы, документы группируются тоже по отраслям знаний.

С помощью большого блока издательских индексов, посвященных педагогической тематике, документы группируются уже в процессе их ввода в ЭК. Поэтому в дальнейшем при работе над созданием указателей библиографу нет необходимости тратить время на визуальный просмотр периодических изданий и тематических сборников и отбор документов. При выводе указателя на печать в АБИС «ИРБИС» автоматически формируются необходимые разделы и именной указатель.

Со дня основания вуза в библиотеке ведется **Картотека трудов ученых**. До 2000 г. она велась только в карточном виде. В 2000 г. в электронном каталоге создана **БД «Труды УИПА»**, которая на сегодня имеет в наличии более 12 тыс. записей. Для более полного предоставления информации в 2011 г. создана отдельная рабочая БД «Труды ученых», которая составляет около 14 тыс. записей и содержит информацию обо всех публикациях ученых академии независимо от их наличия в фонде библиотеки. Такая БД не только облегчает библиографам создание научного образа персоналий, но и помогает самим преподавателям, которые далеко не всегда ведут точный учет своих публикаций. Информацию о публикациях ежегодно предоставляет в библиотеку отдел НИС, кроме этого, библиографы регулярно просматривают РЖ «Джерело» и БД «Наукова періодика України».

На сайте библиотеки поиск документов можно осуществлять как в ЭК, так и в БД **«Труды УИПА»**.

Созданная вспомогательная БД «Авторитетный файл индивидуального автора» в АБИС «ИРБИС» обеспечивает полный поиск изданий автора в ЭК независимо от языка издания и участия автора в создании документа (автор,

редактор, ответственный за выпуск и т. д.). Авторитетные записи составляются только на авторов – ученых и сотрудников академии.

Указанные БД значительно облегчают работу над традиционными персоналиями.

Таким образом, реализуя инновационную модель своего функционирования, Научная библиотека УИПА трансформируется сегодня в современный научно-информационный центр, отвечающий мировым стандартам поддержки образования и науки.

У статті подано інформацію про участь Наукової бібліотеки УИПА в науково-дослідній діяльності академії, представлено досвід роботи книгозбірні в корпоративних проектах зі створення вторинного галузевого інформаційного ресурсу цільового призначення. Розкрито деякі технічні аспекти використання АБІС «ІРБІС» при створенні бібліографічної інформації.

Ключові слова: галузевий інформаційний ресурс, інженерно-педагогічна освіта, корпоративні проекти, інновації у бібліотеках, наукова бібліотека Української інженерно-педагогічної академії.

В. М. Іващенко,
науковий співробітник
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
Р. І. Палійчук,
науковий співробітник
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України

імені В. О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек: результати дослідження

У статті розглянуто проблему зберігання бібліотечного фонду, зокрема рідкісних і цінних видань, проаналізовано досвід такої діяльності мережі освітянських бібліотек за результатами анкетування, порушено питання щодо створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу.

***Ключові слова:** ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, зберігання, бібліотечний фонд, рідкісні та цінні видання, анкетування.*

Постановка проблеми. XXI століття – час бурхливого наукового і культурного розвитку держави й суспільства, який неможливо уявити без бібліотек та бібліотечних фондів. Адже книгозбірня – найдоступніший соціальний інститут, який надає можливість користуватися інформацією, оскільки його діяльність органічно інтегрується в сучасне суспільство. Зберігання бібліотечного фонду України як матеріальної та духовної цінності для прийдешніх поколінь – пріоритетний напрям діяльності кожної книгозбірні, мета якого – забезпечення цілісності та незмінності фізичного стану документів. Виокремлення та реєстрація найціннішої історичної частини сукупного національного бібліотечного фонду України є предметом численних книгознавчих та бібліотекознавчих досліджень. У роботі щодо зберігання фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) як координаційного, науково-методичного центру передбачено тісну співпрацю з мережею освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН

України. Одним із важливих напрямів роботи є виявлення, аналіз та виокремлення рідкісних і цінних видань (РЦВ) у бібліотеках мережі, визначення спільних дій щодо збереження й використання цих документів.

Перспективним завданням є створення єдиного державного реєстру оцифрованої продукції галузевого спрямування, який був би доступний у загальній електронній мережі для кожної книгозбірні. Тому для освітянських бібліотек України питання переходу від політики пасивного зберігання знань, що містяться в документах різних видів, до політики запозичення та створення електронних ресурсів і надання доступу до них особливо актуальне [5].

Аналіз наукових праць із питання збереження фондів РЦВ свідчить, що зазначену проблему досліджували Г. І. Ковальчук, Л. В. Муха, В. А. Вергунов, П. І. Рогова, Н. Г. Мацібора та інші.

Мета статті: проаналізувати діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та освітянських бібліотек щодо збереження й використання фонду РЦВ.

Для створення галузевого сегмента Національного реєстру рідкісних і цінних видань та реєстру цих видань у мережі освітянських бібліотек фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочато вивчення стану рідкісних фондів книгозбірень мережі. З цією метою працівниками сектору рідкісних і цінних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2011 р. була розроблена й розіслана до провідних бібліотек «Анкета з виявлення рідкісних і цінних документів у фондах освітянських бібліотек України», що є першим кроком до визначення спільних дій стосовно збереження й використання цих документів. **Метою зазначеного дослідження** було отримання інформації про наявність РЦВ у фондах зазначених бібліотек, зокрема з питань педагогіки та психології, та аналіз робіт, які проводяться з РЦВ, для створення інтегрованого галузевого ресурсу. **Завдання дослідження** – проаналізувати анкети та на основі отриманої інформації розробити інструктивно-методичні рекомендації щодо

формування та зберігання фондів РЦВ у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотеках мережі.

Опитуванням було охоплено провідні освітянські бібліотеки ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, бібліотеки обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти (ОППО), спеціальні наукові та науково-педагогічні книгозбірні (зокрема ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) (табл. 1). Із 72 надісланих анкет із відповідями повернулося 66.

Аналіз отриманої інформації від провідних освітянських бібліотек виявив, що не всі вони відповідально поставилися до анкетування та надали точні дані про РЦВ. Критерії відбору документів у фонд РЦВ у книгозбірнях різняться, у багатьох хронологічні рамки не обмежуються 1917 р. видання.

Таблиця 1

Наявність РЦВ в освітянських бібліотеках України

№ п/п	Бібліотечні установи	Кількість установ	Кількість РЦВ (прим.)
1	науково-педагогічні	3	90 742
2	ВНЗ педагогічного та інженерно-педагогічного профілю	37	138 753
3	ОППО	20	178
4	установ НАПН України	6	353
Усього		66	230 026

Анкета містила запитання щодо загального обсягу фондів бібліотек та наявності в них рідкісних і цінних видань (періодичних і неперіодичних) насамперед галузевого спрямування, колекцій та особових бібліотек; форми зберігання РЦВ та відображення документів у довідково-пошуковому апараті та вторинній продукції (бібліографічні посібники), створення повнотекстових баз даних.

У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського визначено особливо цінну частину фонду – документи психологічного, педагогічного та історико-культурного напрямку XVIII – початку XX століття, що охоплюють рідкісні й

цінні видання зазначеного періоду і сформовані у підфонди (колекції): «Педагогіка», «Психологія», «Підручники і навчальні посібники», «Періодичні видання 1807–1917 рр.». У 2010 р. до структури бібліотеки введено сектор рідкісних та цінних видань (РЦВ), який є підрозділом відділу наукової організації та зберігання фонду. Метою діяльності нововведеного сектору є зберігання та наукове опрацювання друкованих видань, які мають наукову, історичну, духовну й матеріальну цінність; надання доступу користувачам до культурного спадку минулого. Фонд РЦВ розташований в окремому приміщенні головного корпусу бібліотеки. Його хронологічні рамки охоплюють XVII – початок XX ст.

Найдавніше оригінальне видання – «Філософія» Сенеки, 1615 р., латинською мовою, оправлена телячою шкірою й оздоблена ілюстраціями та гравюрами, та ще 223 документи, які видані до 1851 р., зберігаються в окремих шафах. Для роботи з науковим об'єктом, що становить національне надбання України, щорічно, починаючи з 2005 р., виділяються державні цільові кошти на мікрофільмування, реставрацію, оправу рідкісних і цінних видань та оцифрування. На 1 вересня 2012 р. оцифровано 844 документи (із них 306 підручників та 538 файлів педагогічної, психологічної та історико-культурної тематики), які доступні у локальній мережі бібліотеки. Це найбільша кількість оцифрованих видань серед провідних освітянських книгозбірень України. З-поміж них вищезгаданий твір Сенеки, «Плутарх для юношества...» (М, 1814), «Граматка» П. Куліша (СПб., 1857), «Краткое руководство к красноречию» М. Ломоносова (СПб., 1748) та ін. З метою інформування користувачів про фонд РЦВ фахівці відділу створюють каталоги, покажчики, інформаційні списки, які представлені на порталі бібліотеки (www.dnrb.gov.ua) та друкуються традиційним способом. У 2011 р. розпочато роботу над створенням каталогу «Підручники і навчальні посібники з гуманітарних дисциплін для початкових і середніх навчальних закладів (1918–1945 рр.) з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» (на сьогодні опрацьовано понад 800 видань).

Результати анкетування засвідчили, що найбільшу кількість РЦВ мають у своїх фондах такі бібліотеки ВНЗ (табл. 2):

Таблиця 2

Бібліотеки, які мають найбільшу кількість РЦВ

№ п/п	Бібліотечні установи (у тому числі при ВНЗ)	Кількість РЦВ	
		Неперіодичні (пед. і псих. тематики)	періодичні
1	ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського	близько 90 000	180 назв, 115 (пед. і псих.)
2	Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка	понад 24 000	2500 ж., 731 г.
3	Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка	21 275	
4	Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя	понад 20 000	
5	Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка	10 114	389
6	Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського	10 000	невизначена к-ть
7	Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського	9 600	590
8	Глухівський національний педагогічний університет ім. О. П. Довженка	7000 (понад 4000)	
9	Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Шевченка	понад 6 000 (близько 200)	
10	Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника	4 431 (відбір триває)	понад 600
11	Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова	3 762 (відбір триває)	
12	Херсонський державний університет	2 780	
13	Луганський національний університет ім. Т. Шевченка	2 643	
14	Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини	1 711	
15	Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов	1 667	5 назв
16	Кримський інженерно-педагогічний університет	1 596	
17	Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди	1 456	
18	Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького	1 450	
19	Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського	1 401	
20	Черкаський національний педагогічний університет ім. Т. Шевченка	1 336	

Найповніші відомості щодо критеріїв відбору документів у фонд РЦВ надала наукова бібліотека Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника. В основу відбору були покладені хронологічний і тематичний принципи. Останній ґрунтувався на значущості видання, його ролі в історії розвитку суспільної, політичної думки, науки, літератури і мистецтва. Що стосується хронологічного принципу, то, враховуючи національно-територіальний аспект, збиралася література, видана до 1939 р.

За інформацією респондентів, у мережі освітянських книгозбірень зберігаються *колекції та особові бібліотеки*, а саме: бібліотека Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка – особові бібліотеки: родини Яблоновських, яку передала його донька Теофілія Саніта – 2 246 прим.; шляхтичів Мікошевських – 788 прим. та ін.

Бібліотека Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова зберігає особову бібліотеку проф. П. І. Орлика, який у 70-х рр. ХХ ст. був проректором цього ВНЗ.

У загальному фонді бібліотеки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка на окремих стелажах зберігаються *меморіальні колекції*: П. В. Голубовського (1857–1907) – історика, професора Київського університету, М. А. Жовтобрюха (1905–1995) – українського мовознавця, доктора філологічних наук, члена редколегії журналу «Мовознавство» та видатних українських учених сучасності.

За результатами проведеного дослідження було з'ясовано, що окремі бібліотеки мають *тематичні зібрання*. Так, книгозбірня Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка зберігає тематичні зібрання: освіта, педагогічні науки – 646 назв, історія, історичні науки – 2 029, біологічні науки – 410 назв, мовознавство – 274, художня література Польщі – 3 438 назв.

У виокремленому фонді бібліотеки Маріупольського державного університету зберігаються тематичні зібрання «Рідкісні довідкові видання» – 145 прим.

Анкета містила запитання щодо форми зберігання РЦВ у книгозбірнях. Так, з'ясувалося, що в бібліотеках фонди РЦВ виокремлені повністю або частково. Окремі підрозділи РЦВ мають такі бібліотеки:

Східноєвропейського (Волинського) національного університету імені Лесі Українки, Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов, Глухівського національного університету імені О. П. Довженка, Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка, Луганського національного університету імені Т. Шевченка, Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

У традиційному довідково-пошуковому апараті бібліотек РЦВ відображаються по-різному: у 16 бібліотеках – у загальному каталозі, 20 бібліотек сформували окремі каталоги РЦВ, у 18 – створені ЕК, ще 10 планують розпочати зазначену роботу. Так, бібліотека Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка у 2012 р. планує повністю внести всю унікальну літературу в БД ЕК. Інформацію про РЦВ на своїх веб-сторінках розміщують 12 бібліотек, в 11цей вид діяльності у перспективі; 15 інформують користувачів про рідкісні видання через бібліографічні посібники.

Для забезпечення зберігання бібліотечних фондів та швидкого доступу до них користувачів у бібліотеках мережі створюються повнотекстові електронні копії документів шляхом оцифрування. За даними анкетування виявлено, що в семи книгозбірнях розпочато формування повнотекстових баз оцифрованих документів. Так, бібліотека Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка оцифрувала 58 документів; книгозбірня Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії – 27 видань; бібліотека Уманського державного педагогічного університету імені

П. Тичини – 24 документи; книгозбірня Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова – 21 видання; бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – 12 документів; книгозбірня Республіканського ВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет» – чотири видання. Доступ до оцифрованих документів надається: *у локальних мережах книгозбірні та університету і на веб-сторінці.*

Отже, проведене дослідження засвідчило, що майже 60 % опитуваних освітянських бібліотек, у тому числі їхній координаційний центр – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, зберігають у своїх фондах понад 230 000 рідкісних і цінних видань, серед яких – 8 % галузевого спрямування та 3 % – періодичні видання, у тому числі педагогічної і психологічної тематики. У 26 освітянських бібліотеках РЦВ виокремлено із загального фонду та відображено у традиційних каталогах, у 19 книгозбірнях частково сформовані ЕК, в 11 бібліотеках ця робота в перспективі. Результати анкетування показали, що оцифровано лише 146 документів із фонду мережі, окрім ДНПБ України, м. В. О. Сухомлинського – 844 прим.

Проведене дослідження завідчило, що робота з фондами РЦВ тільки розпочинається, книгозбірні не мають відповідних інструктивних документів, достатнього фінансування, кваліфікованих кадрів, сучасного технічного та програмного забезпечення. Для системної роботи із власним фондом та фондами бібліотек мережі науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розроблено «Програму зберігання бібліотечного фонду в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського на 2008–2015 рр.» [4] та інструктивно-методичні рекомендації щодо формування та зберігання фонду рідкісних і цінних видань в освітянських бібліотеках МОНмолодьспорту України та НАПН України [6], що надіслані до бібліотек мережі. Розпочата робота – це крок до створення інтегрованого галузевого ресурсу, який буде об'єднано в

електронну бібліотеку, що сприятиме забезпеченню фахових потреб науковців і практиків України.

Список використаної літератури

1. *Вергунов, В.* Проблеми збереження фондів наукових бібліотек / Віктор Вергунов // Бібл. вісн. – 2007. – № 1. – С. 25–31.
2. *Ковальчук, Г. І.* Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Г. І. Ковальчук. – К. : НБУВ, 2004. – 644 с.
3. *Мозирко, М. О.* Сучасний стан та перспективи укладання Державного реєстру книжкових пам'яток України / М. О. Мозирко // Культура і мистецтво у сучасному світі : наукові записки КНУКіМ / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2009. – Вип. 10. – С. 71–78.
4. Програма зберігання бібліотечного фонду в Державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В. О. Сухомлинського на 2008–2015 рр. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: Мацібора Н. Г. [та ін.]. ; наук. консультант Рогова П. І.; літ. ред. Білоцерківець І. П. – К., 2009. – 11 с.
5. *Рогова, П.* Бібліотеки реформують суспільство / Павла Рогова // Педагогічна газета. – 2012. – квіт. № 4. – С. 6.
6. Формування та зберігання фонду рідкісних і цінних видань в освітянських бібліотеках МОНмолодьспорту України та НАПН України : інструктивно-методичні рекомендації / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Мацібора Н. Г., Бондарчук О. Б., Палійчук р. І. ; наук. ред. Рогова П. І.]. – К., 2011. – 77 с.

Рассмотрена проблема хранения библиотечного фонда, в частности редкостных и ценных изданий, проанализирован опыт такой деятельности сети библиотек образования по результатам анкетирования, поднят вопрос о создании интегрированного отраслевого информационного ресурса.

Ключевые слова: ДНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского, хранение, библиотечный фонд, редкостные и ценные издания, анкетирование.

Рекомендації
Всеукраїнського науково-практичного семінару
„Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору
України”

16–18 вересня 2012 р. у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) відбувся Всеукраїнський науково-практичний семінар **„Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору України”**.

Захід проводився відповідно до плану роботи НАПН України і ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на 2012 р. у межах виконання НДР **„Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського”**, що здійснює бібліотека впродовж 2011–2013 рр. (науковий керівник – Рогова П. І., канд. іст. наук, директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського)

Мета семінару полягала у поглибленні організаційних, теоретичних і технологічних засад формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (ІГР) в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з педагогіки та психології і їхнього впровадження в діяльність мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України, активізації координації та методичного забезпечення формування галузевого інформаційного ресурсу в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і мережі освітянських книгозбірень.

У роботі семінару взяли участь близько 100 осіб, серед них –директори та провідні фахівці національних і державних бібліотек: Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної наукової медичної бібліотеки, Національної історичної бібліотеки України, наукових бібліотек ВНЗ III–IV р. а. з різних регіонів України, представники УБА, науковці Російської Федерації.

Учасниками семінару розглянуто комплекс питань, зокрема:

✓ Роль бібліотек України у формуванні інформаційного простору України : стан і перспективи

✓ Теоретичні, організаційні, науково-методичні й технологічні засади створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України

✓ Електронні ресурси в бібліотеках: нові функції та форми організації обслуговування користувачів

- ✓ Сайти і портали освітянських бібліотек як інтегратори галузевого інформаційного ресурсу в єдину інформаційно-бібліотечну систему
- ✓ Інтегрування фондів рідкісних і цінних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек мережі в галузевий інформаційний ресурс
- ✓ Створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу вторинних документів (бібліографічних, реферативних, аналітичних) у традиційній та електронній формі
- ✓ Створення галузевих електронних бібліотек і архівів: проблеми та перспективи
- ✓ Лінгвістичне забезпечення в умовах корпоративної взаємодії освітянських бібліотек України
- ✓ Роль Української бібліотечної асоціації в інноваційному розвитку бібліотек

Учасники конференції взяли активну участь в обговоренні доповідей. За результатами роботи семінару **вироблено низку рекомендацій**, які сприятимуть активному формуванню освітянськими бібліотеками інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу.

Рекомендації для ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського:

- розробити з МОНмолодьспорту України спільну програму (проект) розвитку мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України як вагомої складової національного інформаційного ресурсу щодо інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної науки та освіти;
- створити на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського депозитарій документів з питань педагогіки, психології та освіти.
- активізувати інтеграцію інформаційних ресурсів із питань педагогіки, психології та освіти на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- формувати та надавати доступ до галузевої наукової електронної бібліотеки ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та репозитарію наукових праць НАПН України з питань педагогіки, психології та освіти;
- продовжити здійснення науково-дослідної роботи з питань фонду у межах наукових проектів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, впроваджувати результати досліджень у практику вищезазначеної бібліотеки та мережі освітянських книгозбірень МОНмолодьспорту України та НАПН України;
- створювати інтегрований галузевий інформаційний ресурс (ІГІР) спільно з мережею освітянських бібліотек України шляхом координації та кооперації

для повноцінного інформаційного забезпечення розвитку педагогічної науки і освіти;

– придбати конвертор для запозичення електронних записів, створених у різних АБІС, з метою залучення бібліотек мережі до обміну бібліографічними записами, у тому числі аналітичними;

– щорічно готувати і розповсюджувати з метою постійного моніторингу діяльності бібліотек мережі збірник аналітичних і статистичних даних „Провідні освітянські бібліотеки України в дзеркалі статистики”.

Рекомендації для ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України

– сприяти модернізації діяльності освітянських бібліотек різних видів шляхом їх трансформації в сучасні бібліотечно-інформаційні центри з широким застосуванням ІКТ, Інтернету для надання вільного доступу до інформаційних ресурсів України і світу;

– створювати у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотеках мережі електронні колекції, зокрема колекції рідкісних і цінних видань та тих, що активно використовуються користувачами бібліотеки, з метою їх збереження та використання;

– створити Єдиний реєстр оцифрованих рідкісних і цінних видань у фондах провідних освітянських бібліотек України як вагової складової частини Державного реєстру України;

– розробити і вводити в практику діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України сучасні й ефективні системи щодо оптимізації зберігання фондів, надання доступу користувачам до інформаційних ресурсів;

– підвищувати професійну майстерність бібліотечних працівників та рівень інформаційної культури користувачів будь-якого віку, з метою підвищення професійного рівня фахівців освітянських бібліотек впровадити інноваційні форми навчання (вебінари, веб-конференції тощо);

– підвищувати ефективність пошукових можливостей електронних каталогів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та освітянських бібліотек з урахуванням специфіки й інтересів освітянської спільноти за допомогою додаткової інформації до традиційних коротких бібліографічних описів видань у форматі MARC;

- створити корпоративний проблемно-орієнтований електронний каталог з провідними науково-педагогічними бібліотеками України та світу;
- створити авторитетні/нормативні файли предметних рубрик, персоналій індивідуальних і колективних авторів для уніфікування процесу створення бібліографічних записів і поліпшення якості та пошукових можливостей електронних каталогів бібліотек освітянської галузі;
- розробити комплекс нормативно-інструктивних і методичних документів з питань удосконалення лінгвістичного забезпечення електронних каталогів освітянських бібліотек;
- поліпшити співпрацю на засадах кооперування для поліпшення умов багатоаспектного доступу користувачів до інформаційних ресурсів бібліотек освітянської галузі, зокрема через створення зведених електронних баз даних і обмін бібліографічними записами в ЕК, розширення галузевого сегменту реферативної інформації шляхом залучення бібліотек вищих навчальних закладів та інститутів післядипломної педагогічної освіти;
- контролювати та вдосконалювати єдині підходи й науково-методичні засади щодо створення бібліографічної та реферативної інформації у БД;
- підвищувати рейтинг веб-порталу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек у пошукових системах та соціальних мережах;
- активізувати упровадження системи цілодобових бібліотечних та довідково-бібліографічних послуг, зокрема віртуальну бібліографічну довідку, замовлень документів віддаленими користувачами через електронний каталог, електронну доставку документів тощо;
- співпрацювати з провідними бібліотеками Російської Федерації, Білорусі й іншими зарубіжними країнами щодо організації міжнародного книгообміну документами на паперових та електронних носіях й обміну базами даних із профільними бібліотеками України і світу, запровадження міжнародного міжбібліотечного абонементу;
- залучити провідні освітянські бібліотеки України до Програми сприяння Парламенту України;
- активізувати участь освітянських бібліотек у діяльності УБА шляхом їхнього вступу;
- створювати єдине вікно доступу до освітніх ресурсів на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що сприятиме підвищенню ефективності наукових

досліджень, удосконаленню навчально-виховного процесу в закладах освіти різних рівнів, підвищенню професійної та інформаційної культури освітян.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Артемов Юрій Іванович, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Білоус Валентина Степанівна, директор бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Вараксіна Наталія Володимирівна, завідувач відділу науково-технічного забезпечення та впровадження комп'ютерних технологій Державної науково-технічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського

Глухенька Валентина Олексіївна, заступник директора наукової бібліотеки Хмельницького національного університету

Дзюба Наталія Йосипівна, завідувач відділу каталогізування Національної бібліотеки України для дітей

Зоріна Наталія Євгенівна, науковий співробітник відділу наукового опрацювання документів і організації каталогів Державної науково-технічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського

Іващенко Віра Миколаївна, науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Кадіна Олена Анатоліївна, заступник директора наукової бібліотеки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Кантлін Світлана Олександрівна, заступник директора наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Карпенко Світлана Володимирівна, завідувач відділом наукової інформаційно-бібліографічної діяльності наукової бібліотеки Української інженерно-педагогічної академії

Картузов Костянтин Миколайович, заступник директора Науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва

Коваленко Світлана Георгіївна, науковий співробітник відділу наукового опрацювання документів і організації каталогів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Лобановська Інна Георгіївна, завідувач відділу наукового опрацювання документів і організації каталогів Державної науково-технічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського

Палійчук Руслана Іванівна, науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Полторацька Лариса Миколаївна, завідувач бібліотеки обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Івано-Франківськ

Прокопчук Віктор Степанович, доктор історичних наук, професор, директор наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Рогова Павла Іванівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України, директор Державної науково-технічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського

Чайка Ірина Анатоліївна, директор наукової бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Шиліна Оксана Олександрівна, завідувач відділу наукової бібліотеки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка